

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KHMELNYTSKY NATIONAL UNIVERSITY
Department of Germanic Philology and Translation Studies

Master Degree Thesis in Philology and Translation Studies

**under the title: "TRANSLATION RECEPTIONS OF THE "VOLIA" CONCEPT:
LINGUOCULTURAL ASPECT "**

Group FPAm- 24

Education programme:

Germanic Philology and Translation Studies:

English and Second Foreign Language

Majoring 035 Philology

Alona HORBATIUK

Research advisor:

Yu. Boyko, Prof.,

PhD in Philology

Khmelnytsky,

2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	<u>міжнародних відносин і права</u>
Кафедра	<u>германської філології та перекладознавства</u>
Рівень вищої освіти	<u>Другий (магістерський)</u>
Галузь знань	<u>03 гуманітарні науки</u>
Спеціальність	<u>035 Філологія</u>
Освітня програма	<u>Германська філологія та перекладознавство: англійська мова, та друга іноземна мова</u>

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ю.Бойко Завідувач кафедри

Проф. Юлія БОЙКО
« 07 » лютого 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Альони ГОРБАТЮК

- 1. Тема роботи** Перекладацькі рецепції концепту «ВОЛЯ»: лінгвокультурний вимір
- 2. Керівник роботи** Юлія БОЙКО, доктор філологічних наук, професор
Затверджено наказом ректора університету від «25» серпня 2025 р. № 65
Термін подання студентом роботи на кафедру 15 грудня 2025 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:**
Об'єкт дослідження – концепт ВОЛЯ як український культурний феномен.
Предмет дослідження – мовні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в національній свідомості українців та перекладацькі рецепції при його відтворенні в англomовному перекладі.
Матеріал дослідження – науково-популярна розповідь «Як козаки Україну боронили» (Ю. Мицик та С. Плохій) у перекладі автора дослідження, а також паремії, які відображають репрезентанти концепту ВОЛЯ.
- 4. Перелік питань, які потрібно розробити:** 1) розглянути підходи науковців до поняття «концепт» як ключового поняття когнітивної лінгвістики; 2) проаналізувати типологію концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці; 3) розглянути історичні та етнолінгвістичні особливості українського культурного концепту ВОЛЯ; 4) схарактеризувати асоціативне поле концепту ВОЛЯ та встановити його репрезентанти в українській культурі; 5) проаналізувати засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в українській лінгвокультурології; 6) окреслити перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ при перекладі на англійську мову.
- 5. Дата видачі завдання** 10 лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН І ГРАФІК ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

Назва етапів написання дипломної роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
Опрацювання літератури за темою	10 лютого – 10 березня 2025 року	<i>виконано</i>
Написання теоретичного розділу роботи (розділ 1)	10 березня – 10 квітня 2025 року	<i>виконано</i>
Презентація теоретичного розділу на науковому семінарі/конференції (виступ)	10 – 11 квітня 2025 року	<i>виконано</i>
Підбір фактичного матеріалу за темою дослідження для практичного розділу	14 квітня – 14 травня 2025 року	<i>виконано</i>
Написання практичного розділу роботи	До 10 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Оформлення та подання чорнового варіанту дипломної роботи керівнику	10 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Попередній захист кваліфікаційної роботи	13 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Захист переддипломної практики	10 листопада 2025 року	<i>виконано</i>
Перевірка роботи на нормоконтроль та плагіат	24 листопада по 1 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Обговорення кваліфікаційної магістерської роботи робочою групою ОПП	3 5 по 8 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Подання кінцевого варіанту дипломної роботи на кафедрі	15 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Захист дипломної роботи магістра	23 грудня – 30 грудня 2025 року	<i>виконано</i>

Здобувач

А.Горбатюк
(підпис)

Альона ГОРБАТЮК

Керівник роботи

Ю.Бойко
(підпис)

Юлія БОЙКО

**ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА З ФІЛОЛОГІЇ ТА
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

**Студента(ки) II курсу групи ФПам-24-1
Факультету міжнародних відносин і права
спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми «Германська
філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова»»**

_____ **Альони ГОРБАТЮК** _____

(ПІБ студента)

**за темою : Перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ:
лінгвокультурний вимір**

Відповідність кваліфікаційної роботи нормативним вимогам (необхідне позначити оцінкою від 3 до 5)		
1.	Наявність основних структурних компонентів роботи	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
2.	Відповідність оформлення роботи, посилань і переліку використаних джерел нормативним вимогам	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
3.	Відповідність побудови Вступу нормативним вимогам	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
4.	Відповідність огляду наукової літератури та використання методологічної бази дослідження нормативним вимогам	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
5.	Відповідність теоретичної частини дослідження заявленій меті та завданням	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження	☐ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☒ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
8.	Актуальність, новизна, теоретична та практична цінність дослідження як компоненти якісної освіти в межах цілей сталого розвитку	☒ <u>5</u> усі компоненти присутні ☐ <u>4</u> один компонент відсутній ☐ <u>3</u> декілька компонентів відсутні
РАЗОМ: 24-40		☒ 38 б

Особиста думка керівника. У роботі аналізується один із ключових концептів українського лінгвокультурного простору — концепт «ВОЛЯ». Актуальність роботи зумовлена необхідністю адекватного відтворення національно-маркованих концептів у міжкультурній комунікації, особливо в контексті сучасної потреби презентації українських смислів у світовому дискурсі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. Автором проведено ґрунтовний аналіз теоретичної бази когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства. Дослідження базується на репрезентативній вибірці контекстів, що дозволило системно описати семантичну структуру концепту «ВОЛЯ» та виявити його специфічні складники (свобода, сила духу, відсутність обмежень).

Основні результати та наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає у виокремленні стратегій перекладацької рецепції, що застосовуються для подолання лакуарності концепту «ВОЛЯ» при перекладі на англійську мову. Здобувачем успішно класифіковано способи відтворення цього концепту та проаналізовано втрати смислових відтінків при кожному з методів. Особливої уваги заслуговує аналіз прагматичного потенціалу концепту.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані у курсах зі стилістики, когнітивної лінгвістики та практики перекладу. Сформульовані автором рекомендації стануть корисними для перекладачів, що працюють із культурно-специфічною лексикою.

Загальна оцінка роботи та побажання. Авторкою проведено ґрунтовний аналіз типології концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці та всебічно розглянуто історичні й етнолінгвістичні особливості українського лінгвокультурного концепту ВОЛЯ крізь призму поглядів провідних дослідників. Здобувачка системно схарактеризувала асоціативне поле зазначеного концепту та визначила його ключові репрезентанти в українському культурному просторі, належним чином проаналізувавши засоби його вербалізації. Разом із тим, робота дещо програє через **недостатню увагу до власне перекладацького аспекту відтворення концепту**, що, однак, не применшує загальну теоретичну значущість та практичну цінність проведеного дослідження. Як побажання для подальших розвідок, можна було б порекомендувати розширити емпіричну базу за рахунок порівняння рецепцій концепту «ВОЛЯ» одночасно у кількох германських мовах (наприклад, англійській та німецькій). Проте це зауваження не впливає на високу оцінку виконаної роботи.

Загальний висновок. Магістерська робота відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових досліджень такого рівня, характеризується самостійністю та фаховою зрілістю автора і може бути рекомендована до захисту.

Науковий керівник
д - філол.н., проф.

Ю.Бойко

Юлія Бойко

19 грудня 2025 р.

**РЕЦЕНЗІЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
З ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

Студентки II курсу групи ФПам-24-1

Факультету міжнародних відносин і права

спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми «Германська філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова»

ГОРБАТЮК Альони Олександрівни

(ПІБ студента)

за темою: **Перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ: лінгвокультурний вимір.**

	Критерії	Оцінка в балах
1.	Наявність основних компонентів структури роботи: ЗМІСТ; ВСТУП; РОЗДІЛ 1; РОЗДІЛ 2; ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ; ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ; ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ; ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ; ДОДАТКИ – максимум 5 балів (усі компоненти присутні – 5 б, один компонент відсутній – 4 б, декілька компонентів відсутні – 3 б)	5
2.	Відповідність оформлення роботи, посилань і переліку використаних джерел нормативним вимогам до кваліфікаційної дипломної роботи – максимум 5 балів (повна відповідність – 5 б, незначні помилки в оформленні – 4, значні помилки в оформленні – 3)	5
3.	Відповідність побудови Вступу нормативним вимогам – максимум 5 балів (повна відповідність – 5, поодинокі огріхи стилістичного характеру; порушення структури Вступу та несуттєві помилки у формулюваннях – 4; суттєві помилки у формулюваннях – 3)	5
4.	Відповідність огляду наукової літератури нормативним вимогам (наявність наукових джерел за останні 10 років, з них 30% зарубіжні джерела; описана методологічна база дослідження, що використовується в дослідженні; виокремлено ілюстративний та довідковий матеріал) – максимум 5 балів (повна відповідність – 5, несуттєві помилки у формулюваннях, недостатня кількість проаналізованих іноземних джерел (мін. 30%) – 4, відсутні праці наукового керівника або членів кафедри ГФП – 3)	5
5.	Відповідність теоретичної частини дослідження заявленій меті та поставленим завданням – максимум 5 балів (повна відповідність: всебічний аналіз об'єкта дослідження, критичний огляд наукової літ-ри; висновки до розділу – 5 б, несуттєві огріхи структурного характеру, несуттєві помилки при аналізі фактичного матеріалу – 4, відсутність власного погляду на здійснений критичний огляд наукових джерел 3)	5
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам – максимум 5 балів (повна відповідність: аналіз предмета дослідження; підтвердження/спростування гіпотези дослідження; використання статистичних методів для верифікації результатів дослідження; наукова новизна отриманих результатів – 5, несуттєві огріхи стилістичного та структурного характеру, несуттєві помилки при перекладі фактичного матеріалу – 4, суттєві помилки при перекладі й аналізі фактичного матеріалу – 3).	5
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження; актуальність, новизна, теоретична та практична цінність дослідження як компоненти якісної освіти в межах цілей сталого розвитку – максимум 5 балів (повна відповідність – 5, несуттєві огріхи стилістичного характеру, неповне висвітлення результатів дослідження – 4, часткове висвітлення результатів дослідження – 3)	5
Разом	Мін 21- макс 35	35

Особиста думка рецензента

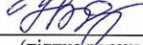
Рецензована магістерська дипломна робота є актуальною, оскільки у розвідці досліджено рецепції концепту як ключової одиниці когнітивної лінгвістики. Робота має виважену логічну структуру, достатня кількість емпіричного матеріалу робить основні положення та результати дослідження валідними, свідчить про репрезентативність вибірки. Рецензоване кваліфікаційне дослідження повністю відповідає темі роботи, є новим, оскільки вперше детально проаналізовано взаємозв'язок концепту ВОЛЯ з іншими лінгвокультурними концептами, що мають сакральне значення для української лінгвокультури, а саме: СВОБОДА, ДОЛЯ, ЖИТТЯ, КОЗАК, СИЛА. Розвідка відповідає всім вимогам, які ставляться до робіт такого рівня, є актуальною, виконана в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми, має зв'язок із загальнонауковою тематикою кафедри германської філології та перекладознавства, має теоретичну цінність та практичну значущість. Об'єкт та предмет досліджено повністю. Позитивною рисою роботи є чіткість викладу, науковий стиль, логічність оформлення результатів розвідки та вибір науково-популярного тексту як матеріалу дослідження. Особливо цінним є той факт, що у розвідці досліджено засоби вербалізації лінгвокультурного концепту ВОЛЯ на різних рівнях (морфологічному, лексичному, синтаксичному та фреймовому) та визначено способи реалізації українського концепту ВОЛЯ в англійській мові.

Висновок:

Кваліфікаційна дипломна робота може бути допущена до захисту для отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціалізацією 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська».

Усього набрано балів: 35

Рецензент:
Завідувач кафедри англійської
філології та перекладу
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
кандидат філологічних наук, доцент

БОРИСЕНКО Наталія ( )
(ПІБ рецензента) (підпис рецензента)

Підпис рецензента завіряю

Нат. Борисенко

Мисюк

« 22 » *листопада* 2025 рік

Анотація

Горбатюк А. О. Перекладацькі рецепції концепту «ВОЛЯ»: лінгвокультурний вимір.

У роботі розглянуто рецепції концепту як ключової одиниці когнітивної лінгвістики. Схарактеризовано способи репрезентації концепту ВОЛЯ. Проаналізовано лексичні, граматичні та фреймові репрезентанти концепту ВОЛЯ. На лексичному рівні розглядаються номінативні одиниці, що репрезентують концепт ВОЛЯ: лексема «воля» та її синоніми, похідні слова. На граматичному рівні аналізуються синтаксичні конструкції, які репрезентують концепт ВОЛЯ: словосполучення, складнопідрядні речення. На фреймовому рівні розглядається концептуальна структура ВОЛІ як багатокомпонентного ментального утворення, до складу якої належать такі слоти: *боротьба, право, підтримка*. Виявлено основні перекладацькі стратегії (еквівалентний переклад, модуляція, конкретизація, генералізація), що використовуються для збереження значення концептуального ядра та периферії ВОЛІ. Результати дослідження свідчать про те, що перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ є культурно зумовленим процесом.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт ВОЛЯ, ядро, периферія, вербалізація, лексичний, морфологійний, фреймовий, синтаксичний, перекладацькі рецепції.

Abstract

Horbatiuk A. O. The translation perceptions of the concept WILL (VOLYA): linguocultural dimension.

The thesis paper examines the perceptions of the concept as a key unit of cognitive linguistics. The ways of representing the concept of WILL have been characterized. Lexical, grammatical, and frame-based representants of the concept of WILL have been analyzed. At the lexical level, nominative units representing the concept of WILL have been examined: the lexeme «will» («volya») and its synonyms, derivative words. At the grammatical level, syntactic constructions representing the concept of WILL have been analyzed: word combinations and complex subordinate sentences. At the frame level, the conceptual structure of WILL has been investigated as a multi-component mental formation, which consists of the following slots: *struggle, right, support*. The key translation strategies (equivalent translation, modulation, specification, generalization) used to preserve the meaning of the conceptual core and periphery have been identified. The research outcomes indicate that translation perceptions of the concept of WILL are a culturally determined process and require consideration of historical and ethnolinguistic contexts.

Keywords: cognitive linguistics, concept of WILL, core, periphery, verbalization, lexical, morphological, frame-based, syntactic, translation perceptions.

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ	18
1.1. Рецепції науковців щодо функціонування концепту у когнітивній лінгвістиці	18
1.2. Структуризація та класифікація концептів	24
1.3. Історичні та етнолінгвістичні особливості українського лінгвокультурного концепту ВОЛЯ	32
1.4. Концептосфера ВОЛЯ в українській культурі.....	38
1.5. Лінгвокультурний концепт у перекладі.....	53
Висновки до Розділу 1	54
РОЗДІЛ 2. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	57
2.1. Лексичні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ	57
2.2. Способи мовного вираження концепту ВОЛЯ на морфологічному рівні ...	70
2.3. Особливості репрезентації концепту ВОЛЯ на синтаксичному рівні	88
2.4. Фреймове представлення концепту ВОЛЯ	98
Висновки до Розділу 2	114
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	116
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	119
ДОДАТКИ	127

ВСТУП

Концепт — ключове поняття в сучасній лінгвістиці, яке поєднує культурні, мовні та когнітивні аспекти. Цей термін є своєрідним кодом нації, у якому відображено всі особливості етносу. Концепти відіграють важливу роль у міжнародному спілкуванні, адже відображають культурні, історичні та народні цінності. Концепт — це точка перетину мовної свідомості та культурного досвіду, що складається зі значення, асоціацій та образів, характерних для носіїв певної культури. Саме цей культурний феномен дає змогу зрозуміти, що мова — це не просто набір лексем, але і відображення народної свідомості.

Когнітивна лінгвістика як напрям мовознавства сформувалася у другій половині ХХ ст. Вагомим внеском у розвиток когнітивістики є праці американських лінгвістів. Дж. Лакофф та М. Джонсон, які розробили теорію концептуальної метафори, за допомогою якої можна пояснити формування концептів через метафоричне мислення. Р. Лангакер є основоположником когнітивної граматики, яка досліджує мовне кодування концептів. Американський лінгвіст Ч. Філлмор вивчав фреймову семантику, щоби пояснити, як концепти структуруються у свідомості індивіда.

Концепт ВОЛЯ в українській культурі є багатограним феноменом, який містить глибокий історичний та соціальний аспекти, а також емоційно-ціннісний компонент. Українська ВОЛЯ — це не просто словосполучення. ВОЛЯ для українців — ядро історичного шляху та сучасного прагнення. Це прагнення до незалежного життя, бути господарем на своїй землі, самим створювати свою долю без зовнішнього впливу. Концепт ВОЛЯ нерозривно пов'язаний із ментальністю українського народу та досвідом боротьби за свободу. ВОЛЯ є носієм внутрішньої сили духу кожного українця.

У контексті сучасних подій ВОЛЯ є символом єдності, мужності та непохитності народу. Протягом багатьох століть українці боролися проти зовнішнього тиску. Свобода формувала колективну ідентичність. ВОЛЯ була і є однією з громадянських позицій українців у розбудові демократичної держави.

У зв'язку із цим концепт ВОЛЯ для українського народу є досить **актуальним**. Адже концепт репрезентує не просто семантику та інформацію, але і глибокий сенс, який відтворює національну ідентичність. Саме тому передача лінгвокультурних концептів з однієї мови на іншу є складним процесом, оскільки кожне слово характеризується численними асоціаціями та значеннями, властивими певній мові та культурі.

Методологічна основа аналізу сформована на основі наукових праць Дж. Лакоффа та М. Джонсона [51], М. Редді [52], Р. Джекендоффа [50], А. Загнітка [16], О. Воробйової [6], М. Полюжина [35], О. Матузкової [32], А. Мартинюк [31], Н. Єсипенко [14], Ю. Бойко [3; 4], Н. Борисенко [5], О. Ємця [13], А. Приходька [36], І. Голубовської [9], В. Кононенка [25], В. Жайворонка [54], Н. Таценко [43], О. Тищенко [44], Н. Медвідь та О. Одінцова [33].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота пов'язана з проблематикою наукової теми кафедри германської філології та перекладознавства «Проблеми лексико-граматичної семантики, прагматики та стилістики в когнітивно-дискурсивній парадигмі».

Об'єктом дослідження є концепт ВОЛЯ як український культурний феномен.

Предмет дослідження — мовні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в національній свідомості українців та перекладацькі рецепції при його відтворенні в англomовному перекладі.

Мета роботи полягає в аналізі мовних засобів об'єктивації концепту ВОЛЯ в науково-популярній розповіді «Як козаки Україну боронили», виявленні ціннісного змісту концепту в культурному надбанні українців, визначенні способів передачі зазначеного концепту на англійську мову.

Мета дослідження передбачає виконання наступних **завдань**:

- 1) розглянути підходи науковців до поняття «концепт» як ключового поняття когнітивної лінгвістики;
- 2) проаналізувати типологію концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці;

3) розглянути історичні та етнолінгвістичні особливості українського культурного концепту ВОЛЯ;

4) схарактеризувати асоціативне поле концепту ВОЛЯ та встановити його репрезентанти в українській культурі;

5) проаналізувати засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в українській лінгвокультурології;

б) окреслити перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ при перекладі на англійську мову.

Матеріалом дослідження є науково-популярна розповідь «Як козаки Україну боронили» (Ю. Мицик та С. Плохій) у перекладі автора дослідження, а також паремії, які відображають репрезентанти концепту ВОЛЯ.

Для досягнення поставленої мети було використано такі **методи**: дефініційний та компонентний аналіз (для визначення змісту поняттєвого компоненту, семного складу лексичних номінацій концепту ВОЛЯ та його етимологічного шару); концептуальний аналіз для визначення структури концепту ВОЛЯ; фреймовий аналіз для опису предметно-почуттєвого шару у структурі концепту ВОЛЯ. У роботі також було використано елементи лексикографічного опису й елементи кількісних підрахунків отриманих даних.

Положення, що виносяться на захист:

1) Концепт — складна ментальна одиниця у когнітивній лінгвістиці, яка репрезентує знання про світ, зв'язок між мисленням, мовою та культурою, охоплюючи логічні характеристики, асоціації й емоційні відтінки. Концепт як термін когнітивної лінгвістики відображає те, як мовна спільнота опанувала певну лексичну одиницю, як інтерпретувала навколишню дійсність, які аспекти та культурне наповнення, характерне для національного контексту концепту виокремила.

2) Польова структура концепту — це модель, яка дозволяє схарактеризувати мовні компоненти концепту та показати їх в ієрархічному порядку. Польова структура концепту складається з ядра та периферії. Ядро містить постійні ознаки концепту, які є спільними в різних культурах. До ядра

концепту ВОЛЯ належать первинні значення, прямі номінації: *свобода, незалежність, влада, сила волі, хотіння та бажання*. Близня периферія концепту ВОЛЯ репрезентується такими лексемами: *степ, поле, вітер, право на самовизначення, дозвіл*. Дальня периферія концепту ВОЛЯ складається з культурно-історичних елементів, емоційних конотацій та символів: *Божа ВОЛЯ, залізна ВОЛЯ, повстання, відсутність кайданів*.

3) Асоціативне поле концепту трактується як сукупність семантичних та культурних асоціацій, які виникають у свідомості мовця під час сприйняття конкретного поняття. Асоціативне поле відображає зв'язки між концептами та іншими поняттями. Концепт ВОЛЯ пов'язаний з поняттями КОЗАК (*степ, поле*), ЖИТТЯ (*дорожча за життя*), ДОЛЯ. Асоціативне поле дає змогу сформуванню комплексне уявлення про конотації концепту та потенційні способи реалізації в мові та культурі.

4) Концепт ВОЛЯ вербалізується на різних мовних рівнях: ЛЕКСИЧНОМУ, ГРАМАТИЧНОМУ (МОРФОЛОГІЧНОМУ та СИНТАКСИЧНОМУ), ФРЕЙМОВОМУ, у яких відображаються особливості концепту. **Лексичний рівень** охарактеризовує лексеми ядра та периферії. **Граматичний рівень** вербалізації охоплює морфологічні (мовна об'єктивація через самостійні частини мови) та синтаксичні (словосполучення, різні типи речень) особливості. **Фреймовий рівень** відображає комплексні (сценарії подій) характеристики концепту.

5) Передача концепту ВОЛЯ з української мови на англійську здійснюється з допомогою інструментарію, який називається перекладацькі трансформації (модуляція, конкретизація, генералізація, калькування, синонімічна заміна, заміна частин мови) задля збереження смислового наповнення концепту.

Наукова новизна роботи полягає у встановленні смислового наповнення концепту ВОЛЯ в українській та англійській мовах, його вербальній репрезентації у творі «Як козаки Україну боронили» та віднайденні адекватних шляхів відтворення при передачі на англійську мову. У дослідженні вперше

детально проаналізовано взаємозв'язок концепту ВОЛЯ з іншими лінгвокультурними концептами, а саме: СВОБОДА, ДОЛЯ, ЖИТТЯ, КОЗАК, СИЛА.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні знань про лінгвокультурний концепт ВОЛЯ, збільшенні його асоціативного ряду з урахуванням цінностей українського народу, які формувалися протягом століть. Результати дослідження стануть вагомим внеском у подальший розвиток лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та перекладознавства.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання отриманих результатів дослідження в курсі дисциплін «Міжкультурна та міжпрофесійна комунікація», «Інтерпретація та переклад тексту»; розробленні курсів лекцій та методичних рекомендацій із дисциплін «Методологічні основи лінгводискурсивних досліджень» (розділ «Когнітивна лінгвістика та лінгвоконцептологія»), «Лінгвістичний та літературознавчий аналіз художнього тексту» (тема «Концептуальний аналіз»); при написанні наукових статей про концептосферу; при підготовці доповідей, рефератів про вербалізацію концептів; при написанні курсових та магістерських робіт. Практичне значення ґрунтується на перспективі застосування способів передачі концепту з української мови на англійську в перекладацькій практиці.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення кваліфікаційної дипломної роботи доповідалися на II Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація і переклад: напрями, пріоритети та перспективи» в Хмельницькому національному університеті 10-11 квітня 2025 року. Бойко Ю. П., Горбатюк А. О. Лінгвокультурний концепт ВОЛЯ як символ незалежності в мовній картині українців. *Міжкультурна комунікація і переклад: напрями, пріоритети та перспективи : тези доп. II Всеукраїнської студент. наук.-практ. конф.* Хмельницький : ХНУ, 2025. С. 116-121. Практичні напрацювання були висвітлені на XV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Перекладацькі інновації» в Сумському державному університеті 25 листопада 2025 року. Бойко Ю. П., Горбатюк А. О.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПОНЯТТЯ «ВОЛЯ». *Перекладацькі інновації : матеріали XV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 25 листопада 2025 р. Суми : Сумський державний університет, 2025. С. 110-113.* Перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ були презентовані на IV International Scientific and Practical Conference «Dialogue of times: past, present, future» Brussels, Belgium, 2-3 December 2025. Boyko J., Horbatiuk A. FEATURES OF RENDERING THE UKRAINIAN CULTURAL CONCEPT OF «VOLIA» («WILL») IN ENGLISH. *Dialogue of times : past, present, future : proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, December 2-3, 2025, Brussels. Belgium : SC. Scientific conferences. P. 189-192.*

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, переліку використаних джерел та додатків. Основний зміст дослідження викладено на 109 с. Загальний обсяг роботи становить 123 с.

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; зазначено зв'язок кваліфікаційної роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано об'єкт та предмет дослідження; визначено мету та завдання дипломної роботи; вказано матеріали дослідження; окреслено методологічну базу; охарактеризовано методи, використані в процесі дослідження висвітлено наукову новизну кваліфікаційної роботи; охарактеризовано теоретичне значення та практичну цінність; зазначено апробацію дослідження.

У **першому розділі** роботи представлено інтерпретації терміна «концепт» у когнітивній лінгвістиці; проаналізовано критерії класифікації концептів; представлено словникові дефініції поняття «воля»; охарактеризовано особливості концепту ВОЛЯ в українській лінгвокультурології; окреслено асоціативні зв'язки ВОЛІ з іншими поняттями.

У **другому розділі** дослідження проаналізовано засоби вербалізації лінгвокультурного концепту ВОЛЯ на різних рівнях (морфологічному,

лексичному, синтаксичному та фреймовому); визначено способи реалізації українського концепту ВОЛЯ в англійській мові.

У загальних висновках підведено підсумки дослідження та запропоновано способи передачі лінгвокультурного концепту ВОЛЯ з української мови на англійську.

Перелік використаних джерел кваліфікаційної роботи нараховує 80 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ

Кожній мові притаманний свій концептуальний світ. «Мова постає центром усієї когнітивної діяльності людини, репрезентантом її когнітивних процесів та здібностей. Вона відкриває доступ до світу інших людей, до структур їхньої свідомості» [47, с. 143]. Концепт допомагає систематизувати отриману інформацію та зафіксувати її у свідомості індивідів та етносу. «У процесі переробки інформації, людина послуговується вже наявною базою ментальних моделей, які в процесі когніції наповнюються новим змістом, трансформуються» [45].

В українській мовній картині для формування національної ідентичності та культурної спадщини важливим є наявність концептів. Вони містять та передають характерні риси світогляду українців. Наприклад, концепти ВОЛЯ та СВОБОДА мають глибоке коріння в українській історії та зображують боротьбу народу за незалежність та власну ідентичність, збереження культурного коду нації. У концепті ВОЛЯ «знаходить вияв світобачення, що набуває рис загальнонаціонального, загальнонародного менталітету» [24, с. 36].

Отже, концепт є головним інструментом розуміння не лише мовних структур, а й соціальних особливостей і мислення народу. Концепт допомагає відтворити унікальні риси культури та сприяє міжнародному діалогу, взаєморозумінню між різними націями.

1.1. Рецепції науковців щодо функціонування концепту у когнітивній лінгвістиці

Розвиток мовознавчого напрямку, когнітивної лінгвістики, вплинув на становлення семантичної одиниці. Наприкінці ХХ ст. у лінгвістиці з'явився новий термін — концепт. Концепт як семантичне поняття утворився на засадах когнітивізму. Когнітивна лінгвістика досліджує мисленнєві процеси в площині

мови. Головною одиницею когнітивної лінгвістики є концепт, який відрізняє її від інших напрямів мовознавства. «У цьому складному ментальному утворенні виділяються найсуттєвіші для тієї чи іншої культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність яких утворює певний тип культури, що підтримується й зберігається в мові» [15].

Концепт є провідником інформації, яка потім трансформується в мовний потік. М. Редді описує уявлення про концепт за допомогою метафори «канал зв'язку» (*conduit metaphor*). Він пропонує чотири постулати, на яких ґрунтується така метафора: «(1) завдання мовлення бути каналом зв'язку, який переправляє матеріальні думки від однієї людини до іншої; (2) пишучи чи розмовляючи люди вкладають свої думки чи почуття у слова; (3) слова виконують передачу вкладених думок до інших; (4) слухаючи або читаючи люди ще раз вилучають зі слів думки чи почуття» [52, с. 290]. Американські вчені Дж. Лакофф і М. Джонсон припустили, що «метафора від природи властива людському мисленню і пізнанню, і саме людське мислення вже своєю є за суттю метафоричним» [51, с. 6].

Сучасна наука вивчає термін «концепт» як комплексне явище, що призводить до неоднозначності інтерпретації цього поняття та його структури. Слово «**концепт**» походить від латинського слова *conceptus*. У перекладі його тлумачать як «уявлення, поняття, думку». «Поняття «концепт» прийшло з філософії та логіки, але за останні роки воно переживає період актуалізації та переосмислення» [8].

Концепт як ключове поняття когнітивної лінгвістики спочатку розглядався у взаємодії мовознавства, філософії та психології. Однак із підвищенням уваги до питання «людини в мові», науковці почали інтерпретувати поняття «концепт» як сутність, що є в людині та для неї. Вони зосередилися на внутрішніх психічних процесах та комунікації. Мовознавиця А. Мартинюк зазначає, що «у когнітивній лінгвістиці сформувалося щонайменше сім напрямів аналізу концептів: онтологічний, логічний, лінгвокультурологічний, поетологічний, психолінгвістичний, семантико-психологічний та дискурсивний» [31, с. 14-18].

Ця ментальна одиниця поєднує психологічні, лінгвістичні та культурологічні аспекти. На думку психолінгвістів, *концепт* — мінлива ментальна одиниця, що використовується в процесі пізнання та комунікативній діяльності. Психологічний аспект концепту відображує, як люди взаємодіють зі світом та його значення для індивідів. «Концепт у психіці різних особистостей відбивається по-різному, але не менш суттєво те, що це явище ментальне, орієнтоване попри його логіко-поняттєву ускладненість і архетипну в своїй основі духовно-культурну парадигматику — на різні мови в притаманних їм ціннісних орієнтаціях; відповідно концептуалізація має знаходити різні рецепції в ідіостилях, особливо тих письменників, що відтворюють мовну картину з урахуванням специфікації концептуального світорозуміння» [25, с. 115].

Відповідно до лінгвокогнітивного підходу, концепт інтерпретується із семантико-семасіологічного погляду, який зумовлює аналіз мовних одиниць, що відображають цей ментальний феномен. Мовознавці зазначають, що предметом вивчення є відображення концептів у мові, їхня структура та лінгвістичний розвиток. Згідно із цим підходом, поняття «концепт» у когнітивній лінгвістиці інтерпретується як одиниця, що слугує категоріальною основою мови та формує узагальнений образ слова, яке активує модель свідомості лише в певному контексті. Концепт не утворюється лише зі значення слова, він є результатом поєднання значення та особистого або колективного досвіду, тобто, є посередником між мовою та навколишньою дійсністю.

Значущість лінгвістичного аспекту у вивченні концепту полягає в розумінні того, як мова впливає на формування свідомості людини. Мовна характеристика концепту становить багатовимірний феномен, що складається із семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів. На думку американського лінгвіста Р. Джекендоффа, «значення мовних засобів повністю рівні концептам, які в них виражаються» [50, с. 289]. Розгляд значень лексичних одиниць, метафор, принципів класифікації, семантичних полів та мовних картин відображає те, як засоби мови впливають на наше сприйняття світу та комунікацію.

На думку когнітивістів, «концепт має двоїсту природу, оскільки він водночас є одиницею пізнання й одиницею знання, що виявляє себе як змістова структура» [20, с. 43]. Іншими словами, концепт має ментальну та мовну сутність. Когнітивісти отримують більше інформації про поведінку людей через мовні структури, ніж через культуру та суспільство.

У когнітивній лінгвістиці вважається, що «у значеннях мовних одиниць представлені як концептуальний зміст, так і специфічні способи його конструювання, що залежить від когнітивних операцій» [4, с. 8]. Як зазначає Е. Сепір, «ми бачимо, чуємо та взагалі сприймаємо навколишній світ саме так, а не інакше, головним чином завдяки тому, що наш вибір при його інтерпретації зумовлений мовними звичками нашого суспільства» [53, с. 209].

Концепт не може існувати без мислення. Але його не можна повністю інтерпретувати без мовних засобів. Лінгвістичний компонент концепту є соціальним, адже залежить від мовних норм. Концепт слугує засобом зв'язку, оскільки поєднує одиницю мови з дійсністю, тобто утворюється концептуальний малюнок, який допомагає особистості сформувати певні уявлення про навколишню дійсність. Е. Сепір наголошував на тому, що особистості «живуть не тільки в об'єктивному світі речей і не лише в суспільному світі, як про це звичайно думають; вони значною мірою перебувають і під впливом тієї конкретної мови, що є засобом спілкування для певного суспільства» [53, с. 209]. «Мовне різноманіття є ключовим компонентом культурної спадщини та викликом для збереження мовного різноманіття в глобалізованому світі» [48, с. 29]. Вираження колективних уявлень про світ формує мовну картину, яка представляє культурні символи та систему цінностей.

Третім підходом у вивченні природи концепту як ментальної одиниці є культурологічний аспект. Цей підхід характеризує втілення концепту в традиціях, звичаях та артефактах культури. Концепт можна визначити як сукупність уявлень та знань, що асоціюються з конкретним словом чи словосполученням та передають культурну цінність. Загалом, культура репрезентується сукупністю концептів та їхніми взаємовідношеннями.

Концепти є унікальними культурними кодами у свідомості людини. Це спосіб, за допомогою якого культура стає частиною ментального світу індивідів. Однак, концепт є тим засобом, який впливає на входження людини у культуру. Використання концепту в лінгвокультурологічних дослідженнях є більш доцільним, ніж лише як одиниці когнітивної лінгвістики, оскільки концепти відображають культурну складову, у якій не завжди можна точно визначити семантичну структуру та найменувати це поняття з точки зору лінгвістики.

«За лінгвокультурологічним підходом розгляд концептів відбувається як елементів культури, а концепт тлумачиться як базова одиниця культури, її концентрат» [40, с. 130-131]. Лінгвокультурна цінність концепту становить сукупність образів, знань та асоціацій, що комбінуються в понятті мовними знаками та глибоко вкорінені в свідомості носіїв. «Концепт входить в оцінний кодекс тієї чи іншої лінгвокультури на відміну від поняття, яке стає лише тоді концептом, коли воно валоризується» [36].

«Лінгвокультурна компетенція трактується як володіння мовними і лінгвокультурологічними знаннями, які об'єктивуються лінгвокультурами, що дозволяє не тільки адекватно зрозуміти й передати соціокультурну інформацію, але й визначає комунікативну поведінку особистості в межах певної лінгвокультури. Базовими складовими такої компетенції виступають знання соціокультурних конотацій мовних структур, щоб розпізнати, зрозуміти й правильно передати лінгвокультурному іншою мовою та знання соціального і культурного життя, яке знаходить своє відображення в соціокультурних конотаціях лінгвокультурем» [32, с. 98].

Оскільки концепт має складну структуру, не має однозначного тлумачення цього поняття. «Структура концепту формується когнітивними класифікаторами і поєднується з когнітивними ознаками, які різняться за ступенем яскравості у свідомості» [49].

Дефініція «концепту» залежить від того, у якій площині воно розглядається. На думку українського мовознавця А. Приходька, існує декілька різних моделей визначення «концепту»: «1) концепт як епістемічне утворення,

що ґрунтується на усвідомленні інформаційних витоків знань і досвіду людини; 2) концепт як психоментальне утворення, зумовлене його розумінням як продукту людської свідомості; 3) концепт як етнокультурне утворення, що відображає уявлення про нього як концентроване вираження духовно-емоційного досвіду певного етносу, згусток культури; 4) концепт як прагмарегулятивне утворення, що відображає інтенційний характер використання ментальних сутностей у дискурсі; 5) концепт як аксіологічне утворення, що є результатом ціннісних домінант культури; 6) синтетична дефініція, що містить поєднання кількох аспектів» [36, с. 48].

За трактуванням І. Голубовської, концепт — це «концентроване вираження духовно-емоційного досвіду певного етносу» [9, с. 92].

О. Тищенко, український етнолінгвіст, інтерпретує «концепт як конструкт-стереотип, що репрезентує асоціативне поле імені, проте не дорівнює йому» [44, с. 53].

А. Приходько розглядає концепт як основну одиницю лінгвокультурології, «вербалізований культурний сенс», «семантичну одиницю «мови» культури» [36, с. 125] та тлумачить його у такий спосіб: «культурними» стають об'єкти, коли уявлення про них структуруються етномовним мисленням у вигляді концептів — певних «квантів» знання і досвіду» [36, с. 125].

М. Полюжин інтерпретує це поняття так: «концепт — реконструкт, тобто результат відтворення й відновлення задуманого — того, що перебуває в зародковому стані комунікантів» [35, с. 215].

На думку Н. Таценко, «концепт трактується як смисл у його процесуальності, елемент рефлексії, що виконує функцію поєднання двох планів мовного знака, забезпечуючи їхню комунікацію, співіснування й галуження» [43, с. 132].

А. Вежбицька у когнітивній лінгвістиці розмежовує «поняття концепту на концепт-мінімум (неповне знання смислу слова), концепт-максимум (всебічне, повне знання змісту слова, енциклопедичні дані, професійні тлумачення про реалію) та енциклопедичний додаток (доповнення)» [18, с. 80].

Дж. Лакофф представляє концепт як «ідеалізовану когнітивну модель, що уособлює уявлення про об'єкт в цілому, як образ, зумовлений певною структурою мовного знаку» [18, с. 80].

Концепт має низку ознак, які відображають його роль у пізнавальній діяльності людини. Детально проаналізував характерні ознаки концепту як лінгвокультурної одиниці А. Приходько, який виділив такі ознаки: «1) цінність як наявність оцінного складника в найменуваннях концептів і частотність їхнього вживання; 2) комплексність побутування як одночасна належність концепту до мови, свідомості й культури; 3) обмеженість свідомістю носія; 4) умовність і нечіткість; 5) складноструктурованість; 6) мінливість структури як ознака динамічності змісту концепту; 7) тривірневе лінгвальне втілення як здатність концепту існувати у вигляді системного потенціалу, суб'єктного потенціалу й текстових реалізацій; 8) метамовне титулування (іменування концепту одиницями тієї мови, яка підлягає концептуальному аналізу)» [36, с. 42].

Зміст концепту безперервно доповнюється новими концептуальними ознаками, які висвітлюють суб'єктивні та об'єктивні характеристики явища. Нові характерні ознаки можуть варіюватися, залежно від ступеня абстракції. Проте у більшості випадків, вони конкретизують первинні характеристики змісту концепту. Це відбувається завдяки динамічній природі та гнучкій структурі концептів.

Отже, концепт як термін когнітивної лінгвістики відображає те, як мовна спільнота опанувала певну лексичну одиницю, як інтерпретувала навколишню дійсність, які аспекти та культурне наповнення, характерне для національного контексту концепту виокремила.

1.2. Структуризація та класифікація концептів

Концепт як одиниця пізнання та комунікації характеризується багаторівневою та складною організацією. Це поняття становить комплексне

ментальне утворення, що охоплює різні аспекти інформації: когнітивний, культурний та емоційний. В. Жайворонок зробив висновок про те, що в основі концепту знаходиться «асоціативне нашарування культурних смислів на основне (словникове) значення» [15, с. 26].

Структуризація концептів залишається нечітко окресленою. Серед найбільш поширених структур виокремлюють два типи. Перший тип базується на трикомпонентній системі. За другим типом концепти зображують у вигляді польової структури.

А. Приходько розглядав структуру концепту за першим типом. У структурі концепту він виокремив три основні компоненти: «субстрат, адстрат і епістрат» [36, с. 56].

Перший компонент, субстрат, є логічним інформаційним ядром, у якому знаходяться знання про це поняття. Він складається з фактів, характеристик, уявлень, класифікацій об'єктів, тобто, сукупності знань про сутність концепту, які формуються на основі досвіду та прийнятих стереотипах.

«Адстрат, другий компонент структури, відображає візуальну складову концепту. Адстрат пов'язаний з образним мисленням та чуттєвим сприйняттям. Він формується завдяки мовним одиницям, які утворюють певні образи в нашій уяві та відчуття, що асоціюються з явищами та предметами. У такий спосіб в індивідів виникають асоціації при згадці концепту» [36].

Третім компонентом у цій структурі є ціннісний епістрат. «Епістрат відображає емоційну складову концепту. Цей компонент структури характеризується нашим ставленням до концепту. Він формується завдяки культурним та духовним цінностям. Ця модель розкриває не лише інформаційний зміст концепту, а й емоційні та чуттєві аспекти» [36].

Польова структура концептів використовується для відображення складності концепту та взаємозв'язку його компонентів. Цей тип структури передбачає поділ концепту на ядро та периферію. К. Голобородько охарактеризував ядро, приядерну зону та периферію «як сукупність парадигматично і синтагматично пов'язаних репрезентантів концепту в

макротексті. Сміслові шари як змістова характеристика концепту містять авторські розуміння в різних ситуаціях» [7, с. 51].

Ядро — це найбільш значуща частина концепту. Це основне значення поняття, яке містить базові та прототипні ознаки, притаманні певному концепту. Якщо концепт не містить характерних рис, він втрачає свою ідентичність. Ядро концепту формується за допомогою чуттєво-наочного образу. Наприклад, концепт ДІМ містить такі лексичні одиниці, які формують ядро: *родинний затишок, спокій, душевне тепло* тощо.

Периферія концепту не є сталим компонентом та може змінюватися. Вона залежить від мовленнєвої ситуації, контексту та культурно-історичних чинників. Периферію концепту становлять додаткові, вторинні ознаки цього поняття. Це вказує на те, що до периферії належать асоціації, культурні конотації, емоційні оцінки та суб'єктивні інтерпретації. «Оцінка вважається найсуттєвішим елементом конотації, оскільки вона дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, а й як засіб відображення людських почуттів» [1].

Периферія поділяється на ближню та дальню. До ближньої периферії належать лексичні одиниці, які є важливими, але більш варіативними. Компоненти ближньої периферії можуть варіюватися залежно від контексту. До прикладу, ближню периферію концепту ДІМ становлять такі лексеми: *відпочинок, захист, сон* тощо. Дальня периферія охоплює асоціативні та конотативні ознаки. Вони не є обов'язковими, але можуть формувати концепт за певних умов та ситуацій. Концепт ДІМ містить лексеми, які утворюють дальню периферію, а саме: *комфорт, ностальгія, спогади, коріння, звички*.

Графічно концепт зображують у вигляді кола. Центральну частину кола займає ядро — основне поняття. Навколо ядра розташована периферія. Периферія складається з культурних, суспільних, традиційних та особистісних нашарувань. Наявність оцінних суджень вказує на ціннісне ставлення.

Для впорядкування у нашій свідомості концептів використовується класифікація та категоризація. Науковці об'єднують їх у групи, беручи до уваги спільні ознаки та властивості концептів. Наприклад, лексичні одиниці

«коридор», «балкон», «холодильник», «ванна», «пральна машина» належать до категорії ДІМ.

Оскільки концепт є основною одиницею лінгвокультурології та має неоднозначні дефініції, лінгвісти досліджують класифікацію цього поняття на основі різних критеріїв.

Як зазначає О. Шевченко, науковці «виокремлюють такі класифікації концептів:

1) **за гносеологією (способом пізнання):** концепти наукової та повсякденної свідомості, що відображають наукову чи наївну картину світу;

2) **за способом вираження:** пізнавальні (мають поняттєву природу) та художні (побудовані на художніх асоціаціях);

3) **за ознакою унікальності-універсальності:** концепти-універсалії, присутні в будь-якій лінгвокультурі, та концепти-унікалії — ідіоетнічні;

4) **за відношенням концепту до суб'єкта концептуалізації** — індивіда, групи, етносу, людства (тут визначальним є національний, становий, класовий, професійний, сімейний та особистий досвід людини-користувача концептом; етнокультурні, соціокультурні та індивідуально-культурні) чи космічні або універсальні, соціальні та національні. Вважаємо оптимальним варіант їх зведення до універсальних, національних, соціокультурних та індивідуально-культурних» [46, с. 129]. «Групові концепти стандартизовані в межах групи, національні — в межах концептосфери народу, індивідуальні концепти не стандартизовані взагалі» [17, с. 177]. А. Приходько зазначає, що «універсальні концепти є неоднорідними, в їхньому складі є як категоріальні (філо- і теософські), так і повсякденні ментальні структури (емоційні, біосоціальні, фізіологічні)» [36, с. 48]. Універсальні концепти репрезентується у вигляді морально-етичних понять, наприклад, ДОБРО, ЗЛО тощо. Однак універсальні концепти не відтворюють однакоє смислове навантаження в різних етноспільнотах, адже ядро універсального концепту містить конкретний чуттєвий образ. Цей образ є суб'єктивним з національної та історичної точок зору;

«5) **за походженням**: первинні (вихідні, з яких пізніше утворюються інші) та вторинні» [46, с. 129]. Класифікація запропонована В. Іващенко. Первинні концепти трапляються «в інтеріоризованих діях як на рівні свідомості, так і на рівні підсвідомих, надсвідомих та несвідомих структур» [19, с. 76]. Первинні концепти є універсальними для всіх культур, адже пов'язані з природними явищами та людськими потребами. Природні концепти слугують основою для формування складних концептів. Вторинні концепти виникають на основі первинних концептів та «аналогічні до людських процедур оброблення інформації» [19, с. 76]. Вторинні концепти залежать від культурних особливостей. Ці концепти мають метафоричне та символічне значення. Вторинні концепти мають складну структуру та містять сукупність зв'язків та асоціацій;

«6) **за часом існування**: концепти Античності, концепти Середньовіччя, концепти Відродження, концепти Просвітництва, концепти Нового часу тощо;

7) **за структурою**: прості і складні;

8) **за способом репрезентації у мові**: лексичні, фразеологічні і граматичні;

9) **за об'єктом і змістом концепту**: концепт-мінімум, концепт-максимум та енциклопедичний додаток;

10) **за рівнем абстракції імен концептів**: концепти-універсалиї духовної культури і концепти-символи — окультурені реалії, між якими на проміжному рівні (між предметною та абстрактною сферами) перебувають емоційні концепти;

11) **за критерієм досвіду**: апіорні (переддослідні) та апостериорні (дослідні, емпіричні);

12) **за рівнем когнітивного осягнення**: базові, абстрактні та конкретні;

13) **за характером понятійного та емоційного змісту**: предметні, образно-схематичні та емоційні» [46, с. 129].

Крім того, О. Селіванова виокремлює концепти за такими параметрами: роль концептів у структурі свідомості та об'єкти концептуалізації. Відповідно до

ролі концептів у структурі свідомості, вони класифікуються так: культурні, міфологічні, ментальні, філософські, ідеологічні, філософські.

До категорії **об'єкт концептуалізації** належать такі концепти: натурфакти, антропоконцепти, культурні, артефакти, концепти-архетипи, емоційні та ідеологічні.

Антропоконцептами є ментальні утворення, що стосуються людини, тобто, особистість є центральним об'єктом. Вони відображають місце індивіда в концептуальному світі. Наприклад, антропоконцептами є такі концепти: МАТИ, УКРАЇНЕЦЬ, МАВКА, ДРУГ тощо. Антропоконцепти утворюються під впливом культури, особистого досвіду та мови. Завдяки їм людина розуміє власне «Я» та свою роль у суспільстві.

Натурфакти становлять ті концепти, які охарактеризовують природні явища та об'єкти. Цей тип концептів утворюється в результаті сприйняття людиною світу природи. Вивчення натурфактів охоплює соціальний, філософський, моральний та естетичний аспекти. Під час дослідження концептів-натурфактів розглядалося питання «людина — природа — суспільство». Прикладами натурфактів є концепти СОНЦЕ, ВУЛКАН, ПОЛЕ, СТЕП, ПТАХ, КВІТКА. Л. Лисиченко зазначає, що «рослини і їхні назви свідчать про домовний світ, який бачила людина, що знала про нього і чому та в яких місцях те чи інше явище має таку, а не іншу назва. Наприклад, у спільнослов'янській мові-основі слово «жито» позначало поживні злакові рослини (корінь той же, що в слові «жити»)» [27, с. 81].

До концептів-артефактів належать реалії, створені людиною. Вони репрезентують культурні, соціальні та технологічні аспекти життя індивідів. Цей тип концептів поділяється на артефакти-локації та артефакти-предмети. Наприклад, концептами-артефактами є ДІМ, ОДЯГ, ГРОШІ, ШКОЛА, ПІСНЯ тощо. Артефакти допомагають нам усвідомити, як людина використовує створені нею самою речі для вираження своїх думок та ідей.

Культурні концепти репрезентують ментальні утворення, які відображають «особливості відчуття та логіку пізнання світу певним

етносом» [39, с. 249]. Культурні концепти є маркованими одиницями. «Чим важливіший культурний концепт для конкретного суспільства, тим більша є його номінативна щільність у мові, тобто відбувається деталізація позначуваного фрагмента дійсності, виникають множинні варіативні позначення й складні смислові відтінки концепту» [14, с. 180]. Вони становлять культурну цінність для колективного досвіду народу. Культурні концепти можна поділити на ті, які описують духовні цінності та ті, які позначають матеріальні властивості. Оскільки цей тип концептів унікальний для певної культури, він може репрезентуватися в різних культурах не однаково. Культурні концепти мають символічну структуру та інтерпретуються за допомогою образів, символів, метафор та інших культурно маркованих одиниць. Значення культурних концептів може розширюватися з часом, що залежить від певних чинників. Можна навести такі приклади культурних концептів: ЛЮБОВ, КРАСА, РОДИНА, ДОЛЯ, ВОЛЯ, МАТИ, РУШНИК. Культурні концепти формують ідентичність та світосприйняття народу. Вони є важливим аспектом міжкультурної комунікації.

Ідеологічним концептом вважають ментальну структуру, яка складається із сукупності ідей, переконань, цінностей, що формують певну ідеологію. В ідеологічних концептах відображається світогляд людини та її політичні, моральні, культурні й соціальні погляди. Ідеологічні концепти є складовою системи ідей. Прикладами ідеологічних концептів є СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СВОБОДА, ПРАВДА, ДЕМОКРАТІЯ. Українська лінгвістка О. Маленко зазначала, що ідеологічні концепти описують «творення досконалого суспільства з його загальнолюдськими й громадянськими ідеалами» [29, с. 159]. Ідеологічні концепти є ключовими компонентами суспільної свідомості та посідають важливе місце в менталітеті народу.

Емоційні концепти поєднують спектр почуттів, емоційний досвід та культурні уявлення. Ці концепти залежать від характеру, особистого досвіду, темпераменту тощо. Валентність цього типу концептів висвітлює емоційне забарвлення. Емоційні концепти можуть мати різну валентність: нейтральну,

позитивну, негативну. О. Малярчук досліджувала концепт ЩАСТЯ, що належить до емоційних концептів, та зазначила, що ці концепти «визначаються такими соціо-культурно-психологічними характеристиками конкретного співтовариства людей, як традиції, звичаї, вдачі, особливості побуту, стереотипи мислення, моделі/зразки поведіння, що історично складаються протягом розвитку, становлення тієї або іншої етнічної спільності» [30, с. 132]. Емоційні концепти є основою для становлення емоційного інтелекту. Такі концепти визначають розуміння людської поведінки та психіки. Цей тип концептів допомагає інтерпретувати те, як люди переживають емоції, їхній вплив на життя. Наприклад, до емоційних концептів належать РАДІСТЬ, ЖУРБА, ЗАЗДРИСТЬ, СОРОМ, СТРАХ тощо.

Ще одним концептом, який належить до групи об'єкти концептуалізації, є концепт-архетип. На думку О. Слюніної, «концепт-архетип — це лінгвоментальна сутність, що репрезентує культурні первісні образи, які містяться в колективному несвідомому як набутки колективної уяви й репрезентуються в мові» [41, с. 5]. Архетипні концепти не обмежені в часі або культурою. Цей тип концептів багатогранний, тому може виявляти свої ознаки в міфах, фольклорі, мистецтві, літературі тощо. Концепти-архетипи можуть виражатися через певні образи та символи. Саме ці концепти викликають у людей сильні емоції, які впливають на колективне сприйняття. «До основних ознак архетипних концептів належать смислова двоплановість, яка виражається в дихотомії семантичних наповнень; універсальність; здатність до розвитку; незалежність від культурних і географічних чинників; постійна відтворюваність у мові художньої літератури» [41, с. 5]. До концептів-архетипів належать такі лексичні одиниці: МАТИ, ЗЕМЛЯ, ВОГОНЬ, ГЕРОЙ, ДУША тощо.

Однієї з ознак класифікації концептів є зміст. За **змістом** розрізняють такі концепти: «категоріальні (ЧАС, ПРОСТІР), теософські (ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ДОЛЯ), телеономні (ПРАВДА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ), антропоконцепти (МАТИ, ПРЕЗИДЕНТ), емоційні, психологічні, екоконцепти, міфоконцепти» [6, с. 59].

Отже, концепти зображують у вигляді польової структури. Польова структура концептів використовується для відображення складності концепту та взаємозв'язку його компонентів. Цей тип структури передбачає поділ концепту на ядро та периферію. Типологія концептів демонструє складну та розгалужену систему. Особливості вивчення концептів залежать від типу, до якого він належить. Картини світу не мають чітко окреслених меж, тобто один і той самий концепт може одночасно належати до різних типів концептів та мовних картин світу.

1.3. Історичні та етнолінгвістичні особливості українського лінгвокультурного концепту ВОЛЯ

Українська мовна картина характеризується сукупністю культурних концептів. Концепти україномовного дискурсу збагачують змістове наповнення культури. Вони висвітлюють традиційні уявлення про побут, ментальність та національну ідентичність. Концепти глибоко вкоріненні як смислові структури у свідомості українців. Лінгвокультурні концепти можна зустріти у різних жанрах дискурсу: література, фольклор, промови тощо.

Лінгвісти мають різні погляди на те, які концепти є вагомими для української культури. Наприклад, В. Кононенко вважає, що найбільш суттєвими для мовної картини українців є концепти МАТИ, ЗЕМЛЯ, ХЛІБ, ВОЛЯ, ДОЛЯ, ХАТА. На думку В. Жайворонка, найважливішими для українського народу є концепти БЕРЕГІНЯ, БАТЬКО, МАТИ, ДУША, ЗЕМЛЯ, КАЛИНА, РОДИНА, КОЗАК, ХАТА, ДОЛЯ, ХЛІБ, МАВКА тощо. Концепти, які запропонував В. Жайворонко, базуються лише на фольклорі, тому сфера використання дуже обмежена. Як зазначав український лінгвіст, В. Ужченко, базовими концептами україномовного дискурсу є ДОРОГА, ПОРІГ, ВОГОНЬ, ЛАВА, ОСИКА. Як можна побачити з переліченого вище списку, деякі концепти співпадають, проте є певні відмінності. Наприклад, спільними є концепти МАТИ, ДОЛЯ, ХЛІБ,

ЗЕМЛЯ, ХАТА (згідно з В. Кононенком та В. Жайворонком). В. Ужченко запропонував відмінні концепти.

«У концептосфері українських художніх текстів поняття-ідея ВОЛЯ займає особливе місце, визначене численними конотативними нашаруваннями, з огляду не лише на його архетипний характер, а й на екстралінгвістичні — соціальні й етнонаціональні — чинники» [24, с. 29].

Походження слова *воля* пов'язане із чергуванням голосних у слові *velīti* (*velēti*). Лексична одиниця *воля* має етимологічне коріння в праслов'янській мові. *Воля* походить від праслов'янського слова *volja*. Це слово споріднене з *validà* («воля» з литовської) та *vala* (латиське слово на позначення «воля»). Лексема *воля* пов'язана з дієсловами «волити» та «бажати». Одним з первинних значень слова *воля* було «бажання», «хотіння». Концепт ВОЛЯ в текстах різних культурно-історичних епох демонструє зміни значення цієї лексичної одиниці від звільнення з полону до формування соціального статусу, тобто, діахронічно ВОЛЯ використовувалася на позначення фізичної свободи. Поступово тлумачення слова *воля* набуло додаткових конотацій та почало означати, крім бажання, ще й свободу, незалежність, силу духу та самоконтроль.

Семантика ВОЛІ, яка набула релігійного характеру (відповідно до діахронічного підходу), інтерпретувалася як те, що керує світом, є надсистемним, проте доступне для розуміння. Дослідники розглядали це поняття в діахронічному вимірі та визначили, що спочатку *воля* співвідносилася з Богом та репрезентувалася в Божій ВОЛІ як найвищій владі. Відповідно до зазначеного підходу, ВОЛЯ слугувала аксіологічною структурою та ключовим орієнтиром розвитку змін у культурному та міфологічному контекстах. О. Маленко зазначає, що «усі змістові та аксіологічні акценти семантичного наповнення поняття *воля* у вимірі української концептуально-мовної картини світу вмотивовані історичним досвідом виборювання волі, отже завоюванням прав етносу й особистості на саморегуляцію свого життєвладштування; на прагнення, а отже й можливість реалізації своєї мети; на право розпоряджатись власним життям, приймати рішення, бути незалежними» [28, с. 239].

Лінгвісти, які досліджували концепт ВОЛЯ, мають неоднозначні погляди на визначення цього поняття. У словниках подаються різні тлумачення *воли* як лексичної одиниці. Словник української мови містить такі дефініції ВОЛІ: «1) одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки; прагнення досягти своєї мети, рішучість; 2) бажання, хотіння; вимога, наказ; 3) право розпоряджатися на свій розсуд; влада; дозвіл, згода, рішення; 4) відсутність обмежень; привілля; особисте життя вдома (на противагу військовій службі, перебуванню в навчальному закладі закритого типу тощо); 5) свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство; перебування не під арештом, не в клітці, не на ланцюгу; 6) звільнення селян від кріпацтва» [59, с. 735-736].

Ще один словник української мови подає схожі визначення поняття ВОЛЯ: «1) одна із функцій людської психіки; 2) бажання, хотіння, прагнення; 3) повеління, закон, влада, право; 4) наказ, розпорядження, вимога; 5) свобода дій, незалежність; 6) тимчасове звільнення від феодалних повинностей і податків; 7) власна назва» [58, с. 221-224].

Словник антонімів української мови (Л. Полюги) містить такі тлумачення поняття: «ВОЛЯ (відсутність обмежень у чому-небудь), свобода (повна незалежність), привілля, дозвілля, (політична) незалежність, самостійність» [57, с. 18].

У словнику «Знаки української етнокультури», В. Жайворонок пропонує наступні значення лексичної одиниці *воля*: «свобода, незалежність на противагу неволі, рабству; також в особистому плані — здатність здійснювати, переходити від думки до дії; у народі символізує силу; ставиться понад життя; часто зіставляється з долею, узалежнюється від неї» [54, с. 113].

З точки зору філософії та психології, поняття ВОЛЯ має декілька інтерпретацій. Одні вважають, що ВОЛЯ — атрибут сильної особистості, що залежить від психологічних та соціальних чинників. Вивчення проблеми феномену ВОЛІ, відповідно до філософського підходу, формує основу дослідження цього поняття в психологічних теоріях про ВОЛЮ. У психології

ВОЛЯ трактується як координація діяльності людини, яка сприяє досягненню мети, незважаючи на наявність певних обмежень.

Філософ Б. Спіноза у своїй праці «Основи філософії Декарта» розглядав проблему розуміння поняття ВОЛЯ. Він наголошував на раціоналістичній стороні цього поняття. Л. Довга зазначає, що «у раціоналістичній західній філософії Нового часу проблему *свободи волі* дійсно сприймали як анахронізм. Людина, яка врешті зайняла своє місце у природному світі і, в розумінні філософів, була детермінована його законами, у своїх вчинках виглядала «вільною» не більше, ніж кинутий камінь, який, коли б умів думати, уявляв би себе «вільним» у момент падіння» [12, с. 123].

Як можна помітити з дефініцій слова *воля*, зазначених вище, тлумачення цього поняття поступово набувало ширшого значення. Саме з цієї причини неможливо подати однозначне визначення поняття ВОЛЯ, яке б могло охопити всі значення.

Національна свідомість розуміння певних культурних концептів утворюється завдяки чуттєвому сприйняттю, соціальному та історичному досвіду, якого набуває народ протягом довгого шляху розвитку. Саме таким культурним концептом для української спільноти є ВОЛЯ. Кожен українець бажає бути вільним та незалежним, тому прагнення до ВОЛІ виявляється найбільш цінним для українського народу як суб'єкта волевиявлення. Історичний розвиток українців будувався на боротьбі за цю просту, на перший погляд, ідею, оскільки люди віддавали за неї найцінніше — своє життя заради того, щоб їхні нащадки жили у ВОЛІ та СВОБОДІ без будь-яких обмежень. Історичні чинники вплинули на формування духовної культури нації.

Зв'язок між лексичними одиницями «вільний» та «суб'єкт волевиявлення» з'являється тоді, коли суб'єкт може використовувати своє право на розвиток як пріоритетний шлях прогресу (паралель із *frei*-). Думки, бажання, сила духу проявляються в незалежній ВОЛІ. Тобто, відбувається формування власних переконань щодо волевиявлення, які можна інтерпретувати як активне створення нових просторових структур.

Розглядаючи історичні особливості концепту ВОЛЯ, можна виокремити три основні етимологічні значення: «сила», «бажання» та «свобода». З розвитком мови вони стали окремими складовими цього концепту. Для нації, яка століттями зазнавала гноблення та утисків, ВОЛЯ та СВОБОДА — стимул до рішучих та активних дій. В. Кононенко вважає, що «абсолютизація цього поняття в українському суспільному русі пов'язана з розумінням ВОЛІ як компонента політичної боротьби, як вияву «національного духу»; поняття ВОЛЯ за таких умов може одержувати визначення національна, утворюючи стійку сполуку національна ВОЛЯ» [24, с. 32]. Словосполучення *національна ВОЛЯ* характеризується змістовним наповненням, яке полягає у відсутності протиставлень «свобода — влада» та «зовнішнє — внутрішнє».

Історичні обставини сприяли тому, що ВОЛЯ посіла ключове місце в системі цінностей. Спочатку, у давніх слов'ян, ВОЛЯ асоціювалася з природною свободою, тобто, вільне життя було в тих людей, які були в гармонії з природою. У період Козацької доби це поняття було не просто правом чи мрією, а способом життя. ВОЛЯ стала супутником людей, особливо козаків. Без ВОЛІ життя козака не мало ніякого сенсу. Період кріпацтва українського селянства змінює уявлення про цей концепт. ВОЛЯ стає недосяжною, але омріяною метою. У ХХ столітті концепт ВОЛЯ перетворюється на національну місію, боротьбу за існування. Незважаючи на те, що це поняття не можна було тоді відкрито демонструвати, люди не здавалися та продовжували виборювати право мати ВОЛЮ. Після здобуття незалежності, ВОЛЯ набуває політико-правового статусу. У ХХІ столітті вона символізує гідність, вибір, право людини та національний суверенітет. Жага до ВОЛІ та СВОБОДИ невід'ємна складова свідомості українського етносу. Концепт ВОЛЯ — основний стрижень української ментальності.

ВОЛЯ українського народу репрезентується громадянськими правами та свободами, що відображаються у взаємодії держави та індивіда. Громадська ВОЛЯ проявляється в можливості спільно ухвалювати рішення на народних зборах. У такому випадку, кожна особистість реалізує свої права в суспільстві

без тиску з боку інших людей. З цієї точки зору, ВОЛЯ виконує інтегративну функцію, об'єднує народ навколо спільної ідеї, мети за справедливість та незалежність.

Історія українського народу засвідчує, що ВОЛЯ формувалася як протилежне неволі. Однак, це означає не лише звільнитися фізично, а й позбутися страху та несправедливості. Це зумовило колективну боротьбу за соціальні права. Здобуття ВОЛІ лягло в основу соціальних рухів, орієнтованих на економічні, політичні та культурні зміни.

Концепт ВОЛЯ відіграє ключову роль у формуванні національного духу та колективної свідомості. Історично, бути українцем — це не лише проживати на певній території, бути українцем означає цінувати ВОЛЮ понад усе. Це головна національна ідея, яка висвітлюється у фольклорі, літературі, історії та культурі. Для українців ВОЛЯ — це своєрідна моральна норма, глибоко вкорінена в свідомості народу. Українець повинен бути вільним у виборі, незалежним у думках та нескореним. Саме ця сформована риса впливає на всі сфери життя та на становлення неповторного українського характеру, для якого неможливе поневолення. ВОЛЯ — колективна ознака ідентичності, що відрізняє українську культуру від інших.

Для українців ВОЛЯ — це ще й ядро демократичних ідеалів та свідомої громадянської позиції. Суспільно-політичний дискурс показує протиставлення ВОЛІ народу та ВОЛІ влади, що визначає вибір між демократичним та автократичним режимами розвитку суспільства. Це підкреслює важливість політичної ВОЛІ для здійснення позитивних змін та підтримання суверенітету держави. Демократичний розвиток є основою для ідеї збереження ВОЛІ, оскільки є ризик, що вона може бути використана в корисливих цілях, тому потрібен захист від зовнішніх небезпек.

У мовній свідомості українців концепт ВОЛЯ охоплює широкий спектр особливостей. Розгляд концепту ґрунтується на аналізі семантичного поля. Змістовна основа семантичного поля полягає в протиставленні ядра та периферії, їхньої взаємодії. До семантичного поля цього концепту належать такі лексичні

одиниці: *свобода* (самостійно ухвалювати рішення, без примусу), *незалежність*, *право* (реалізовувати свої бажання), *сила* (досягнення мети), *бажання*. «Національно та культурно специфічні лексеми, що є надійним джерелом інформації про життя етносу, породжують в свідомості носія мови образ, який включає в себе низку відомостей та асоціацій, що є національно кодифікованими та залежать від історії, культури, географії, традицій та фольклору країни» [5].

Суб'єктом концепту ВОЛЯ в українській культурі є народ, нація, яка прагне звільнення від поневолення та самостійності. Український народ ставить ВОЛЮ на найвищу сходинку в ієрархії моральних та духовних цінностей. ВОЛЯ зображує колективне прагнення, спільну мету. «ВОЛЯ — виплекана народом мрія про гідне вільне життя. Такою вона вимальовується в низці метафор — *мати (зібрати, знайти, давати) волю, пускати на волю, віддаватися на волю, давати волю рукам (ногам, серцю, язикові, сльозам)*. Волю зіставляють із добром і правдою, які можна одержати тільки в боротьбі, тож за неї треба боротися. За українськими народними уявленнями, воля дорожча за гроші й навіть за саме життя (*пускати на волю Божу; воля не вмирає*). Вона має владу, тому говорять про вольовий характер, дії, зусилля. «Уся історія національно-визвольної боротьби українського народу «за волю, за щастя» підтверджує волелюбність українців» [16, с. 102].

Отже, ВОЛЯ є універсальним концептом, символом національної ідентичності, яка містить історичну пам'ять, культурну цінність та прагнення народу до самостійного майбутнього. Завдяки розумінню ВОЛІ можна пізнати душу українського народу та незламне прагнення до свободи.

1.4. Концептосфера ВОЛЯ в українській культурі

Концепт ідентифікується як одиниця колективного розуміння, яка характеризується мовним відображенням та етнокультурним досвідом народу. Ця своєрідна ментальна структура зберігає спільні уявлення, знання та цінності,

сформовані в культурі певного народу. У лінгвокультурології концепти пов'язані між собою. Це стосується й концепту ВОЛЯ.

Система взаємопов'язаних концептів, що існують у свідомості всіх носіїв конкретної мови називається *концептосферою*. «Концептосфера охоплює весь набір ментальних уявлень щодо устрою світу, відображеного вербальними формами з чітко вираженою етнокультурною домінантою» [37, с. 216].

Що стосується відображення концепту ВОЛЯ у фольклорі, варто розглянути це поняття в пареміях. Українські прислів'я та приказки про ВОЛЮ відображають характерні ознаки цього концепту. Саме паремії демонструють, як українці трактують це важливе для української ідентичності та культури поняття.

У межах цього дослідження було розглянуто та проаналізовано низку прислів'їв та приказок. На основі концептуальних ознак поняття ВОЛЯ було виокремлено п'ять основних груп, які охарактеризовують її в різних, але пов'язаних між собою, позиціях.

Перша група репрезентує (1) **ВОЛЮ як найбільшу цінність**. Основною ідеєю цієї групи паремій є значущість ВОЛІ для українського народу. Українська ВОЛЯ посідає перше місце. Вона переважає над матеріальним багатством. За ВОЛЮ українці готові віддати життя, щоб мати світле майбутнє. Ця група охоплює такі паремії:

За народ і волю віддамо життя і долю [72].

Воля — найбільше багатство [2, с. 119].

Життя не має ціни, а воля дорожча за життя [73].

Хоч і спина гола, аби своя воля [69].

Краще на волі на вітці, чим у неволі у золотій клітці [70].

Або волю здобути, або дома не бути [70].

У зазначених вище прислів'ях та приказках окреслено, що свобода є найбільшим благом для українського народу. У першій групі паремій можна виокремити декілька характерних ознак, а саме: перевага ВОЛІ над життям («віддамо життя», «дорожча за життя»); вільне життя переважає над

багатством у неволі («у золотій клітці»); значущість індивідуальної ВОЛІ («стина гола — своя воля»); боротьба за ВОЛЮ («дома не бути»). Проаналізувавши першу групу прислів'їв та приказок, варто наголосити на протиставленні таких понять: *воля на вітці — неволя в клітці, життя не має ціни — воля дорожча*. Ці прислів'я висвітлюють готовність українського народу боротися за те, що насправді є цінним.

Друга група відображає цей концепт у такий спосіб: (2) **ВОЛЯ — орієнтир козака та козацької долі**. Для уособлення ВОЛІ та НЕЗАЛЕЖНОСТІ в свідомості українського народу одним із ключових образів є козак. Козаком є вільна людина. Це захисник, воїн, який відмовляється від залежності та будь-яких обмежень. Козак — непідвладна нікому людина. Ця група описує тісний зв'язок між прагненням до свободи та козацтвом. Прикладами цієї групи є:

Кінь, шаблюка, вітер в полі і ніхто не здолає козацької волі! [77].

Коли козак в полі, то він і на волі [77].

Степ та воля — козацька доля [69].

Справжній козак — вільна людина по волі Божій, а не царській чи панській [78].

Козак як птах — знявся та й полетів [77].

Козача потилиця панам ляхам не хилиться [78].

Де козак — там і воля [63].

Концепт ВОЛЯ визначає сутність козака. Характерними ознаками цієї групи є внутрішня незалежність (опис ВОЛІ як дар Бога — «по волі Божій»); простір (символами ВОЛІ є «степ», «вітер», «поле», «птах»); втілення вільного духу («козак — там воля»); непереможна сила («кінь, шаблюка» характеризують силу козака, ВОЛЯ є запорукою його могутності); непокора («панам ляхам не хилиться» демонструє відмову від підкорення). Ця група прислів'їв та приказок описує ВОЛЮ не лише як найвищу цінність, але й умову життя козака — вільної людини.

ВОЛЯ передбачає не лише право володіти нею, а й бути відповідальним за неї. Щоб бути справжньою вільною людиною, потрібно контролювати свої дії.

Тому третя група паремій репрезентує (3) **ВОЛЮ як відповідальність**. Якщо людиною керують емоції, ВОЛЯ стає небезпечною спокусою. Можна навести такі приклади:

Дай кому волю, а сам підеш в неволю [74].

Дай серцю волю — заведе в неволю [79].

Вольному воля, а спасенному рай [68, с. 53].

Вольні, вольні, — на все не довольні [74].

Своя воля добра, та не пожиточна [74].

На чужому полі не матимеш волі [71].

Ключовими аспектами, які характеризують третю групу паремій, є суперечлива природа ВОЛІ (з одного боку, ВОЛЯ сприймається як цінність, дана кожному, з другого боку, можлива небезпека бездумного використання ВОЛІ), значущість самоконтролю (справжня свобода передбачає усвідомлення наслідків дій та самообмеження), взаємозв'язок ВОЛІ та праці (без зусиль ВОЛЮ здобути неможливо) та обмеження ВОЛІ в певних ситуаціях (наприклад, на чужині людина насправді не вільна та пригнічена). Якщо хтось має свободу та зловживає нею, через це сам може постраждати («заведе в неволю»). Надмірна поблажливість призводить до того, що інші можуть скористатися та обмежити ВОЛЮ того, хто її дав. Важливо підтримувати баланс між бажанням та контролем. Крім того, зовнішня свобода не завжди гарантує внутрішню («на все не довольні»). Це пов'язано з нашими очікуваннями, які інколи завищені. Тому це слугує поштовхом до того, що необхідно радіти тій свободі, яка у нас є. ВОЛЯ — наш свідомий вибір.

Наступна група прислів'їв та приказок зображує (4) **ВОЛЮ як джерело сили**. Для українського народу свобода слугує рушійною та внутрішньою силою. Вільна людина долає всі перешкоди та досягає мети. До характерних ознак цієї групи паремій належать взаємозв'язок особистої волі та сили (свобода є запорукою великих звершень), визначальна роль правди (ВОЛЯ, побудована на справедливості та правді, завжди перемагає неволю), влада (той, хто має свободу, той має владу). До прикладів цієї групи належать:

Чия воля, того й сила [2, с. 120].

У полі дві волі: чия правіша того й сильніша [74].

Воля дає силу слабим [70].

Воля — маленьке слово, а всі йому раді [73].

Воля — нічний вогник: наче близько, а не дістанеш [73].

Ця група підкреслює ВОЛЮ як внутрішню мотивацію до боротьби. Перший приклад ілюструє цінність самовизначення («*моя сила*», «*гори потоплю*»). Тобто, у людини є автономія та незалежність. ВОЛЯ може бути інструментом влади. Сильна духом людина спроможна переконати в своїй правоті та впливати на інших («*правіша — сильніша*»). Правда постає засобом у боротьбі за ВОЛЮ. ВОЛЯ зміцнює внутрішній дух людини. Навіть той, хто виглядає слабким, проте має силу волі здатний на велике звершення. Вираз «*дає силу слабим*» схожий на ідею стоїцизму у філософії: внутрішній стрижень важливіший за зовнішній вплив. ВОЛЮ важко здобути. Наприклад, образ «*нічного вогника*» репрезентує надію, але водночас показує недосяжність. У цьому випадку можна стверджувати, що ВОЛЯ — ілюзорна мрія. Це застерігає людей від ідеалізації цього поняття.

П'ята група репрезентує цей концепт так: (5) **ВОЛЯ — людська доля**. Прислів'я та приказки, що належать до цієї групи, висвітлюють роль незалежності в становленні життєвої дороги не лише особистості, а й цілої нації. Доля народу залежить від якості та ступеня свободи. Доля без ВОЛІ — неможлива. Прикладами взаємодії ВОЛІ та долі є:

Хто без волі, той без долі [68, с. 54].

Яка воля, така й доля [75].

Де немає волі, там не буває й долі [75].

Коли ти вільний, як вітер в полі, то не маєш лихої долі [2, с. 120].

Не шукай долі, а шукай волі [75].

Хоч долі, аби на волі [74].

Основна ідея цих паремій полягає у твердженні: справжнє щастя лише у свободі. Однак можна виокремити ще кілька суттєвих аспектів: свобода захищає

від лихої долі, ВОЛЯ переважає над долею, ВОЛЯ слугує основою долі. Без свободи в людини не буде простору для самореалізації, відповідно життя втрачає справжній сенс («*немає волі — не буває долі*»). ВОЛЯ дарує легкість та гнучкість. Вона допомагає уникати людині небезпек та самостійно формувати життєвий шлях. Свобода не забезпечує життя без проблем, але пропонує більше можливостей для їх розв'язання. Людина, позбавлена свободи, неспроможна відчутти справжнє щастя. Неволья обмежує права та позбавляє людей самостійності, а щастя пов'язане з можливістю контролювати власне життя та робити вибір без утисків. Неволья позбавляє основних компонентів щастя та робить так, що доля однієї людини залежить від ВОЛІ іншої. Оскільки ВОЛЯ відображає цінність людського існування, вона є першочерговою потребою. Тому, якщо у людей є можливість жити за власним бажанням, вони готові прийняти навіть найважчу долю («*хоч долі, аби на волі*»).

Концепт ВОЛЯ знаходить своє відображення не лише у прислів'ях та приказках, а й в українських народних піснях. Усі події українського народу з покоління в покоління супроводжувалися піснями. Пісня — душа народу. Саме у народній душі через пісню репрезентується концепт ВОЛЯ. Варто зауважити, що ВОЛЯ як ментальне утворення відображається в історичних піснях. Оскільки історичні пісні поділяються на декілька видів, то поняття ВОЛЯ буде висвітлювати різні аспекти.

Першим підвидом історичних пісень є **кріпацькі**. Вони зображують тяжку долю людей, підневільне становище та бажання звільнитися від панської неволі. ВОЛЯ для кріпаків була недосяжним ідеалом. У кріпацьких піснях простежується туга за кращим життям, страждання, важка праця та зневага до людської гідності з боку поневолювачів. Прикладами кріпацьких пісень, у яких висвітлюється концепт ВОЛЯ, є:

- 1) *«Летить орел сизокрилий,
Пита вдова: «Де ж мій милий?»
А твій милий у неволі,
В панськiм сахарнiм заводі.*

...

*А пан його усе лає,
Паня за ним повторяє» [76, с. 146].*

(«Ішла вдова вдоль долиною»)

2) *«Ой брате мій, брате, сизокрилий орле,
Де ж подівав ти всі розкоші мої,
Де ж подівав ти мої малі діти?»*

...

*«Бодай же тії пани та й не панували,
Що моїх діток в чужий край заслали!» [76, с. 138].*

(«Побратався сокіл з сизокрилим орлом»)

3) *«Як ходив мужик дурно жати:
Мужик дурно наробився,
А пан його ще й набився» [64].*

(«На панщину ходжу, ходжу»)

У цих піснях ВОЛЯ виступає синонімом гідності та самостійності, тобто тим, за що варто боротися та страждати. Основною темою цих пісень є туга за вільним життям та можливістю самим будувати життєвий шлях. Уривок пісні «Ішла вдова вдоль долиною» описує складну долю людини-кріпака, втрату зв'язку з родиною через панщину, відповідно невільне життя. Образ *орла сизокрилого* асоціюється з контрастом між свободою (птаха) та провісником поганих новин (у цьому випадку повідомлення про перебування у неволі). *Пан* уособлює жорстоку людину, яка принижує та знущається з людей. Уривок пісні базується на протиставленні ВОЛІ (*орел*) та неволі (*панський завод*).

Українська народна пісня «Побратався сокіл з сизокрилим орлом» відображає вигнання з рідного краю та проживання на чужині, у неволі. Цей уривок висвітлює те, що найціннішим є діти, яких розлучили із сім'єю (тема — втрата родинного зв'язку та цінностей). У цій пісні також продемонстровано ідею розлуки з рідною землею.

Головною темою народної пісні «На панщину ходжу, ходжу» є виснажлива праця на панщині та усвідомлення несправедливості й безправ'я. *Мужик* втілює закріпачене селянство. Вони працюють важко та без винагороди (безоплатно).

Ще одним підвидом пісень, які належать до історичних, є **козацькі**. Тематика козацьких пісень розгалужена. Характерними ознаками українських козацьких пісень є відвага та патріотизм (висвітлюється героїзм, мужність, козацька звитяга та боротьба за свободу й незалежність), козацький побут (описуються походи та життя в козацькому таборі), відданість рідній землі (зображується любов до своєї Батьківщини та боротьба за її незалежність) та тема туги (розлука з родиною, пам'ять про рідну домівку під час походів). Концепт ВОЛЯ відображений у таких козацьких піснях:

1) *«Ні один **козак** не здався*

*Живим у **неволю**;*

Полягли всі, не вернуться

Ні один додому.

Полягли всі, не вернуться

Ні один додому.

Не вернувся й Морозенко,

Голова завзята —

***Замучили** молодого*

Вороги прокляті!...» [65].

*(«**Ой Морозе, Морозенку**»)*

2) *«Бери **шаблю** гостру, довгу.*

*Та йди **воювати!***

Ой, ти станеш на воротах,

*А я в **закаулку***

*Дамо тому **стиха лиха***

*Та **вражому турку!***

*Ой ти станеш з **шабелькою,***

*А я з **кулаками,***

Ой щоб слава не пропала

Проміж козаками...» [62].

(«Зажурилась Україна, бо нічим прожити»)

Козаки символізують незламність та вільний дух народу. Ця тема висвітлена в цих історичних піснях. Пісня «Ой Морозе, Морозенку» зображає відвагу відомого козака, полковника Станіслава Морозенка. Для його опису використано таке словосполучення «голова завзята». Станіслав Морозенко був рішучим, відважним лідером, справжнім козаком. Основною темою цієї пісні є героїчна загибель козаків. Козаки були готові віддати своє життя. Свідченням цього є такі висловлювання: «Ні один козак не здався живим у неволю», «Полягли всі, не вернуться ні один додому». Вони дотримувалися своїх ідеалів протягом всього життя. Головною рисою козаків була відсутність страху перед смертю. Це слугувало образом вільного духа козацтва. Для підсилення емоційного ефекту в пісні використовуються повтори, наприклад, «Полягли всі, не вернуться ні один додому». Ця українська народна пісня відображає жаль та біль, але водночас демонструє мужність та незламність козаків, які захищали рідну землю та народ, віддаючи життя — одне з найцінніших багатств.

У пісні «Зажурилась Україна, бо нічим прожити» описано заклик до боротьби з ворогами. У такий спосіб вони готові відстоювати незалежність заради кращого майбутнього свого народу. Ця пісня висвітлює сильну патріотичну позицію козаків, їхній бойовий дух. Слава для козаків залишається непорушною, адже їхня честь та подвиги повинні залишитися в пам'яті народу. У пісні зображено опис бою, що свідчить про військову майстерність козаків. Вони планують та погоджують подальші дії у бою. Силу духу та відчайдушність козаків продемонстровано в такому рядку пісні «А я з кулаками». У цьому уривку пісні, крім оспівування козацької звитяги, можна помітити наявність козацьких атрибутів, а саме: шабля та слава. Шабля слугує уособленням відваги та боротьби, а слава — мужність козаків.

Наступним типом історичних пісень, у яких присутня тема ВОЛІ, є **стрілецькі**. Стрілецькі пісні з'явилися на початку ХХ ст., а саме у часи Першої

світової війни. Цей тип пісень має зв'язок із діяльністю легіону Українських січових стрільців (УСС). Вони висвітлюють національно-визвольну боротьбу українського народу. Стрілецькі пісні ілюструють бойовий дух, героїзм, патріотизм, жертвність, товариську єдність та любов до рідної землі. До характерних ознак стрілецьких пісень належать національна ідея та патріотична тематика, самопожертва та героїзм, фольклорні елементи, емоційність та простота, мотив братерства. Лінгвокультурний концепт ВОЛЯ явно виражений у цьому підвиді історичних пісень. На підтвердження цього можна навести наступні приклади:

1) *«Марширують наші добровольці*

У кривавий тан,

Визволяти братів-українців

З московських кайдан.

А ми тії московські кайдани розірвемо,

А ми нашу славу Україну,

Гей, гей, розвеселимо!

...

Як повіє буйнесенький вітер

З широких степів,

Та прославить по всій Україні

Січових Стрільців.

А ми тую стрілецьку славу збережемо,

А ми нашу славу Україну,

Гей, гей, розвеселимо!» [67].

(«Ой у лузі червона калина»)

2) ***«Хто живий, вставай, боронити Край,***

Вкритий вогнем і мерцями,

Не буде Тобі сумно в Боротьбі,

Між Січовими Стрільцями.

Лютий кат прийшов проливати кров,

*Взяти Народ Наш в неволю,
І море сліз у Край приніс,
Розбій і смерть, і недолю.
Та вступився кат із **Верхів Карпат**,
Втік, наче вовк, манівцями,
Або тут і впав як у **Бій** попав
Із Січовими Стрільцями» [61].*

(«В Горах Грім гуде»)

3) *«Ой там зажурились
Стрільці січовії,
Довго дрібні сльози лили,
Що стільки народу
Впало за **свободу** —
Встояти не було **сили**» [66].*

(«Ой там зажурились стрільці січовії»)

Наведені вище приклади демонструють ВОЛЮ як самовідданість. Наприклад, пісня «Ой у лузі червона калина» слугує своєрідним гімном визволення України, боротьби за її незалежність. У цьому уривку пісні словосполучення *визволяти братів-українців* підкреслює єдність українського народу та прагнення разом чинити опір. *Московські кайдани* є метафоричним вираженням, яке позначає поневолення людей. У цій пісні використовуються такі стилістичні засоби: паралелізм «*А ми тії московські..., А ми тую стрілецьку...*», повтори «*А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!*». Українці не втрачають віру в перемогу та борються до кінця, підтвердженням цього є словосполучення *кайдани розірвемо*. Ця пісня висвітлює роль Січових Стрільців у національно-визвольній боротьбі та становленні України. Лексична одиниця *прославить* наголошує на важливості збереження легендарного минулого для наступних поколінь.

Стрілецька пісня «В Горах Грім гуде» відображає заклик *боронити Край*, тобто, стати на захист своєї Батьківщини. Ця пісня містить лексичні одиниці, які

сприяють прагненню боротися за найцінніше: *лютий кат, море сліз, боротьбі, розбій і смерть, неволю*. «Лютий кат» є уособленням ворожої сили, яка руйнує все добре та призводить до поневолення. Основний акцент пісні робиться на боротьбі Січових Стрільців із «лютим катом», який прийшов на українські землі для того, щоб загарбати території. Втеча ката «манівцями» символізує перемогу українського народу та вигнання ворога.

Згадані вище пісні («Ой у лузі червона калина» та «В Горах Грім гуде») описують події, пов'язані з концептом ВОЛЯ, позитивно, тобто захисники перемагають ворога без великих втрат. Однак пісня «Ой там зажурились стрільці січовії» висвітлює «зажуреність Січових стрільців» через значні втрати (людські життя) в бою за свободу. Вони «довго дрібні сльози лили» за народом. Це вказує на те, що народ є одним цілим, і, якщо гине хтось один, страждають усі. За здобуття незалежності було заплачено високу ціну. І цей трагізм підкреслюють такі слова: *що стільки народу впало за свободу*. Незважаючи на мужність та героїчні зусилля, «встояти не було сили» підкреслює втрати та почуття безсилля.

У свідомості носіїв мови концепти не існують відокремлено. Вони усі пов'язані один з одним. Такий зв'язок відображається певними асоціаціями, які формують асоціативне поле концепту. **Асоціативне поле** — це сукупність реакцій на слово-стимул, виявлених експериментально; певна модель, що фіксує асоціативні зв'язки слів [11, с. 29].

Першою асоціацією, яка виникає при згадці слова ВОЛЯ, є СВОБОДА. У словнику української мови подаються такі лексичні варіанти тлумачення цього поняття: «1) відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля; 2) перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі; 3) життя, існування та ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на власний розсуд; 4) можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі; 5) філософська категорія — можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; 6) легкість,

відсутність утруднень у чому-небудь; 7) *заст.* Простота, невимушеність у поведженні; 8) *розм.* Вільний від праці час» [60, с. 98-99].

Із дефініцій поняття свобода можна помітити, що першим визначенням є саме ВОЛЯ. Свобода є синонімом ВОЛІ та може замінювати її, коли йдеться про відсутність будь-яких обмежень та залежності від обставин та поневолювачів. Свобода — ключова категорія ціннісного виміру людського буття [21, с. 39]. Вона є уособленням вільної людини та метою вольових дій українського народу. Це пов'язане з пануванням інших націй над українцями.

Одними з центральних елементів концепту ВОЛЯ є лексичні одиниці «незалежність» та «визвольна боротьба». Ці поняття також входять до складу асоціативного поля лінгвокультурного концепту ВОЛЯ. Незалежність концепту ВОЛЯ проявляється в автономності, суверенітеті, можливості самостійно ухвалювати рішення. Найважливішим аспектом НЕЗАЛЕЖНОСТІ є відсутність іноземного панування над українським народом. Боротьба за ВОЛЮ вважається особливою рисою українського народу. Значну частину історичного досвіду українців становить БОРОТЬБА проти поневолювачів. Головними елементами боротьби за ВОЛЮ є опір, жертвність, повстання, визвольна війна, незламність духу та мужність.

Особливо значущим для носіїв мови є формування розуміння цього поняття для їхньої ідентичності. На основі цього можна стверджувати, що складовими концептополя ВОЛЯ є те, що суб'єкт користується своїми громадянськими правами й свободою та участь цього суб'єкта в суспільному житті. Однак така інтерпретація характерна для репрезентації поняття ВОЛЯ в публіцистичному дискурсі.

До асоціативного поля ВОЛІ належить поняття СИЛА. Між цими двома лексичними одиницями є безпосередній зв'язок. Для здобуття ВОЛІ необхідна зовнішня та внутрішня сила. Для проявлення сили необхідна мотивація. Такою мотивацією для українського народу є ВОЛЯ. Однак цього не достатньо, необхідно ще мати самоконтроль для досягнення спільної мети — народної ВОЛІ. Для втілення вольових рішень потрібна сила духу, наполегливість,

здатність протистояти ворогам, енергія та рішучість. Це все формує духовну міць народу.

ВОЛЯ також пов'язана із ЗЕМЛЕЮ та рідним краєм. Як і ВОЛЯ, ЗЕМЛЯ ототожнюється з культурною ідентичністю. Земля — це не звичайне місце, це уособлення Батьківщини, край, де проживає людина. Поняття земля охоплює все, що з нею пов'язано: ідентичність, історію та звичаї. Зв'язок ВОЛІ та ЗЕМЛІ полягає у вільному володінні своєю землею. Це демонструє те, що бути вільним означає бути господарем на своїй землі. Якщо поневолювачі забирають землю, вони забирають і ВОЛЮ. Ключовими аспектами цього асоціативного зв'язку є любов до рідної землі, Батьківщина, патріотизм та територіальна цілісність, адже для розвитку народу необхідна культура, земля, ВОЛЯ, незалежність та традиції.

Як вже було зазначено раніше, ВОЛЯ тісно пов'язана з КОЗАЦТВОМ. Козацтво демонструє вільний дух та боротьбу за ВОЛЮ. Життя козаків висвітлює відмову від панщини та кріпацтва. Відповідно до історичної точки зору, козацтво виникло, щоби протистояти національному гнобленню. Вони мужньо відстоювали ВОЛЮ для всього українського народу. Їхнім особистим простором свободи була Запорізька Січ. Водночас можна стверджувати, що є нерозривний зв'язок між ВОЛЕЮ, ЗЕМЛЕЮ (Запорізька Січ) та КОЗАЦТВОМ (вільні люди). Саме козаки були втіленням волелюбності та вільного духу.

Асоціативний зв'язок виникає між такими лексичними одиницями як ВОЛЯ та ПТАХ. Птахи, зокрема орел, чайка та сокіл є символами свободи. Ці птахи уособлюють відвагу, мужність та силу. Наприклад, сокіл «у народній уяві виступає символом хоробрості, швидкості, зіркості, злету, молодості, сили, розуму» [54, с. 560]. Як зазначав В. Жайворонок у своєму словнику-довіднику, орел — «цар птахів і володар небес; символізує силу і мужність, тому його образ здавна переноситься на молодого, сильного, сміливого парубка» [54, с. 420]. Образ орла часто зустрічається в козацьких піснях та утворює словосполучення *сизокрилий орел*. Політ птаха ілюструє безмежність простору, незалежність та невимушеність. Чайка, навпаки, висвітлює тугу та втрату: «у фольклорі — символ засмученої матері-вдови (є легенда про вдову, що, сумуючи за загиблим

чоловіком, обернулася на чайку), а також України-матері, що вивела дітей при битій дорозі, як у пісні І. Мазепи «Ой горе тій чайці» (можливо, від незахищеності птахи, яка, жалібно кигикаючи, все шукає притулку й власного гнізда)» [54, с. 633]. З поданого тлумачення можна зробити висновок, що ВОЛЯ асоціюється не тільки з птахом, але й з матір'ю та Україною, які в боротьбі втрачають своїх синів.

Одним із компонентів асоціативного поля ВОЛЯ є ДЕРЕВО. Їхній зв'язок ґрунтується на самостійності. ВОЛЯ передбачає ухвалення самостійних рішень та контроль над власним життям. Дерево символізує саморозвиток, зростання, які є важливими елементами концепту ВОЛЯ. Дерево є уособленням стійкості, сили та незламності, які важливі для того, щоби вистояти в боротьбі. Це дух народу та його прагнення до незалежного, самостійного, а головне — вільного життя.

До асоціативного поля концепту ВОЛЯ належить ПІСНЯ. Українські пісні здатні піднімати народний дух та мотивувати до збереження ВОЛІ. Пісня є засобом вираження прагнення українців бути вільними та незалежними. Українська пісня не лише мелодійна, вона зберігає всі історичні й культурні події та передає наступним поколінням. У пісні закладено код нації, тому українці цінують ВОЛЮ, яка здобувалася у важких боях та оспівана в народних піснях. Це знову підтверджує, що ВОЛЯ глибоко вкорінена в національній свідомості українців.

Отже, концептосфера ВОЛЯ є доволі розгалуженою. Асоціативне поле концепту ВОЛЯ формується менталітетом народу, культурною пам'яттю та історичним досвідом. ВОЛЯ тісно пов'язана з такими поняттями: ПІСНЯ, КОЗАЦТВО, ЗЕМЛЯ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, СВОБОДА.

1.5. Лінгвокультурний концепт у перекладі

У перекладознавстві лінгвокультурні концепти становлять певні труднощі, оскільки смисл концептів не обмежений лише лексичними значеннями слів, він охоплює ядро, периферію, асоціативні зв'язки та оцінні компоненти. «Концептуальні поняття виступають культурними кодами певної нації, які передаються від покоління до покоління, засвоюються разом з мовою і є основою культурної комунікації» [26, с. 194]. Роман Якобсон «виступає за те, що лінгвісти мають ретельно аналізувати перекладацьку діяльність: «Жодне мовне явище не можна пояснити в лінгвістиці без перекладу мовних знаків на мовні знаки цієї ж або іншої системи» [54, с. 80-81].

Для здійснення адекватного перекладу необхідно мати сформовану лінгвокультурну компетенцію. Як зазначає О. Матузкова, ця компетенція «обов'язково містить дві складові: 1) знання соціокультурних конотацій мовних структур, щоб розпізнати, зрозуміти й правильно передати лінгвокультурному іншою мовою [32, с. 90]; 2) знання соціального і культурного життя, яке знаходить своє відображення в соціокультурних конотаціях лінгвокультурем» [32, с. 95]. Це вказує на те, що дослівний переклад не відтворить усіх культурних аспектів. У такому разі перекладач використовує перекладацькі трансформації. У сучасному перекладознавстві досі не вироблено уніфікованої класифікації перекладацьких трансформацій.

В. Карабан зазначає, що **перекладацькі лексичні трансформації** — «це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [23, с. 300].

В. Карабан виокремлює такі лексичні трансформації: 1) конкретизація; 2) генералізація; 3) додавання; 4) вилучення; 5) заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови; 6) перестановка слова [23, с. 300-314].

А. Гудманян визначає, що до лексичних трансформацій належать: «калькування, транскодування, конкретизація, генералізація, модуляція» [10, с. 95-96].

Для перекладу смислів концепту використовують лексичні заміни, які належать до семантичних перекладацьких трансформацій. Виокремлюють такі лексичні заміни: контекстуальні, синонімічні, антонімічні

На граматичному рівні репрезентації концепту застосовуються граматичні перекладацькі трансформації. «Граматична трансформація — це перекладацький прийом, за якого граматична одиниця оригіналу передається в перекладі граматичною одиницею мови перекладу з іншим категоріальним значенням» [10, с. 109].

А. Гудманян визначає такі граматичні трансформації: «заміна частин мови (конверсія), заміна членів речення, заміна типу речення, синтаксична перестановка, членування речень, об'єднання речень, додавання вилучення» [10, с. 109-112].

А. Гудманян наголошує на ще одному типі трансформацій — лексико-граматичні трансформації. «У процесі перекладу вони можуть поєднуватися з іншими трансформаціями, а можуть у своїх міжмовних перетвореннях зачіпати граматичні зсуви і досить щільно з ними переплітатися» [10, с. 112]. Лексико-семантичною трансформацією, яка використовується у перекладі концептів є антонімічний переклад. Ця трансформація використовується для уникнення спотворення синтаксичної конструкції оригіналу речення.

Отже, переклад лінгвокультурних концептів обумовлює потребу у свідомому виборі застосування перекладацьких трансформацій. Перекладацькі трансформації сприяють подоланню міжкультурної асиметрії та збереженню культурних смислів концепту.

Висновки до Розділу 1

Концепт як ключова одиниця когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології є складним ментальним явищем, яке виникає завдяки

процесу пізнання людиною світу і використовується для репрезентації абстрактних ідей, культурних явищ та цінностей.

Польова структура концепту складається з ядра й периферії (ближньої та дальньої). Польова структура концепту відображає значення, які отримує конкретний концепт у певній ситуації. Ядро концепту є незмінним, тобто, воно завжди містить ті самі лексичні одиниці. На формування ядра концепту впливають когнітивні здібності, які відображають його зміст. Периферія концептів становить варіативні компоненти.

ЯДРО КОНЦЕПТУ (ВОЛЯ) — це прями, первинні, словникові значення, найбільш стійкі та зрозумілі всім носіям мови без контексту: **Свобода/Незалежність**: стан, коли людина не обмежена примусом, рабством чи ув'язненням. Це фізична відсутність кайдан (як у прямому, так і в переносному сенсі); **Влада над собою/Сила волі**: здатність людини свідомо керувати своїми вчинками, долати перешкоди для досягнення цілей (психологічний аспект); **Бажання/Хотіння**: виявлення власного рішення чи згоди («з доброї волі», «остання воля»).

БЛИЖНЯ ПЕРИФЕРІЯ (ВОЛЯ) — це зона синонімів, стійких метафор та прямих асоціацій, що уточнюють ядерні значення: **Простір/Безмежжя**: для українця воля часто має просторовий вимір. Це «вийти на волю», «гуляти по волі». Асоціюється зі степом, полем, вітром, відсутністю парканів; **Суверенітет**: державна воля, право на самовизначення нації; **Влада/Дозвіл**: «дати волю рукам», «вольному воля»; **Енергія/Стихія**: нестримна сила, яку неможливо контролювати (вогонь, вода).

ДАЛЬНЯ ПЕРИФЕРІЯ (ВОЛЯ). Це зона культурно-історичних нашарувань, фразеологізмів, символів та емоційних конотацій: **Історичний аспект (Козаччина)**: воля як «козацька вольниця». Тут воля межує з анархією або відмовою від будь-якої ієрархії. «Січ», «майдан», «повстання»; **Сакральний/Релігійний аспект**: «Божа воля». Фаталізм, прийняття долі, але водночас вибір між гріхом і святістю; **Емоційно-експресивний аспект**: **Позитив**: «крила», «політ», «сокіл», «розірвані ланцюги»; **Негатив (крайні**

прояви): «свавілля», «вседозволеність», «бунт» без мети; **Фразеологія**: «вільний птах», «відпустити на волю», «залізну волю мати», «дати волю слъозам».

Концепт як ментальна одиниця впливає на процес ухвалення рішень, адже окреслює спосіб сприйняття та обробки інформації. Тракткування концептів залежить від культури та досвіду народу. Концепти є унікальними культурними кодами у свідомості людини. На думку науковців, суттєвими для мовної картини українців є концепти: МАТИ, ЗЕМЛЯ, ХЛІБ, **ВОЛЯ**, ДОЛЯ, ХАТА, БЕРЕГІНЯ, БАТЬКО, ДУША, КАЛИНА, РОДИНА, КОЗАК, МАВКА, ДОРОГА, ПОРІГ, ВОГОНЬ, ЛАВА, ОСИКА.

Концепт ВОЛЯ відіграє ключову роль у формуванні національного духу та колективної свідомості. **Асоціативне поле** — це сукупність реакцій на словостимул, виявлених експериментально, які фіксують асоціативні зв'язки слів. Лінгвокультурний концепт ВОЛЯ має асоціативні зв'язки з такими поняттями: СВОБОДА, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА, СИЛА, ЗЕМЛЯ, РІДНИЙ КРАЙ, КОЗАЦТВО, ПТАХ, ДЕРЕВО, ПІСНЯ. На відміну від концепту СВОБОДА (який є більш юридичним, філософським та європейським — *Liberty*), концепт ВОЛЯ є більш **екзистенційним та вітальним**. **Свобода** — це «свобода для чогось» (права, закони). **Воля** — це часто «свобода від чогось» (від пана, від тиску) та внутрішня сила це здобути. Розгляд концепту ВОЛЯ ґрунтується на аналізі семантичного поля. До семантичного поля концепту ВОЛЯ належать такі лексичні одиниці: *свобода* (самостійно ухвалювати рішення, без примусу), *незалежність*, *право* (реалізовувати свої бажання), *сила* (досягнення мети), *бажання*. Мова перетворює ВОЛЮ з простого психологічного феномену на національну ідею, яка об'єднує весь народ.

РОЗДІЛ 2. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Концепт ВОЛЯ є одним із найважливіших констант української ментальності. Його унікальність полягає в **енантиосемії** (поєднанні різних значень в одному слові): це і «свобода» (зовнішній стан), і «сила духу/бажання» (внутрішній стан). В англійській мові, наприклад, це розводиться на два різні поняття: *Liberty/Freedom* та *Will*.

З метою подолання міжкультурних розбіжностей, які спричиняє зазначена проблема (енантиосемія), під час перекладу концептів використовуються трансформації (модуляція, генералізація, конкретизація, заміна частин мови, перестановка тощо). Аналіз теоретичного матеріалу дає змогу визначити, які перекладацькі трансформації найбільш доцільно застосовувати для адекватного відтворення концепту ВОЛЯ в науково-популярній розповіді «Як козаки Україну боронили» в українсько-англійському перекладі.

2.1. Лексичні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ

Для позначення мовного вираження концепту використовується термін «вербалізація». **Вербалізація** — процес відображення концептів за допомогою засобів мови. Тобто, поняттю, яке існує в нашій свідомості, надається форма слова. «Концепти об'єктивуються в мові передусім лексемами, які називають вербалізаторами концептів, а саме ключовими словами-репрезентантами та їх синонімами. Ключове слово (пряма номінація концепту) — це визначена дослідником лексична одиниця, яка найповніше активує концепт, що досліджується» [22, с. 43]. Іншими словами, лексичні засоби мови *вербалізують* концепт.

Однак, для повного розуміння конкретного концепту недостатньо лише визначити засоби, які його вербалізують. У когнітивній лінгвістиці використовують повноцінний аналіз, а саме концептуальний аналіз.

«Концептуальний аналіз — комплекс прийомів моделювання концепту, один із способів реконструкції мовної та концептуальної картин світу» [38, с. 112]. Такий аналіз є одним із методів дослідження функціонування концептів як ментальних явищ у мові. Основу цього методу становлять розмежування лінгвістичного та змістовного значення, глибше розуміння мовного відображення світогляду конкретного етносу, усвідомлення того, як формуються символи та стереотипи.

Оскільки концептуальний аналіз є комплексним методом, він охоплює декілька етапів дослідження концептів. Алгоритм концептуального аналізу складається з таких елементів: 1) розгляд словникового значення поняття; 2) віднесення до певного рівня (лексичного, граматичного або фреймового); 3) аналіз лексеми, грамеми, фрейму; 4) встановлення якості вербалізаторів концепту. «На цьому етапі необхідно визначити, наскільки співпадають лексичні і стилістичні засоби вербалізації КМ в обох текстах і які саме перекладацькі прийоми (трансформації) є доцільними. Саме ці перекладацькі операції дозволяють виявити якість і точність художнього перекладу та наявність помилок» [13].

В. Старко, український філолог, пропонує іншу схему концептуального аналізу: «1-й крок — установлення тих меж фрагмента реальності, що їх задає мовне вираження концепту; 2-й крок — окреслення кола вербалізаторів концепту з дотриманням критеріїв відбору мовного матеріалу; 3-й крок — аналіз семантики відібраних одиниць з метою пошуку концептуальних ознак; 4-й крок — «групування вербалізаторів за спільними ознаками»; 5-й крок — впорядкування аналізу — «звужування ознак»; 6-й крок — зіставлення результатів розгляду концептів в різних мовах» [42, с. 107-108].

З огляду на зазначене вище, концептуальний аналіз містить багато компонентів для глибокого вивчення концептів, проте у нашому дослідженні ми зосередимося на способах вербалізації лінгвокультурного концепту ВОЛЯ на таких рівнях: **лексичному, морфологічному, синтаксичному та фреймовому.**

Як уже було зазначено, ВОЛЯ формувала незалежну українську державу на історичній основі. Підґрунтям дослідження слугують фрагменти з науково-популярної розповіді «Як козаки Україну боронили» українського історика Ю. Мицика. Ця книга висвітлює розквіт та занепад українського козацтва. На вибір матеріалу дослідження вплинув вольовий характер запорозьких козаків. Ключовим моментом є те, що існування та побут козаків висвітлює розбудову вільної та самостійної України.

Проаналізувавши змістове наповнення твору «Як козаки Україну боронили», бачимо низку прикладів, які містять засоби вербалізації культурного концепту ВОЛЯ на лексичному рівні. «Лексичні одиниці постають засобами, через які концепти вербалізуються та набувають конкретного вираження в мовленні» [33, с. 31].

Вербальна об'єктивація концепту ВОЛЯ на лексичному рівні репрезентується набором лексем, які належать до прямої та непрямої номінації концепту та формують номінативне поле.

Прямими номінаціями є базові слова, які відображено в словнику на позначення конкретного поняття. Вони мають спільні семантичні ознаки з концептом. Ключовими лексичними одиницями є «воля» та її синонім «свобода», «вільний». Розглянемо більш детально.

(1) *Картини із зображенням козака Мамая уособлювали любов народу до свого захисника від зовнішніх і внутрішніх ворогів — запорізького козацтва. Бандура, що завжди зображувалася на таких картинах, символізувала народну історію та мрії, кінь — його волю, дуб — могутність* [80, с. 317].

(1a) *Paintings depicting the Cossack Mamai personified the people's love for their protector from external and internal enemies — of the Zaporozhian Cossacks. The bandura, which was always depicted in such paintings, symbolized folk history and dreams, the horse — its will, the oak — its power* (наш переклад – А. Г.).

Лексичний рівень у прикладі (1) представлено лексемою прямої номінації *волю*, що становить ядро концепту та лексичною одиницею *запорізького козацтва*, яка належить до периферії концепту ВОЛЯ.

Переклад лексичних вербалізаторів концепту ВОЛЯ у фрагменті (1a) не становив труднощів, оскільки здійснено дослівний переклад: *запорізького козацтва* → *the Zaporozhian Cossacks*; *волю* → *will*.

(2) ... *скрізь і завжди людинолюбні мої співкозаки відправляли мої фурманські обов'язки з неймовірною майстерністю ... ніде, окрім Запорозжя, не бачив я ..., який безкорисливий і ні до чого майже, за винятком самої **свободи**, не запопадливий корпус козаків запорозьких* [80, с. 83].

(2a) ... *everywhere and always, my humane co-Cossacks sent my Furman duties with incredible skill .... nowhere, except Zaporozhye, did I see ..., which is selfless and almost useless, except for **WILL** itself, not a hot-tempered corps of Zaporozhian Cossacks* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище прикладі лексичним засобом вербалізації концепту є взаємозамінне поняття до слова «воля» — *свобода*. Варто зазначити, що ці лексеми можуть відрізнитися у вживанні. Лексема «воля» частіше використовується тоді, коли необхідно описати рішення та права окремої особи, а «свобода» використовується в соціальному та політичному контекстах.

У прикладі (2a) вважаємо найкращим варіантом перекладу використання лексеми *WILL*, а не *freedom*. При перекладі перекладач стикається з проблемою звуження значення, оскільки лексема *свобода* позначає відсутність обмежень, автономію, незалежність, бажання, то лексична одиниця *will* використовується на позначення конкретного аспекту «свободи» — воля як внутрішнє бажання. Англійська мова вимагає конкретизації (диференціації) поняття «Воля»: *свободи* → *will*.

(3) *Після знищення Російською імперією та Річчю Посполитою незалежності, а потім й автономії України основна маса козаків була обернена на селян (як **вільних**, які зберігали горду назву козаків, так і кріпаків)...* [80, с. 16].

(3a) *After the destruction of independence by the russian empire and the Polish-Lithuanian Commonwealth, and later also of Ukrainian autonomy, the main mass of Cossacks was turned into peasants (both **free**, who preserved the proud name of Cossacks, and serfs)* (наш переклад – А. Г.)...

У фрагменті (3) концепт ВОЛЯ відображається за допомогою лексеми *вільних*. Ця лексична одиниця належить до прямої номінації, тобто, до ядра концепту. Лексема *вільних* використовується для опису селян, які в результаті здобули незалежність.

Переклад лексичного репрезентанта концепту ВОЛЯ у прикладі (3а) з української на англійську мову зберігає ідею здобуття незалежності, яка відображена в оригінальному реченні, тому здійснено еквівалентний переклад: *вільних* → *free*.

У науково-популярній розповіді концепт ВОЛЯ на лексичному рівні вербалізується за допомогою семантичних полів. Одним із найголовніших полів є «автономія», яке відображає незалежність від зовнішнього примусу, тобто, ВОЛЯ = автономії. Проілюструємо на прикладах:

(4) *Досить сказати, що ради тоді діяли на всіх рівнях (генеральні, полкові, сотенні), зберігалося та розвивалося міське й сільське самоврядування, маса колишніх залежних селян, фактично кріпаків, покозачилися і стала вільними козаками, землевласниками-фермерами...* [80, с. 99].

(4a) *It should be noted that councils operated at all levels, particularly general, regimental, and centurion. Urban and rural **self-government** was preserved and developed, and a large number of formerly dependent peasants, who were essentially serfs, joined Cossacks, and became free landowners and farmers ...* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному фрагменті (4) автономія представлена через устрій козацтва, а саме лексему *самоврядування*. Ця лексична одиниця є непрямомою номінацією та належить до ближньої периферії концепту ВОЛЯ, оскільки висвітлює самостійність, незалежність та свободу вибору (кожен козак як суб'єкт брав участь у розв'язанні проблем та висловлював свою думку, на яку зважали інші).

Під час перекладу лексичного вербалізатора концепту у фрагменті (4а) на цільову мову застосовується трансформація калькування, оскільки компоненти слова *self-government* відтворено буквально: *самоврядування* → *self-government*.

(5) *Незалежна й демократична Українська держава стала більмом на оці сусідніх імперій, де панували деспотичні порядки або ж, у ліпшому випадку, такі «права й вольності», які поширювалися тільки на вузьке коло феодалів та міської верхівки [80, с. 99].*

(5a) *The independent and democratic Ukrainian state became a thorn in the side of neighboring empires, where authoritarian regime ruled or, at best, where «rights and freedoms» were extended only to a limited number of feudal lords and representatives of the urban elite (наш переклад – А. Г.).*

(6) *Козацький стан формувався поступово, платячи власною кров'ю за «здобуті права й вольності», за гучну славу. Він стояв вище за селян та міщан, але нижче за дрібних феодалів — шляхти [80, с. 14-15].*

(6a) *The Cossack estate gradually took form, shedding their own blood to «gain rights and privileges», for resounding glory. Cossacks were higher in status than peasants and townspeople, but lower than petty feudal lords — the nobility (наш переклад – А. Г.).*

У наведених фрагментах (5; 6) ВОЛЯ репрезентується за допомогою таких лексичних одиниць: *права й вольності, вольності*. Семантика лексичних одиниць демонструє те, що ці лексеми належать до ближньої периферії концепту ВОЛЯ, адже є конкретними інструментами реалізації ВОЛІ в суспільстві. Важливу роль козаків продемонстровано в лексемі *вольності*. Слово *вольності* є архаїчним та використовується здебільшого в історичному контексті.

У прикладі (5a) репрезентант концепту ВОЛЯ відтворено у перекладі еквівалентно: *права й вольності* → *rights and freedoms*. Такий переклад чітко передав ідею самостійності в цільовій мові.

Лексема-репрезентант у фрагменті (6a) перекладена на англійську мову за допомогою синонімічної заміни: *вольності* → *privileges*. Вибір перекладацької трансформації зумовлений тим, що такий спосіб перекладу зберігає історичні особливості, оскільки «вольностями» у часи Козацтва були саме привілеї.

Семантика «волевиявлення» реалізується через громадянські права. Це означає, що громадяни не лише мають ВОЛЮ, але й активно її використовують, наприклад:

(7) *Кожен запорожець мав **право голосу** у загальній раді, якій належала повнота влади [80, с. 49].*

(7a) *Every Cossack had the **right to vote** at the general council, which had full authority (наш переклад – А. Г.).*

У прикладі (7) лексичним вербалізатором концепту ВОЛЯ є *право голосу*. Лексичний репрезентант відображає ВОЛЯ через призму правових норм. Лексема *право* становить основу непрямої номінації, тобто, периферію концепту ВОЛЯ. Словосполучення *право голосу* демонструє ВОЛЮ через участь у виборах.

При перекладі словосполучення *право голосу* у прикладі (7a) було підібрано відповідник в англійській мові: *право голосу* → *right to vote*. Сміслові наповнення словосполучення *право голосу* було збережено у перекладі.

Одним із головних проявів ВОЛІ є самовизначення, яке може проявлятися лише в демократичному суспільстві. Проілюструємо на прикладах:

(8) *На Січі **демократія** була сильнішою, і не випадково іноземці писали, що гетьман тут хоч і має необмежену владу, але почуває себе як на вулкані, бо кожної миті його можуть скинути і навіть смертно скарати [80, с. 94].*

(8a) ***Democracy** was stronger in the Sich, and it is no coincidence that foreigners wrote that even though the hetman held unlimited power, but he felt as if sitting on a powder keg, for at any moment he could be deposed or even executed (наш переклад – А. Г.).*

Механізмом реалізації ВОЛІ є демократія. Це семантичне поле відображає волевиявлення народу, демократичні ідеали та цінності, необхідні для побудови міцної та незалежної держави. У фрагменті (8) концепт ВОЛЯ представлений лексемою *демократія*. Ця лексична одиниця належить до ближньої периферії згаданого концепту. Колективна ВОЛЯ має ефективні механізми захисту, що гарантують необмеженість громадянських прав.

Переклад фрагменту (8а) здійснено еквівалентно, оскільки значення лексичного репрезентанта тотожні в українській та англійській мовах: *демократія* → *democracy*.

(9) *Застосовували козаки й розсипний стрій, у якому окремих козак виявляв особисту ініціативу. Це свідчило зайвий раз і про демократичність запорозького козацтва* [80, с. 114].

(9a) *The Cossacks also used a military formation, in which shooters were located at a considerable distance from each other, forming a chain, and, in which each Cossack demonstrated individual initiative. This once again highlights the **democratic values** of the Zaporozhian Cossacks* (наш переклад – А. Г.).

У козаків, як вільних людей, насамперед цінувалася демократія. Проте, є певні правила, адже ВОЛЯ без впорядкованості перетворюється в хаос. Тому варто підкреслити використання лексеми дальньої периферії концепту ВОЛЯ, яка вказує на впорядкованість правил, в прикладі (9): *демократичність*.

Під час перекладу вербалізатора в прикладі (9а) було застосовано модуляцію: *демократичність* → *democratic values* (відбувається передача якості через набір цінностей).

Концепт ВОЛЯ можна охарактеризувати через семантику «влада». ВОЛЯ — це не лише права, але й вміння правильно його використовувати. Проілюструємо на прикладах:

(10) *В них вона виступає як покровителька братств, насамперед Луцького, енергійна **керівниця** двох найбільших монастирів (київського Вознесенського Печерського та Успенського в Глухові)* [80, с. 336].

(10a) *In them, she appears as the patroness of brotherhoods, particularly that of Lutsk, and the energetic **leader** of two of the largest monasteries (the Ascension Monastery in Kyiv and the Assumption Monastery in Hlukhiv)* (наш переклад – А. Г.).

Цей фрагмент описує роль жінки у боротьбі за незалежність та самостійність Гетьманщини за допомогою дипломатичних зв'язків з іншими державами. Концепт ВОЛЯ у прикладі (10) вербалізується через лексему

керівниця. Лексична одиниця *керівниця* позначає особу, яка здійснює контроль, управління та, найголовніше, спрямовує ВОЛЮ в правильному напрямку.

Передача вербалізатора концепту у прикладі (10a) з української на англійську мову було здійснено за допомогою перекладацької трансформації модуляція *керівниця* → *leader*, оскільки змінюється точка зору із посади на активні дії.

(11) *А щодо Анастасії Маркович — дружини гетьмана Івана Скоропадського, то про неї навіть склали жартівливу приказку, в якій є суттєва доля правди: «Іван носить плахту, а Настя — булаву [80, с. 337].*

(11a) *As for Anastasiya Markovych, the wife of Hetman Ivan Skoropadskyi, there is even a humorous saying about her, which contains a significant truth: «Ivan wears a skirt, and Nastya have a **mace**» (наш переклад – А. Г.).*

Символом козацької влади є булава. В історичному контексті цей інструмент завжди належав чоловікам. Однак, наведений приклад демонструє протилежне. Лексеми *плахта* та *булава* слугують символами: *плахта* — жіночий одяг, а *булава* уособлює гетьманську владу. Символ влади, який має належати чоловікам, виявляється в руках жінок. У такому разі, ВОЛЯ та влада отримали жіноче забарвлення.

Лексичний репрезентант у фрагменті (11a) перекладено на англійську мову еквівалентно. В англійській мові збережено репрезентацію концепту ВОЛЯ на лексичному рівні: *булаву* → *mace*.

На лексичному рівні репрезентація концепту ВОЛЯ може проявлятися через лексеми *повстання* та *повстанці*, які відображають семантику «боротьби».

(12) *Наприкінці другого тижня плавання, щасливо уникнувши зустрічі з турецькими кораблями, **повстанці** обійшли Пелопонес і зупинилися біля маленького острова Строфади в Іонічному морі [80, с. 152].*

(12a) *At the end of the second week of sailing, having luckily avoided an encounter with Turkish ships, the **rebels** circumnavigated the Peloponnese and stopped near the small island of Strophades in the Ionian Sea (наш переклад – А. Г.).*

Сильну позицію боротьби у прикладі (12) підкреслено лексемою *повстанці* (ближня периферія концепту ВОЛЯ). У цьому фрагменті вона відіграє символічне значення. Акцент робиться на згуртованості. Йдеться не про окремих людей, а — про групу, об'єднану спільною волелюбною метою.

Під час перекладу лексеми, яка репрезентує концепт ВОЛЯ у фрагменті (12a) не застосовувалися перекладацькі трансформації, оскільки лексична одиниця *повстанці* має повноцінний еквівалент в англійській мові: *повстанці* → *rebels*.

(13) Піднімалися **повстання** і проти кошового отамана, як свідчить Йоган-Йоахім Міллер: «Їхня повага до вождя і навіть страх перед ним, недоторканість його особи часто зникають...» [80, с. 54].

(13a) **Rebellions** were raised against the Kosh Otaman, according to the words of Johann-Joachim Müller: «Their respect for the leader, and even fear of him, the inviolability of his person often disappear...» (наш переклад – А. Г.).

Фрагмент (13) висвітлює рішучість цих відважних людей, мужність, а головне, їхні дії. Лексема *повстання* є не просто елементом боротьби, а актом спротиву. Повстанці переходять до активних дій. Таким чином, ВОЛЯ є переходом від пасивності до дії.

Переклад репрезентанта ВОЛІ у фрагменті (13a), який належить до ближньої периферії, було здійснено еквівалентно: *повстання* → *rebellions*.

(14) У тяжкій **борні** проти золотоординських загарбників лише одній південноруській землі вдалося відродити свою незалежність. Це було Галицько-Волинське князівство, яке розквітнуло завдяки зусиллям Ярослава Осмомисла, Романа Великого та короля Данила Романовича і стало пізніше головним центром формування української народності [80, с. 10-11].

(14a) The only land of the Kyivan Rus managed to restore its independence in the fierce **battle** against the Golden Horde. It was the Kingdom of Galicia-Volhynia, which prospered thanks to the efforts of Yaroslav Osmomysl, Roman the Great, and King Danylo Romanovych, and later became the powerful centre of the formation of the Ukrainian nation (наш переклад – А. Г.).

Приклад наведений вище містить лексичну одиницю, яка відображає українську ВОЛЮ через боротьбу: *борня*. Ця лексема становить ближню периферію концепту ВОЛЯ. *Борня* репрезентується як засіб переходу від стану неволі до ВОЛІ. Лексема *борня* показує динамічність концепту ВОЛЯ.

Під час передачі лексеми *борня* на англійську мову у фрагменті (14a) було застосовано перекладацьку трансформацію конкретизація *борня* → *battle*, оскільки *борня*, тобто, боротьба, має ширше значення (тривалий процес), ніж англійська лексична одиниця *battle* (фізичний бій).

Концепт ВОЛЯ як культурний елемент може використовуватися на позначення територіальної єдності, вільної та незалежної держави. Уособленням свободи для козаків був степ. Так само для українців рідний край є простором самовираження та джерелом сили. Простір становить приядерну зону концепту ВОЛЯ.

(15) *Запорожжя залишається останньою оазою волі, куди тікали кріпаки з усієї України і навіть з-за її меж. Хоча на Січі була багата старшина, між якою та рядовим козацтвом посилювалися суперечності, однак на землях Війська Запорозького ніколи не було кріпацтва, і це вигідно вирізняло козацьку республіку серед сусідніх держав та й взагалі більшості європейських країн [80, с. 238].*

(15a) *Zaporozhzhia remains the last oasis of freedom, where serfs fled from all over Ukraine, and even beyond. Although the Sich had a wealthy starshyna, tensions between them and the ordinary Cossacks were growing. There was never serfdom on the lands of the Zaporozhian Host, which favourably distinguished the Cossack republic from neighbouring states and most European countries (наш переклад – А. Г.).*

Словосполучення *оазою волі* містить головний компонент концепту лексемі *воля*. *Оаза волі* має символічне метафоричне значення. Семантика словосполучення позначає простір, де людина почувається захищеною та вільною.

Під час відтворення лексичного вербалізатора у прикладі (15а) словосполучення було перекладено дослівно: *оаза волі* → *oasis of freedom*. Таким чином, ми не змінюємо метафоричне значення, а зберігаємо його.

ВОЛЯ проявляється через наполегливість. Важливими є людські якості, які демонструють сміливість. Наприклад:

(16) *Італієць Віміна, посол до Богдана Хмельницького у 1650 р., був у захваті від влучної стрільби запоріжців, які гасили кулями запалені свічки, був вражений, як і багато інших іноземних авторів, силою, витривалістю, здоров'ям козаків* [80, с. 79].

(16a) *The Italian Vimina, an ambassador to Bohdan Khmelnytsky in 1650, was impressed by the accurate shooting of the Cossacks, who extinguished lit candles with bullets, and, like many other foreign authors, admired the strength, endurance, and health of the Cossacks* (наш переклад – А. Г.).

У прикладі (16) козаків як вільних людей охарактеризовують такі лексеми: *силою, витривалістю*. Ці лексичні одиниці відображають вольові якості українців, необхідні для досягнення мети та боротьби.

Під час передачі репрезентантів концепту ВОЛЯ у прикладі (16а) було підібрано відповідники в англійській мові: *силою* → *strength*; *витривалістю* → *endurance*.

(17) *Бідний козак — козак-нетяга, козак-голова — це один з найулюбленіших персонажів у кобзарських піснях та думах, саме він був у народних очах уособленням усього найкращого в козацтві: хоробрості, чесності, відданості батьківщині* [80, с. 307].

(17a) *A poor and impoverished Cossack is one of the most beloved hero in songs of kobzars and dumas. The Cossack, indeed, was in the public eye the embodiment of all the best traits: the embodiment of fearlessness, honesty, devotion to the Motherland* (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (17) ВОЛЯ концептуалізується за допомогою лексеми *хоробрості*, яка належить до ближньої периферії концепту. ВОЛЯ є результатом дії, а хоробрість — риса, необхідна суб'єкту для здобуття ВОЛІ. Тобто,

хоробрість виступає як інструментальна ознака концепту, яка є способом збереження ВОЛІ.

Щоби зберегти автентичний зміст фрагменту (17а), лексема-репрезентант концепту ВОЛЯ перекладається за допомогою синонімічної заміни: *хоробрість* → *fearlessness* (мужність протистояти ворогу без страху).

(18) *Однією з особливостей навчання в Острозькій школі було виховання патріотизму, любові до рідного краю. Саме тому багато вихованців колегії були безпосередньо пов'язані з боротьбою, яку вело запорозьке козацтво проти соціального та національного гноблення* [80, с. 289].

(18a) *One of the peculiarities of the teaching in the Ostroh School was the patriotic education, and the ability to love your homeland. This is why many collegians were actively involved in the struggle waged by the Cossacks to protect their people from social and national oppression* (наш переклад – А. Г.).

Історичний досвід українського народу в боротьбі за ВОЛЮ та незалежність формувався через патріотичне виховання. Фрагмент (18) розповіді демонструє зазначений аспект через словосполучення *виховання патріотизму*, яке є опосередкованим вербалізатором концепту ВОЛЯ та з огляду на асоціативні зв'язки належить до дальньої периферії.

Лексеми-репрезентант у фрагменті (18а) перекладено за допомогою трансформації генералізація: *виховання патріотизму* → *patriotic education*. В англійській мові лексема *education* має ширше значення, оскільки охоплює не лише виховання, але й навчання.

Отже, лінгвокультурний концепт ВОЛЯ в українській мові вербалізується не лише через прямі номінації (ядро концепту), але й опосередковані слова-репрезентанти та словосполучення (периферія концепту). Лексичний рівень вербалізації є найголовнішим, адже показує семантику лексем, які на інших (синтаксичному, фреймовому) рівнях поглиблюють культурний смисл концепту.

2.2. Способи мовного вираження концепту ВОЛЯ на морфологічному рівні

Мовне вираження концепту ВОЛЯ репрезентується не лише лексичними одиницями. Крім лексичного рівня, вербальна об'єктивація ВОЛІ відбувається на морфологічному. Засоби вербалізації концепту на морфологічному рівні демонструють граматичні категорії. На морфологічному рівні концепт «воля» досить змістовно реалізується за допомогою самостійних частин мови (іменників, прикметників, дієслів). На цьому рівні номінації концептів не лише отримують назву. Морфологічні особливості сприяють конкретизації властивостей концепту. Розглянемо більш детально.

(19) *Стала вільною і рабиня Катерина, яку везли в Александрію на продаж* [80, с. 152].

(19a) *Kateryna, a slave girl who was being taken to Alexandria to be sold, also became free* (наш переклад – А. Г.).

В аналізованому фрагменті (19) ВОЛЯ концептуально виражена за допомогою прикметника *вільною*, який є похідним від слова «воля». Ключовим аспектом є звільнення з рабства та подальше самостійне життя. Це вказує на те, що саме цей прикметник становить ядро концепту.

Під час перекладу прикметника *вільною* у фрагменті (19a) в англійській мові зберігаються морфологічні властивості, тобто, належить до тієї ж частини мови, що й у вихідному тексті. Оскільки в англійській мові фіксований порядок слів, під час передачі було використано перестановку (в оригінальному реченні прикметник стоїть на початку речення, а в перекладі — наприкінці речення): *вільною* → *free*.

(20) *Але царський уряд ніколи не довіряв по-справжньому козацтву, боявся його волелюбного духу* [80, с. 357].

(20a) *The tsarist government never really trusted the Cossacks, fearing their fierce independence* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному прикладі (20) концепт ВОЛЯ репрезентується через пряму номінацію, а саме прикметник *волелюбний*. З цієї точки зору, зазначений концепт має подвійну інтерпретацію: *воле-* (ядро) та *люб-* (об'єкт любові). Прикметник утворений складанням основ за допомогою інтерфікса *-e-*. Прикметник *волелюбний* показує внутрішню властивість суб'єкта.

Під час відтворення репрезентанта концепту ВОЛЯ, використаного в прикладі (20а), на англійську мову відбулася зміна точки зору, тобто, було застосовано модуляцію. Підкреслюється незламний характер та беззаперечна самостійність, а не лише ставлення до свободи: *волелюбний дух* → *fierce independence*. Однак, граматичні особливості зберігаються, адже в українській та англійській мові слово *волелюбного* належить до однієї частини мови (прикметники).

(21) *Тоді ж на Наддніпрянщині почало формуватися Вільне козацтво, гайдамацькі загони, внаслідок українізації частини царської армії виникли полки імені Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка...* [80, с. 362].

(21a) *At the same time, the **Free Cossacks volunteer unit** and Haidamak detachments were formed in the Naddniprianshchyna. As a result of the Ukrainization of some units of the tsarist army, regiments named after Petro Sahaidachny, Bohdan Khmelnytsky, and Petro Doroshenko were formed...* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище прикладі концепт ВОЛЯ на морфологічному рівні вербалізується за допомогою прикметника *вільне*, що описує військове формування, яке було створено для захисту українського народу. Прикметник у прикладі охарактеризовує ВОЛЮ не як «бажання», а як те, що вже надане людям, тобто, переходить в категорію «наявне».

Під час передачі граматичного вербалізатора концепту ВОЛЯ у фрагменті (21а) з вихідної на цільову мову було застосовано трансформацію додавання: *Вільне козацтво* → *Free Cossacks volunteer unit* (додали словосполучення *volunteer unit*, щоби підкреслити те, що люди прагнули свободи, за яку були готові в будь-який час протистояти ворогу та добровільно долучалися до

боротьби). Морфологічну характеристику репрезентанта було точно передано з української на англійську мову.

Одними із компонентів визначення ВОЛІ є лексеми «влада» та «свобода»:

(22) *Але це ще не все: пани мають **безмежну владу** не тільки над селянським майном, а й над їхнім життям; такою великою є **необмежена свобода** польської шляхти (яка живе наче в раю, а селяни — наче в чистилищі), що коли селяни потрапляють у ярмо до такого пана, то опиняються у гіршому становищі, ніж каторжанин на галері [80, с. 13].*

(22a) *But that's not all: the lords have **unlimited power** not only over the peasants' property, but also over their lives; such is the **unlimited freedom** of the Polish nobility (who live as if in paradise, while the peasants live as if in purgatory) that when peasants fall under the yoke of such a lord, they find themselves in a worse situation than a convict on a galley (наш переклад – А. Г.).*

У прикладі ВОЛЯ концептуалізується за допомогою прикметників *безмежна* та *необмежена*. Префікси *без-/не* підкреслюють відсутність будь-якої межі (відсутність об'єкта) та нескінченність влади в просторі. Прикметник *безмежний* у словосполученні *безмежна влада* демонструє суверенітет суб'єкта. Прикметник *необмежений* висвітлює ознаки абсолютності простору дій. У цьому фрагменті можна виокремити двоїсту природу концепту ВОЛЯ: захист (*необмежена свобода*) та сила (*безмежна влада*). На жаль, ці лексеми охарактеризовують поневолювачів (шляхту). У прикладі є гіперболізована метафора *опиняються у гіршому становищі, ніж каторжанин на галері*, яка водночас є й метафоричним порівнянням, позначає приниженість та складність робіт.

При перекладі морфологічні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ у прикладі (22a) відтворено за допомогою тієї ж частини мови (прикметник — прикметник). Переклад було здійснено дослівно: *безмежну владу* → *unlimited power*; *необмежена влада* → *unlimited freedom*.

(23) *Сильним* характером відзначалася Любов Кочубей — дружина генерального писаря Василя Кочубея, яка не тільки відала всім його майном, але й мала авторитарні нахили, керувала чоловіком [80, с. 337].

(23a) *Lyubov Kochubei, the wife of Vasyl Kochybei, the chief clerk, was **strong-willed personality**. She not only managed all of his property, but also had authoritarian tendencies and ruled over her husband* (наш переклад – А. Г.).

Культурний концепт ВОЛЯ у фрагменті (23) вербалізується за допомогою образу жінки, яка демонструє самостійність у розв’язанні важливих питань та силу волі. Засобом вербалізації концепту ВОЛЯ в цьому фрагменті є прикметник *сильним*. Якісний прикметник *сильний* поєднує ВОЛЮ з силою людини, яка здатна досягти своєї мети та подолати труднощі.

У перекладі на англійську мову граєма, репрезентована у фрагменті (23a) зберігає морфологічні властивості, однак з певними відмінностями, в оригінальному реченні застосовано простий прикметник *сильним*, а в англійській мові — складний прикметник *strong-willed*. Наголошується на силі волі особистості, яку відтворено за допомогою модуляції: *сильним характером* → *strong-willed personality*.

(24) *Коли у роки Національно-визвольної війни відродилася незалежна Українська держава, герб Війська Запорозького став гербом усіх **визволених українських земель*** [80, с. 166].

(24a) *When the independent Ukrainian state was revived during the National Liberation War, the coat of arms of the Zaporozhian Army became the coat of arms of all **liberated Ukrainian lands*** (наш переклад – А. Г.).

ВОЛЯ постає як відновлення справедливості, що показано на прикладі прикметника *визволених*. Слово *визволених* є не лише прикметник, це поєднання ознаки об’єкта та дії, тобто, є дієприкметником. Дієприкметник *визволених* є прикладом реалізованого права на самостійність.

Репрезентант ВОЛІ у вихідному тексті фрагмента (24a) перекладено еквівалентно, тобто, вербалізатор у вихідній та цільовій мові відповідає один одному (частини мови не змінюються): *визволених земель* → *liberated lands*.

(25) Практично всі **національно-визвольні**, а то й соціальні **рухи** в Україні XIX–XX ст. супроводжувалися спалахом зацікавленості козацтвом або й безпосереднім його відтворенням [80, с. 360].

(25a) *Virtually all **national and liberation** and even social **movements** in Ukraine in the 19th and 20th centuries were accompanied by a surge of interest in the Cossacks or even their direct revival* (наш переклад – А. Г.).

Варто підкреслити згуртованість народу, описану у фрагменті (25), оскільки прикметник **національно-визвольні** вживається в політичному контексті, зокрема вказує на суверенне управління. ВОЛЯ формується через збереження національної ідентичності. Словосполучення **національно-визвольні рухи** належить до ближньої периферії концепту ВОЛЯ, адже пов'язане з боротьбою та визволенням.

Переклад морфологічного репрезентанта у фрагменті (25a) здійснено еквівалентно та збережено граматичний аспект (відтворено тією самою частиною мови): **національно-визвольні рухи** → *national and liberation movements*.

Сила духу, необхідна для захисту народних цінностей, є характерними ознаками українців, які вирізняють їх серед інших народів. Проілюструємо вольові якості українців на прикладах:

(26) Але **найнепокірніші запорожці** залишили Російську імперію і втекли за Дунай, на землі, що були під пануванням турецького султана Абдул-Гаміда I [80, с. 344].

(26a) *But **the most rebellious** Cossacks left the russian empire and escaped beyond the Danube River into lands under the rule of Abdul-Hamid I, the Turkish sultan* (наш переклад – А. Г.).

(27) Дорошенко виявив тут себе як талановитий полководець і мужній та **безстрашний** воїн [80, с. 218].

(27a) *Doroshenko proved himself here as a talented commander, a courageous and **intrepid warrior*** (наш переклад – А. Г.).

У прикладах (26; 27) концепт ВОЛЯ відображається через характеристику запорожців та воїнів. Морфологічний рівень вербальної об'єктивації

представлений прикметниками *найнепокірніші* та *безстрашний*. На внутрішню свободу вказує морфема заперечення *не-* (відсутність покори). Прикметник *найнепокірніші* використано в найвищому ступені порівняння, що робить ВОЛЮ домінантною характеристикою кожної людини. Прикметник *безстрашний* вказує на якісну ознаку людини — можливість діяти без страху та внутрішніх обмежень (префікс *без-*). Безстрашність асоціюється з готовністю чинити опір, сміливістю та здатністю швидко розв'язувати проблеми в небезпечних ситуаціях.

Прикметник, який репрезентує концепт ВОЛЯ у прикладі (26а), перекладено еквівалентно. Цей прикметник демонструє, що ВОЛЯ є абсолютним імперативом, що й передано в цільовій мові: *найнепокірніші запорожці* → *the most rebellious*.

Під час перекладу граматичного вербалізатора у фрагменті (27а) було збережено морфологічні особливості (прикметник в оригінальному реченні — прикметник у перекладі). Однак, лексичне значення було передано за допомогою синонімічної заміни, яка чітко відтворює відсутність страху: *безстрашний воїн* → *intrepid warrior*.

(28) *Участь Запорозької Січі в створенні Києво-Могилянської колегії свідчить про активну громадянську позицію та високий рівень духовності козацтва* [80, с. 293].

(28a) *The involvement of the Zaporozhian Host in the establishment of the Kyiv-Mohyla Collegium marked an **active civil engagement** and high level of spirituality of the Cossacks* (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (28) відображено свідомий вибір та відмову від покірності. Громадянська позиція вказує на відстоювання прав через боротьбу. Однак, найголовнішу роль відіграє прикметник *активна*. Тобто, народ не є пасивним суб'єктом ВОЛІ.

Під час перекладу фрагменту (28а) репрезентант концепту ВОЛЯ було інтерпретовано за допомогою модуляції та висвітлено причинно-наслідкові зв'язки: *активна громадянська позиція* → *active civil engagement*. Відбувається

зміна логічного аспекту сприйняття вербалізатора концепту ВОЛЯ: від «внутрішнього» прагнення до «зовнішнього» виконання. Варто наголосити на морфологічному рівні репрезентовано точне відтворення: *активна* (прикметник у вихідному тексті) — *active* (прикметник у перекладі).

(29) *З Січі він розсилав свої універсали, закликаючи до **всенародного повстання** проти гнобителів, що знайшло палкий відгук у серцях поневоленого люду* [80, с. 283].

(29a) *He held this position until his death. He sent out his universals from the Sich, calling for the **national uprising** against the oppressors, which ignited passion in the hearts of enslaved people* (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (29) ВОЛЯ концептуалізується за допомогою прикметника *всенародного*. Використання цього прикметника вказує на масштабність, тобто, ВОЛЯ розповсюджується на всіх громадян, а не окремих особистостей. Цей прикметник використовується для опису активної ознаки, спрямованої на здобуття ВОЛІ.

У фрагменті (29a) ВОЛЯ репрезентується через прикметник, який описує колективність та під час передачі якого було застосовано лексичну перекладацьку трансформацію калькування: *всенародного повстання* → *national uprising*. Елементи словосполучення були відтворені дослівно. У такий спосіб ми уникнули двозначності та зберегли культурну своєрідність.

(30) *Загинула під ударами колонізаторів Запорозька Січ, загинула з тієї ж причини й Гетьманщина, але волелюбний дух запорозького козацтва, демократичні традиції християнської козацької республіки живуть і досі, сприяючи боротьбі за незалежність українського народу й розбудову **незалежної** Української держави* [80, с. 101].

(30a) *The Zaporozhian Host and Hetmanate were destroyed by the colonizers, but the Cossack freedom-loving spirit, the democratic traditions of the Christian Cossack republic live on to this day, supporting the struggle for the independence of the Ukrainian people and the development of the **sovereign** Ukrainian state* (наш переклад – А. Г.).

Мофрологійний рівень у фрагменті (30) репрезентовано прикметником *незалежної*, який демонструє ВОЛЮ як автономну від іноземного панування.

Для передачі цієї грамеми фрагменту (30а) з української мови на англійську було використано синонімічну заміну: *незалежної* → *sovereign*. Граматична структура повністю зберігається.

Історичний шлях українського народу у творі висвітлено за допомогою героїзму козаків. Підтвердженням цього слугують такі приклади:

(31) *У вільний час кобзарі співали для своїх побратимів пісень, розповідаючи про тяжкий та одночасно героїчний шлях народу* [80, с. 305].

(31a) *In spare time, kobzars sang songs for their fellows-kobzars, highlighting the difficult and, at the same time, **heroic path of the people*** (наш переклад – А. Г.).

(32) *Українець є вдумливий, запальний, радо згадує минуле свого народу і кохається у спогадах про героїчні вчинки своїх предків. Коли його спитати: хто він, то відповість з радістю і гордістю: «Я козак»* [80, с. 360].

(32a) *Ukrainians are thoughtful and passionate by nature, never lose sight of their nation's historical past, and cherish the memories of **their ancestors' bravery**. If you ask him about his identity, he will respond with joy and pride: «I am a Cossack»* (наш переклад – А. Г.).

У фрагментах (31; 32) ВОЛЯ концептуалізується через мужність наших предків. Граматичним репрезентантом ВОЛІ є прикметник *героїчний*.

У прикладах (31; 32) збережено характерні ознаки прикметника під час перекладу на англійську мову. Відтворення граматичного вербалізатора концепту ВОЛЯ у фрагменті (31а) було здійснено за допомогою еквівалента: *героїчний шлях народу* → *heroic path of the people*.

В оригіналі фрагмента (32а) вербалізатором згаданого концепту є фраза, яку інтерпретовано за допомогою генералізації у цільовій мові: *героїчні вчинки своїх предків* → *their ancestor's bravery*. *Bravery* є ширшим поняттям, адже сюди належать рішучість, здатність протистояти, героїзм, готовність ризикнути, а *героїчні вчинки* — це одна із складових цього поняття.

(33) *Свобода, економічна незалежність і вагомі юридичні права* робили жінок активними членами суспільства [80, с. 329].

(33a) *Freedom, financial autonomy, and substantial legal rights* empowered women to actively participate in civic activities (наш переклад – А. Г.).

Соціальний аспект концепту ВОЛЯ представлено грамемами, а саме прикметниками: *економічна* та *юридичні*. Наведений вище приклад містить непрямі номінації (*економічна незалежність, юридичні права*) концепту ВОЛЯ.

У перекладі фрагмента (33a) граматичні репрезентанти ВОЛІ були передані на цільову мову еквівалентно (*юридичні права* → *legal rights*) та за допомогою трансформації модуляція (*економічна незалежність* → *financial autonomy*; зосереджуємо увагу на забезпеченні правосуддя, тому відбувається певна зміна акценту).

(34) *Йде реставрація Хортицької Січі. Сподіваємося, що ці плани будуть здійснені і ми побачимо відновлену Хортицьку Січ — орлине гніздо степових лицарів, які проливали кров за волю України...* [80, с. 192].

(34a) *The Khortytsia Sich is being restored. We hope these plans will be fulfilled, and we will see the restored Sich. This is the eagle's nest of the steppe knights, who shed their blood for the freedom of Ukraine...* (наш переклад – А. Г.).

У прикладі (34) було виокремлено просторовий рівень концепту, який вербалізується за допомогою прикметника: *степові*. Прикметник *степові* є своєрідним символом, адже вказує де розвинулася ВОЛЯ (у степах як вільному просторі).

Під час перекладу грамеми, що репрезентує концепт ВОЛЯ у фрагменті (34a), з української на англійську мову, було використано трансформацію калькування: *степові лицарі* → *steppe knights*.

Крім прикметників, граматичними вербалізаторами концепту можуть бути дієслова. Іменники показують ВОЛЮ як стан, прикметники — ознаку стану, а дієслово відображає найважливіше — рух, що перетворює ВОЛЮ на активний процес.

Етимологічне коріння слова «воля» формувалося на дієсловах «бажати» та «воліти». Це показує, що рушієм свободи є бажання. Продемонструємо використання дієслова «воліти» на прикладі:

(35) *Тут домінувало козацьке землеволодіння і навіть шляхтичі **волили** змінити свій привілейований статус на козацький: козачилися, брали за дружини козачок* [80, с. 59].

(35a) *Cossack landownership dominated here, and even noblemen **preferred** to exchange their privileged status for that of the Cossacks: they joined to Cossacks and married Cossack women* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище прикладі ВОЛЯ висвітлюється через дієслово минулого часу (як історична пам'ять) *волили*. *Волили* є дієсловом недоконаного виду, проте демонструє завершену дію (реалізовану мету). Характеристика концепту на морфологічному рівні відбувається через граматичну категорію вибору. Граматична категорія в українській мові корелюється з тією самою категорією в англійській мові.

Під час перекладу граматичного вербалізатора у фрагменті (35a) було застосовано синонімічну заміну, оскільки *волили* позначає бажання, а *preferred* означає вибір між двома варіантами.

Цікавим способом вербалізації є поєднання лексеми «воля» з дієсловами, де стрижнем словосполучення є саме дієслово, а лексична одиниця «воля» виконує допоміжну роль. Проілюструємо на прикладі:

(36) *Тут вони **подарували волю** 22 туркам-невільникам, своїм колишнім товаришам по нещастю. **Відпустили на волю** і Рахмет Радині, жінку судді Юсуфа, хоч і могли отримати за неї великий викуп, а також чотирьох її служниць-християнок* [80, с. 152].

(36a) *Here they **freed** 22 Turkish slaves, their former companions in misfortune. They also **freed** Rakhmet Radina, the wife of judge Yusuf, even though they could have received a large ransom for her, as well as her four Christian maidservants* (наш переклад – А. Г.).

Концепт ВОЛЯ у фрагменті (36) репрезентується також через дієслівні форми: *подарувати (волю)*, *відпустили (на волю)*. Зазначені дієслова вжито в доконаному виді, що вказує на звільнення з рабства та подальше самостійне існування. Тобто, у фрагменті акцентовано на результативності. Іменник *воля* вживається у формі орудного відмінку. Це означає, що вона стає головним об'єктом боротьби людей, її можна подарувати або надати. Важливо підкреслити наявність прийменникової конструкції (*на волю*), що уособлює перехід від неволі до волі.

Під час перекладу морфологічного засобу вербалізації у фрагменті (36а) з української на англійську мову було замінено частини мови, а саме іменник-дієслово: *подарували волю* → *freed*; *відпустили на волю* → *freed*.

Вербальна об'єктивація концепту ВОЛЯ може бути виражена морфологічними засобами на позначення семантики «визволення». Реалізація смислу концепту за допомогою семантики «визволення» відбувається в дієслівних формах. До прикладу:

(37) *Звичайно, невільники намагалися **втекти з неволі** за першої нагоди. Вони люто ненавиділи рабовласників і готові були не лише до втечі, але й до масового повстання* [80, с. 146].

(37a) *It is obvious that slaves tried **to escape from captivity** at the first opportunity. They deeply hated slaveholders and were ready not only to escape, but also to organize a widespread insurrection* (наш переклад – А. Г.).

ВОЛЯ концептуалізується за допомогою дієслова *втекти (з неволі)*. Дієслово *втекти* демонструє динамічний механізм переходу від поневолення до ВОЛІ.

В англійській мові до вербалізатора фрагменту (37а) було підібрано відповідник, тобто, чітко передано семантику ВОЛІ через граматичні форми: *втекти з неволі* → *to escape from captivity*.

(38) *Опинившись на галерах, Якимовський зумів увійти в довіру до турків, йому було навіть дозволено **знімати** удень **кайдани** і прислужувати на палубі турецьким матросам. Його сподвижниками були Степан Сатановський та Іван*

Стольчина, які теж удень **працювали без кайданів**... Відважна трійка захопила справжню зброю й почала **визволяти з кайданів** своїх товаришів, прикутих до весел [80, с. 150-151].

(38a) *Once on the galleys, Yakymovsky managed to gain the trust of the Turks. He was even allowed to **remove his chains** during the day and serve Turkish sailors on deck. His companions were Stepan Satanovsky and Ivan Stolchyna, who also **worked without chains** during the day... The brave trio seized weapons and began to **free their comrades, who were chained to the oars, from their shackles** (наш переклад – А. Г.).*

Наведений фрагмент (38) відображає протилежне до ВОЛІ поняття — поневолення та гноблення. Однак, повстанці не здаються та намагаються врятувати один одного. Граматичне висвітлення концепту ВОЛЯ репрезентовано дієсловами. Наприклад, *знімати (кайдани), працювали (без кайданів), визволяти (з кайданів)*. Усі дієслова демонструють активну дію, виражаючи ВОЛЮ як боротьбу.

Під час перекладу граматичних репрезентантів концепту ВОЛЯ фрагменту (38a) на цільову мову було здійснено дослівний переклад (*знімати кайдани* → *remove chains*; *працювати без кайданів* → *worked without chains*; *визволяти з кайданів* → *to free from their shackles*).

Периферія концепту ВОЛЯ охоплює сміливість як одну з елементів семантичної репрезентації. У розповіді сміливість репрезентована не лише прикметниками, але й дієслівними формами. Підтвердженням слугують такі фрагменти:

(39) ... «сотня козаків під захистом табору **не побойться** й тисячі поляків і кількох тисяч татар» [80, с. 119].

(39a) ... «a hundred Cossacks under the protection of the Cossack camp **will have the courage to face** even a thousand Poles and several thousand Tatars» (наш переклад – А. Г.).

У наведеному прикладі концепт вербалізується за допомогою граматичного аспекту завдяки соціальному статусу (відсутності обмежень).

Заперечення *не побоїться* використовується для опису майбутньої дії рішучості та сміливості через здатність протистояти великій кількості ворогів. У дієслові реалізується активність суб'єктів (козаків). Дієслово *не побоїться* є прикладом модальності вольового вибору.

Найбільш прийнятним способом перекладу вербалізатора ВОЛІ у фрагменті (39а) є застосування антонімічного перекладу, щоби підкреслити мужність та відвагу українців: *не побоїться* → *will have the courage to face*. Заперечення перетворюється на ствердження в цільовій мові.

(40) *Але й перед лицем смерті він не втратив сили духу і, як свідчать численні джерела, проклинав султана* [80, с. 190].

(40a) *Even in the face of death, he [Vyshnevetsky] retained his strength of spirit and, according to numerous sources, cursed the sultan* (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (40) концепт ВОЛЯ репрезентовано через таку фразу *не втратив сили духу*, яку можна трактувати як «попри всі труднощі залишився незламним». Головним репрезентантом є дієслово із запереченим значенням *не втратив*, проте з позитивним оцінним компонентом концепту ВОЛЯ (незламність та наполегливість). Семантика рішучості, яка виражена в дієслівній формі, репрезентує вольову стійкість, яка формує смисл ядра концепту ВОЛЯ.

Під час перекладу фрагменту (40а) ми застосували перекладацьку трансформацію — антонімічний переклад (заперечення — ствердження): *не втратив сили духу* → *retained his strength of spirit*.

(41) *Коли наші предки врешті здолали печенігів, прийшли нові кочівники — половці. Коли й з ними упоралися й навіть з'явилися паростки мирного співжиття, сталася навала монголо-татар, і лінія Великого Кордону була відсунута на північ* [80, с. 33].

(41a) *When our ancestors finally defeated the Pechenegs, new nomads arrived—the Polovtsians. When they were also defeated and the seeds of peaceful coexistence began to sprout, the Mongol-Tatar invasion occurred, and the Great Border was pushed northward* (наш переклад – А. Г.).

Лінгвокультурний концепт ВОЛЯ вербалізується за допомогою таких дієслів: *здолали, упоралися*. Варто підкреслити наявність історичних назв: *печеніги, кочівники, половці, навала монголо-татар*. Оскільки однією з ознак концепту є його оцінний аспект, компонент демонструє позитивний характер лексем. У контексті подолання труднощів (шлях до перемоги) ВОЛЯ є результатом зусиль. Дієслова *упоралися* та *здолали* належить до периферії концепту, оскільки вербалізація концепту за допомогою цих слів лише у певному контексті (історичному).

У перекладі граматичних вербалізаторів концепту ВОЛЯ у фрагменті (41а) було підбрано відповідник (*здолали* → *defeated*) та застосовано граматичну заміну, а саме заміну стану з активного на пасивний (*упоралися* → *were defeated*).

(42) *Гетьман мав бути без булави навіть під час ради, коли порушували питання про вибори, щоб не допустити тиску колишнього ватажка на козаків-виборців* [80, с. 163].

(42a) *The hetman was required to be without the mace even during the council when issues of election was raised to prevent the former leader from exerting pressure on the voters* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище фрагменті концепт представлено у формі права вільно обирати собі лідера, без тиску. У цьому прикладі ВОЛЯ корелює зі свободою, оскільки застосовується в політичному контексті. На морфологічному рівні концепт вербалізується за допомогою заперечного інфінітиву *не допустити*. Дієслово відображає головні параметри концепту, а саме: опір примусу, самостійність та захист прав, передбачених законом.

У цільовій мові компонент концепту фрагменту (42a) було інтерпретовано за допомогою антонімічного перекладу: *не допустити тиску колишнього ватажка* → *to prevent the former leader from exerting pressure*. Заперечна форма дієслова не зберігається у перекладі.

(43) *Тут кочували ординці, які періодично збирали данину з підкореного населення і придушували найменші спроби визволитися* [80, с. 10].

(43a) *The Hordes roamed here, periodically collecting tribute from subjugated residents and suppressing the slightest attempts to **gain freedom*** (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (43) ВОЛЯ репрезентується за допомогою дієслова *визволитися*. Варто наголосити на здобутті свободи через зазначену граему.

Тому у перекладі граеми фрагменту (43а), яка репрезентує концепт ВОЛЯ на морфологічному рівні, було застосовано трансформацію модуляція, оскільки висвітлюються причинно-наслідкові зв'язки: *визволятися* → *to gain freedom*.

(44) *Незабаром Галичина й Буковина вкрилися сіткою «Січей», а також осередків «Соколів» (заснована 1894 р.), «Пластів», що виховували молодь у дусі любові до батьківщини, **готовності пожертвувати своїм життям** в ім'я волі й незалежності України* [80, с. 361].

(44a) *A network of youth organizations soon appeared in Galicia and Bukovyna, namely «Sich», «Sokil» (founded in 1894), and «Plast», which aimed to educate the younger generation in the spirit of love for their homeland, **willingness to lay down their lives** for freedom and independence of Ukraine* (наш переклад – А. Г.).

У прикладі (44) ВОЛЯ концептуалізується за допомогою дієслова *пожертвувати*. У цьому прикладі ВОЛЯ постає як цінність, яка ставиться вище за життя («готовність» пожертвувати життям).

Під час передачі вербалізатора концепту ВОЛЯ в прикладі (44а) абстрактний вислів в українській мові було замінено на ідіому в англійській мові, яка має метафоричне значення та відтворює героїзм у яскравих образах: *готовність пожертвувати своїм життям* → *willingness to lay down their lives*.

(45) *Саме тоді широкі маси у боротьбі проти іноземних загарбників **козачилися**, тож не випадково українців у XVII – першій половині XVIII ст. у Європі часто називали козацькою нацією* [80, с. 15].

(45a) *At that time, many people **joined the Cossacks** in their struggle against foreign invaders, so it is no coincidence that in the 17th — first half of the 18th centuries, Ukrainians were often called the Cossack nation in Europe* (наш переклад – А. Г.).

У прикладі (45) лінгвокультурний концепт ВОЛЯ репрезентується через дієслово *козачилися*. Дієслово вказує на дії головних суб'єктів ВОЛІ (козаків).

В англійській мові немає відповідника до вербалізатора фрагменту (45а), тому інтерпретація була здійснена за допомогою описового перекладу: *козачилися* → *joined the Cossacks*.

У творі концепт ВОЛЯ концептуалізується також за допомогою іменників. Іменники дозволяють розмежовувати значення концептів на морфологічному рівні. Ядром концепту є іменник «воля», який є ключовою грамемою на морфологічному рівні. Наприклад:

(46) *На давній козацькій землі, на Київщині, Черкащині та Катеринославщині, стихійно виник рух селян, які разом із сім'ями пішли в Таврію за волю* [80, с. 360].

(46а) *A mass peasant movement arose in the ancient Cossack territories, particularly the Kyiv, Cherkasy, Katerynoslav regions. The peasants and their families went to Tavria to become free people* (наш переклад – А. Г.).

В англійській мові переклад такого вербалізатора культурного концепту у фрагменті (46а) *за волю* → *to become free people* здійснено за допомогою трансформації модуляція, оскільки дослівна передача може призвести до помилкового розуміння значення концепту ВОЛЯ. Варто наголосити на граматичному аспекті, тобто, під час перекладу іменник *волю* було замінено прикметником *free*. У цьому прикладі було використано дві трансформації: граматична (заміна частин мови) та лексична (модуляція).

В історичному контексті важливими є іменники, які демонструють смислове наповнення концепту ВОЛЯ через семантику боротьби. Такими грамами є *опір* та *оборона*. Ці граматичні репрезентанти становлять ближню периферію концепту, оскільки безпосередньо пов'язані із словом «воля» (здатність діяти та протистояти примусу).

(47) *Чимало людей було забрано в неволю, обернено на підданих Золотої Орди. Але героїчний **опір** наших предків кочівницьким ордам не пішов надаремне* [80, с. 9].

(47a) *A lot of people were taken into captivity and turned into subjects of the Golden Horde. However, the heroic **resistance** of our ancestors to the nomadic hordes was not in vain (наш переклад – А. Г.).*

(48) *Біля ріки Серет запорожці на чолі з Вишневецьким через зраду своїх союзників були змушені перейти до **оборони**, а потім і відступити [80, с. 189].*

(48a) *Near the Seret River, the Zaporozhian Cossacks led by the commander Vyshnevetsky were forced to switch to **defence**, and then to retreat due to the betrayal of their allies (наш переклад А. Г.).*

У фрагментах (47; 48) проілюстровано активні дії козаків для побудови вільної та суверенної держави. Іменник *opir* є прямою номінацією, оскільки безпосередньо виражає волю до свободи та імплікує внутрішню силу духу. Іменник *оборони* виражає ВОЛЮ через ідею захисту свободи.

З огляду на це, лінгвокультурний концепт ВОЛЯ у фрагменті (48a) вербалізується через такі лексеми, до яких підібрано відповідники в англійській мові: *opir* → *resistance*; *оборона* → *defence*.

(49) *На **боротьбу** люди піднялися через соціально-економічний, релігійний і національний гніт! У кожного повстанця була своя кривда, свій рахунок до поневолювачів! [80, с. 110].*

(49a) *People rose up **to struggle** due to social and economic, religious, and national oppression! Each rebel had their own unfair treatment, their own score to settle with the oppressors (наш переклад – А. Г.).*

ВОЛЯ концептуалізується через іменник *боротьбу*. Іменник відображає процес визволення у конфлікті за свободу.

У фрагменті (49a) розповіді є грамема, передачу якої здійснено за допомогою перекладацької трансформації заміна частин мови для збереження структури речення в цільовій мові: *боротьба* → *to struggle* (іменник → дієслово).

(50) *Тоді на чолі боротьби за благодатні землі Степу стало українське козацтво, і його **звитяги** на цьому полі були сенсом його існування [80, с. 33].*

(50a) *Then, at the forefront of the struggle for the blessed lands of the Steppe stood the Ukrainian Cossacks, and their **great achievements** on this field became the essence of their existence (наш переклад – А. Г.).*

У прикладі (50) лінгвокультурний концепт ВОЛЯ репрезентується через іменник *звитяги*. Іменник *звитяги* демонструє ВОЛЮ як основу козацтва, за яку постійно борються. Однак, зазначений іменник належить до дальньої периферії.

Інтерпретація граматичної одиниці у фрагменті (50a) з української мови на англійську була здійснена за допомогою генералізації: *звитяги* → *great achievements*. Іменник *звитяги* є архаїзмом та означає переважно військові героїчні подвиги, а *great achievements* позначає загальні досягнення, не обов'язково пов'язані з героїзмом.

(51) *Природно жінки, які походили з панівних класів, мали більше можливостей для своєї **самореалізації** на суспільній арені [80, с. 329].*

(51a) *It is obvious that women from the ruling classes had more opportunities for their **personal development** in the public arena (наш переклад – А. Г.).*

У прикладі ВОЛЯ концептуалізується через іменник *самореалізації*, яка використовується на позначення реалізації ВОЛІ через самовираження.

Передача значення концепту у прикладі (51a) відбувається за допомогою трансформації модуляція, акцент робиться на особистому розвитку, який призводить до самореалізації: *самореалізації* → *personal development*.

(52) *Боротися з ворожими силами, які оточували Україну майже з усіх боків, було неймовірно тяжко, і той факт, що козацтво існувало століттями, яскраво промовляє про його волелюбство, **героїзм**, **незламність сили духу**... [80, с. 110].*

(52a) *Fighting against enemies that surrounded Ukraine from nearly all sides was extremely difficult. The fact that the Cossacks existed for centuries undoubtedly demonstrated love of freedom, **heroism**, and **strength that cannot be broken** ... (наш переклад – А. Г.).*

В уривку (52) є дві граматичні одиниці, які ідентифікують лінгвокультурний концепт ВОЛЯ: *героїзм, незламність сили духу*. Ці компоненти є важливими для сильної вольової особистості.

Під час перекладу іменників у прикладі (52a) з української мови на англійську застосовувалися еквівалент (*героїзм* → *heroism*) та описовий переклад, оскільки буквальний переклад не передає повноти змісту (*незламність сили духу* → *strength that cannot be broken*). Для інтерпретації словосполучення *незламність сили духу* важливим є акцент на витривалості та непохитній силі.

Отже, об'єктивація концепту на морфологічному рівні реалізується через самостійні частини мови. Дієслова та прикметники репрезентують концепт ВОЛЯ в українській мові. Дієслова відіграють основну роль у вербалізації, адже вони відображають діяльність та рух. Прикметники висвітлюють фіксовані характеристики ВОЛІ як ознаки суб'єкта. Сукупність граматичних форм упорядковують концепт ВОЛЯ як цілеспрямовану категорію.

2.3. Особливості репрезентації концепту ВОЛЯ на синтаксичному рівні

«Концепти, як мисленнєві одиниці, що формуються на рівні свідомості, є складними та неосяжними, а їх об'єктивація у мовному просторі здійснюється через синтаксичні кореляти. Мовні одиниці — від простих речень до складних конструкцій — слугують засобом презентації концептів, формуючи синтаксичний рівень їх вираження. Відповідно, синтаксичний рівень презентації концепту «воля» охоплює вираження та об'єктивацію цього концепту за допомогою речень, словосполучень та інших синтаксичних структур» [34, с. 52].

На цьому рівні відбувається взаємодія одного поняття з іншим за допомогою структури речення, зв'язків між словами, які демонструють відношення суб'єкта до об'єкта та дії, яку він виконує. Синтаксичний рівень вербалізує концепт через синтаксичні схеми. «Сучасний синтаксичний аналіз тієї чи іншої структурної схеми передбачає не тільки опис її компонентів, але й

розгляд того, як ця абстрагована структура співвідноситься з іншими, яке місце займає в його системі» [3, с. 122]. Об'єктивація концепту ВОЛЯ на зазначеному рівні ілюструє причинно-наслідкові зв'язки.

«Специфіка синтаксичних одиниць у передачі змісту полягає у можливості відображати цілісну ситуацію, що формує загальну картину дійсності через абстракцію та переробку думок. Це означає, що реальні події не передаються безпосередньо, а інтерпретуються через свідомість індивіда, який надає їм додаткового значення» [34, с. 53].

Головними рівнями вербальної об'єктивації ВОЛІ є лексичний та морфологічний, проте можна побачити декілька прикладів репрезентації на синтаксичному рівні.

Особливістю тлумачення смислу концепту ВОЛЯ є використання окличних речень. Оклична інтонація робить концепт більш емоційним. Це не просто передача фактів, але й суб'єктивна оцінка явища. Наприклад:

(53) *Ворог Української держави не забув додати, що в разі найменшого порушення суверенітету цієї держави козаки одразу ж повстануть під гаслами: «За віру! За вольності!»* [80, с. 101].

(53a) *The enemy of the Ukrainian state did not forget to add that in the event of the slightest violation of the sovereignty of this state, the Cossacks would immediately rise up under the slogans: «For faith! For freedom!»* (наш переклад – А. Г.).

ВОЛЯ репрезентується закликком до боротьби *За віру! За вольності!*. Речення є короткими та номінативними. Окличні речення мають еліптичну структуру. У реченні немає дієслова, але читач розуміє про що йдеться, тобто, дієслово виражено імпліцитно. Уявне додавання дієслова презентує ВОЛЮ як імператив. Емоційності реченню додає паралелізм. Структура повторюється та уніфікує дві лексеми «віра» (дальня периферія) та «вольності» (ближня периферія).

У перекладі фрагменту (53a) синтаксична структура оригінального речення зберігається (паралелізм, еліптична структура) в англійській мові. Переклад здійснено дослівно: *За віру! За вольності!* → *For faith! For freedom!*

Ще одним синтаксичним засобом вербалізації є інверсія. Інверсія характерна для англійської мови, оскільки в англійській мові фіксований порядок слів. Інверсія передбачає порушення порядку слів у реченні. В українській мові інверсія використовується нечасто. Проте, є приклади застосування інверсії в поєднанні іменника та прикметника або займенника та прикметника. Проілюструємо на прикладі:

(54) *Всі оплакували його, як рідного батька свого, всі кричали: «Хто тепер пожене **ворогів наших** і захистить нас від них? Згасло сонце наше, і ми zostалися в темряві на поталу вовкам ненажерливим!»* [80, с. 229].

(54a) *Everyone mourned him as their own father, crying: «Who will now make **our enemies** retreat and shield us from them. Extinguished is our sun, and we are left in darkness like a ship without a rudder, and we were at the mercy of ravenous wolves!»* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище прикладі описано роль Богдана Хмельницького в створенні вільного суспільства. Прикладом інверсії є словосполучення *ворогів наших*. Інверсія репрезентована зворотнім порядком: займенник стоїть після іменника. Наголошується на лексемі «вороги», а характеристика виражена займенником є другорядною. Тобто, структура словосполучення така: об'єкт, характерні ознаки.

Під час передачі синтаксичних засобів вербалізації концепту ВОЛЯ у фрагменті (54a) інверсія не зберігається у перекладі, оскільки порушиться структура англійського речення. Тому використали трансформацію перестановка: *ворогів наших* → *our enemies*.

На синтаксичному рівні концепт ВОЛЯ можна репрезентувати за допомогою складнопідрядних речень. Прикладами слугують такі фрагменти:

(55) *Кажуть, що коли султан звелів присягти на вірність Порті, то козаки насипали у свої чоботи принесену з собою рідну землю і впевнено та гордо вимовляли слова присяги: «**На чий землі стоїмо, тій і служити будемо**»* [80, с. 344].

(55a) *It is said that when the sultan ordered to swear allegiance to the Ottoman Empire, the Cossacks filled their boots with the soil of their homeland, and recited the oath confidently and with pride: «We will serve the land beneath our feet» (наш переклад – А. Г.).*

Наведений вище фрагмент відображає свободу через таке речення: *на чийй землі стоїмо, тій і служити будемо*. Синтаксичним засобом вербальної об'єктивації є підрядне означальне речення, яке виражається відносним займенником *чийй*. Паралелізм у реченні висвітлено за допомогою пари займенників: відносний *чийй* та вказівний *тій*. Речення побудоване за принципом «умова»-«наслідок». У прикладі продемонстровано використання еліптичної конструкції. У реченні відсутній підмет, що є типово для афористичних висловів. Але з контексту зрозуміло, хто виступає суб'єктом дії. Також цей приклад містить імпліцитну інверсію: підрядна частина речення розташована перед головною частиною. Акцентується на лексемі *земля*, що вказує на зв'язок між ВОЛЕЮ та рідним краєм.

Інтерпретацію вербалізатора концепту ВОЛЯ, представлено у фрагменті (55a), було здійснено за допомогою трансформації модуляція: *на чийй землі стоїмо, тій і служити будемо* → *we will serve the land beneath our feet*. Фраза *на чийй землі стоїмо* не завжди описує рідну землю, це може бути чужа територія. Проте, *beneath our feet* є конкретним образом, а саме землею, яку козаки взяли із собою з України. Варто зазначити, що у цільовій мові відсутній паралелізм як синтаксичний засіб репрезентації концепту ВОЛЯ, який є в оригінальному реченні.

(56) *Після завершення походу 1648 р. під Замостям, коли передові українські загони вже напували коней у Віслі, Хмельницький повернувся до Києва, де його зустрічали як нового **Мойсея**, який врятував свій народ від іноземного рабства* [80, с. 224-226].

(56a) *After the 1648 Cossack campaign near Zamość, when the Ukrainian advanced detachments were already watering the horses in the Vistula River,*

Khmelnysky returned to Kyiv, where he was welcomed as a new Moses who saved the Ukrainian people from foreign slavery (наш переклад – А. Г.).

Фрагмент (56) складається з кількох підрядних частин. Таким чином, утворюється розгорнута картина історичних подій, які окреслюють семантику «визволення». Ключовою підрядною частиною вербалізації концепту ВОЛЯ є така частина: *Мойсея, який врятував свій народ від іноземного рабства*. Синтаксичний рівень репрезентований означальним підрядним реченням. Важливим є порівняння Б. Хмельницького з Мойсеєм, що є прикладом біблійної алюзії. Ця частина речення виконує ідейно-оцінну функцію.

Підрядна частина речення (56а) зберігається в перекладі, однак, було застосовано заміну частин мови: *Мойсей, який свій народ від іноземного рабства* → *Moses who saved the Ukrainian people from foreign slavery* (займенник *свій* → прикметник *Ukrainian*).

(57) «*Тому що там жодної панщини ніколи не буде, бо і тепер її там немає...*: [80, с. 100].

(57а) «*Because there will never be any serfdom there, because there isn't any now...* (наш переклад – А. Г.).

Засобом концептуалізації ВОЛІ є заперечення *тому що там жодної панщини ніколи не буде, бо і тепер її там немає*. Градація заперечень наголошує на повноцінній свободі, яку не можна відібрати. Підтвердження цього є підрядне речення причини, репрезентоване сполучником *тому що*.

У перекладі фрагменту (57а) було точно передано синтаксичну структуру речення. Однак, було застосовано трансформацію перестановка: *тому що там жодної панщини ніколи не буде, бо і тепер її там немає* → *because there will never be any serfdom there, because there isn't any now*. В оригінальному реченні словосполучення *жодної панщини* використано перед дієсловом, а в перекладі — воно стоїть після дієслова.

(58) ... *А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіть, мовчіть, ляхи... А будуть за Віслою брикати, знайду я їх там певно. Не постойть мені нога жодного князя чи шляхтянки тут, в Україні...»* [80, с. 285].

(58a) ... *And standing on the Vistula River, I will speak to the Poles: sit and do not say a word... And they should buck beyond the Vistula, I will find them there without fail. No prince's foot nor noblewoman's heel should step here, in Ukraine...*»
(наш переклад – А. Г.).

У прикладі (58) лінгвокультурний концепт ВОЛЯ репрезентується за допомогою речення, який належить до дальньої периферії: *не постоїть мені нога жодного князя чи шляхтянки тут, в Україні*. Варто наголосити на тому, що вислів є метафоричним. Він використовується на позначення протесту та захисту від іноземного втручання у внутрішні справи держави.

Під час відтворення синтаксичного вербалізатора концепту ВОЛЯ у прикладі (58a) було застосовано лексичну трансформацію конкретизація: *не постоїть мені нога жодного князя чи шляхтянки тут, в Україні* → *no prince's foot not noblewoman's heel should step here, in Ukraine*. У реченні вихідного тексту лексема *нога* застосовується до князя і до шляхтянки (без розрізнення), а в цільовій мові — використовується конкретніше поняття до слова *шляхтянка*, а саме *heel* (жіноче взуття). Отже, у перекладі є відмінності в соціальному статусі чоловіків та жінок.

Синтаксичний рівень репрезентується не лише реченнями, але й словосполученнями. Продемонструємо на таких прикладах:

(59) ... *запорозькі козаки ніколи не відділяли себе від українського народу, бо не було для цього жодних підстав, саме вони у XVI-XVIII ст. стали його авангардом у боротьбі за незалежну Українську державу, за волю українського народу* [80, с. 22-23].

(59a) ... *the Zaporozhian Cossacks never separated themselves from the Ukrainian people because there were no reasons for this. In the 16th-18th centuries, they were the ones who became its vanguard in the struggle for the independent Ukrainian state, for the will of the Ukrainian people* (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище прикладі концепт ВОЛЯ вербалізується в українській мові за допомогою словосполучення *волю українського народу*, яке містить пряму номінацію концепту (*волю*).

При перекладі фрагменту (59a) було підбрано відповідник в англійській мові, тобто, здійснено еквівалентний переклад: *воля українського народу* → *will of the Ukrainian people*.

(60) *Хоча у війни не жіноче обличчя, але в умовах постійних змагань за волю українського народу в XVI-XVIII ст. жінки часто опинялися у вирі подій і допомагали чоловікам у кривавій борні* [80, с. 337-338].

(60a) *Although war had no female face, but in the constant **struggle for freedom** of the Ukrainian people in the 16th and 18th centuries women were frequently involved in the fight and helped men in the bloody struggle* (наш переклад – А. Г.).

(61) *Чимало **борців за волю** полягло із зброєю в руках, як Гуня, чимало разом із сім'ями знайшли притулок на Слобожанщині, як Острянин, який поселився в Чугуєві, чимало повстанців укрилося на Запорозжжі* [80, с. 279].

(61a) *A considerable number of **freedom fighters** fell in battle with weapons in their hands, for instance, Hunya. Many others with their families found refuge in Slobozhanshchyna, for example, Ostryanyn who settled in Chuhuiiv. Many rebels took shelter in Zaporozhzhia* (наш переклад – А. Г.).

У фрагментах (60; 61) ВОЛЯ концептуалізується за допомогою іменникових словосполучень: *змагань за волю, борців за волю*. Ключовими іменниками словосполучень є слова *борці, змагань*. ВОЛЯ репрезентується у цьому прикладі як ціль, для досягнення якої потрібно докласти зусиль.

Переклад фрагментів (60; 61) було здійснено еквівалентно: *змагань за волю* → *struggle for freedom*; *борців за волю* → *freedom fighters*.

(62) *Козаки болісно реагували на втрату своїх **прав і вольностей, здобутих великою кров'ю**, на образу їхньої національної гідності, на дискримінацію православної віри* [80, с. 224].

(62a) *The Cossacks reacted painfully to the loss of their **rights and freedoms, hard-won at great cost**, to the insult to their national dignity, and to the discrimination against the Orthodox faith* (наш переклад – А. Г.).

Синтаксичний рівень концепту ВОЛЯ репрезентовано через іменникове словосполучення *права і вольності, здобутих великою кров'ю*. Наголошується на аксіологічному компоненті: дорогоцінна ВОЛЯ здобувається через пожертви.

Під час перекладу прикладу (62а) було застосовано трансформацію модуляція: *права і вольності, здобуті великою кров'ю* → *rights and freedoms, hard-won at great cost*. Було зображено труднощі та наполегливість, однак у цільовій мові ті самі лексеми позначають кількість втрат без прямої вказівки на пролиття крові.

(63) *Землі Війська Запорозького, зрошені потом і кров'ю козаків, царський уряд роздавав російським і українським поміщикам, в тому числі й декому з запорозьких старшин* [80, с. 241].

(63а) *The tsarist government distributed the **lands** of Zaporozhian Host, **irrigated with sweat and blood** of Cossacks, to russian and Ukrainian landowners, in particular to some of the Zaporozhian starshyna (Cossack officer class) (наш переклад – А. Г.).*

У фрагменті (63) ВОЛЯ використовується у метафоричному значенні через простір, тобто, власну територію. Земля як конкретний об'єкт визначається носієм абстрактного змісту свободи.

Компонент поняття ВОЛІ в зазначеному прикладі (63а) перекладено дослівно. Під час відтворення цих лексичних одиниць було застосовано перекладацьку трансформацію калькування: *землі, зрошені потом і кров'ю* → *lands, irrigated with sweat and blood*.

Ще одним прикладом, який ілюструє використання іменникового словосполучення для опису концепту є фрагмент, у якому вжито пряму номінацію концепту ВОЛЯ:

(64) *Зайшовши, вони оголошували обраному волю всього товариства й просили його прийняти запропоновану йому честь* [80, с. 91].

(64а) *After entering, they announced the **will of all members** to elected one and ask him to accept the honour offered to him* (наш переклад – А. Г.).

Переклад вербалізатора українського концепту ВОЛЯ в прикладі (64а) була здійснена способом конкретизації в англійській мові. Варто підкреслити значущість думки кожного козака для досягнення спільної мети: *воля всього товариство* → *will of all members*. Також цей фрагмент містить приклад такого стилістичного засобу як метонімія: *всього товариства* — *all members*.

У творі можна побачити приклади словосполучень, у яких стрижнем є дієслово, тобто, дієслівні словосполучення. Підтвердженням цього слугують такі приклади:

(65) *Так, Дем'ян Наливайко був одним із впливових діячів острозького культурно-освітнього гуртка, активно виступав проти гнобительської політики польської шляхти та експансії католицизму* [80, с. 289-290].

(65a) *For example, Demian Nalyvaiko was one of the prominent figures of the Ostroh cultural and educational centre, actively speaking out against oppressive policies of the Polish nobility and the expansion of Catholicism* (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (65) ВОЛЯ концептуалізується через оцінно-ціннісний компонент. Суб'єкт проявляє громадянську позицію: *виступав проти гнобительської політики*. ВОЛЯ конкретизується через дію (*виступав*), а не лише як абстрактне поняття.

Під час перекладу вербалізаторів лінгвокультурного концепту ВОЛЯ у фрагменті (65а) з української мови на англійську відбувалася зміна точки зору (з конкретної дії *виступав* на загальну характеристику діяльності *speaking*), тобто, було використано модуляцію: *виступав проти гнобительської політики* → *speaking out against oppressive policies*.

(66) *Тут, на палаючому вогнем прикордонні, козаки й створили Військо Запорозьке — збройні сили України, своєрідну християнську демократичну республіку, оригінальну державу, без чого було б неможливо вистояти проти ворогів протягом кількох століть...* [80, с. 28].

(66a) *Here, on the flaming frontier, the Cossacks founded Zaporozhian Host — the armed forces of Ukraine, a unique Christian democratic republic, the original state*

without which it would have been impossible to endure the enemy's pressure for several centuries... (наш переклад – А. Г.).

(67) *До того ж у XVII ст. далеко не вся українська православна шляхта сполонізувалася, а чимало з неї віддало своє життя за визволення українського народу з-під ярма Речі Посполитої [80, с. 131].*

(67a) *Furthermore, in the 17th century, not all of the Ukrainian Orthodox nobility adopted Polish culture, and many of them sacrificed their lives for the liberation of the Ukrainian people from the subjugation of the Polish-Lithuanian Commonwealth (наш переклад – А. Г.).*

(68) *Вони будували фортеці, формували війська, відбивали ворожі напади і в свою чергу здійснювали сміливі рейди у ворожі тили, нищачи турецькі твердині й ординські улуси, визволяючи з неволі українських, польських, молдавських та інших бранців [80, с. 178].*

(68a) *They built fortresses, formed Cossack troops, defended against enemy attacks, and in turn, carried out daring raids into the enemy rear, destroying Turkish fortresses and territories of the Golden Horde, freeing Ukrainian, Polish, Moldovan, and other captives from oppression (наш переклад – А. Г.).*

У всіх наведених фрагментах (66; 67; 68) концепт ВОЛЯ вербалізується через дії, які охарактеризовують опір, незламність та самопожертву в боротьбі. Такими вербалізаторами є фрази *вистояти проти ворогів; віддало своє життя; відбивали ворожі напади*. Незламність сили духу проявляється в складних ситуаціях, описаних у фрагментах (66; 67; 68).

У фрагментах (66а; 67а; 68а) фрази, які репрезентують концепт ВОЛЯ в українській мові було перекладено на англійську мову із застосуванням перекладацьких трансформацій модуляція та конкретизація: *вистояти проти ворогів* → *to endure the enemy's pressure* (*проти ворогів* у перекладі вжито більш конкретно через один аспект — *pressure*); *відбивали ворожі напади* → *defended against enemy attacks* (зміна акценту з активної дії відбиття на оборонну позицію); *віддало своє життя* → *sacrificed their lives* (модуляція з посиленням емоційності, не просто *віддати*, а саме *пожертвувати*).

(69) *Козаки-запорозжці безмежно любили свою Вітчизну, матір Україну, але це не заважало їм з повагою ставитися до представників інших народів і приймати їх до свого товариства [80, с. 83].*

(69a) *The Cossacks loved their homeland, Motherland Ukraine, boundlessly. Nevertheless, this did not prevent Cossacks from treating representatives of other nations with respect and accepting them into the brotherhood (наш переклад – А. Г.).*

У прикладі (69) компонентом вербалізації є вислів *любили свою Вітчизну, матір Україну*. Любов до Батьківщини означає готовність захищати її ВОЛЮ. *Вітчизна* — вільний простір, тобто, ВОЛЯ=простір. Захист території передбачає захист права на ВОЛЮ в цьому просторі.

Слово *матір* є персоніфікацією держави, яка дбає про добробут своїх громадян. Тому труднощі у перекладі фрагменту (69a) становить інтерпретація словосполучення *матір Україну* англійською мовою, оскільки воно має образний відтінок. Дослівний переклад не є доречним, адже він не відтворює стилістичних особливостей. Саме тому було застосовано перекладацьку трансформацію модуляція з елементами калькування: *матір Україна* → *Motherland Ukraine*. Такий варіант перекладу зберігає ідею (любов до рідної землі), але частково втрачається образ матері, адже в англійській мові слово *Motherland* використовується здебільшого в офіційному стилі.

Отже, вербальна об'єктивація концепту ВОЛЯ на рівні синтаксису виражається за допомогою окличних речень, складнопідрядних речень, інверсії паралелізму, різних типів словосполучень (див. Додаток Г). Цей рівень передає смисл концепту через структуровані речення, які висвітлюють причинно-наслідкові зв'язки.

2.4. Фреймове представлення концепту ВОЛЯ

Найвищим рівнем репрезентації концепту ВОЛЯ є фреймовий. Він складається з морфологічного, лексичного та синтаксичного аспектів, що формують цілісну картину. Фрейм є ментальною структурою, яка описує

ситуацію або структурує знання. «У межах фреймового підходу концепт постає як когнітивна одиниця узагальненого знання, тоді як фрейм є структурою, що організовує та систематизує це знання у свідомості. Такі фрейми описують типові ситуації або властивості об'єкта через систему взаємопов'язаних елементів» [34, с. 61]. «Основний постулат, на який опираються мовознавці, використовуючи теорію фреймів в описах граматичної системи мови, базується на тому, що мова фіксує різні етапи пізнання і передачі знань, утворюючи концептуальну систему, що знаходить свою об'єктивацію у мові» [4, с. 6].

У творі Ю. Мищика та С. Плохія фрейм «воля» поділяється на декілька субфреймів, які показують різні аспекти цього багатозначного поняття, «і має багатогранне трактування, поєднуючи політичний, соціальний і внутрішньо-особистісний виміри. Він втілює не лише боротьбу за національну незалежність, а й глибоку внутрішню потребу героїв до свободи, їхні емоційні й духовні зусилля» [34, с. 61]. Головним субфреймом є «боротьба», оскільки є дією-посередником між поневоленням та волею. Проілюструємо на прикладі:

(70) *Турки, які дрімали на кормі, чули галас та шум, але вважали, що почалася бійка (це інколи бувало поміж гребців). Тим часом **бій** розгорався. Якимовський на чолі групи **повстанців**, які **озброїлися** киями, котлами та всім, що потрапило під руки, вдарив по кормі. Сам Якимовський забив у **поєдинку** неаполітанця-потурнака Мустафу, який з особливою жорстокістю знущався над невільниками. Турецька команда була перебита, викинута в море, частково взята у полон. Після цього **повстанці** обрубали якірні канати й вийшли в море [80, с. 150-151].*

(70a) *The Turks, who were napping in the stern, heard the commotion and noise, but thought that a fight had broken out (this sometimes happened among the rowers). Meanwhile, the **battle** was raging. Yakymovsky, at the head of a group of **rebels armed** with clubs, cauldrons, and whatever else they could get their hands on, struck the stern. Yakymovsky himself killed Mustafa, a Neapolitan renegade who had been particularly cruel to the slaves. The Turkish crew was killed, thrown into the sea, or taken prisoner. After that, the **rebels** cut the anchor ropes and set sail (наш переклад – А. Г.).*

Компонентами субфрейму «боротьба» у фрагменті (70) є учасники (дві сторони — турецька команда та повстанці-невільники; базова опозиція поневолювач — поневолений), причина (бажання бути вільним, тобто, спротив неволі), засоби для боротьби (*киї, котли, все, що потрапило під руки*), дії (виражені лексемами *галас, шум, бій, вдарив, поєдинок, обрубали*), результат (перемога повстанців: *повстанці обрубали якірні канати й вийшли в море*). Саме ці елементи описують субфрейму «боротьба» як сценарій подій, що є характерною ознакою фрейму.

У фрагменті (70) субфрейм «боротьба» представлений такими слотами: неволя, боротьба (ключовий аспект) та свобода. Слот «неволя» зображує початковий стан героїв *особливою жорстокістю знущався над невільниками*. Однак, з часом все змінюється. Повстанці переходять до стадії боротьби: *бій, повстанці, озброїлися, поєдинку*. Головною одиницею є слово *повстанці*. Стан свободи описано за допомогою словосполучень *обрубали якірні канати, вийшли в море*. Люди ризикують заради колективного прагнення до ВОЛІ, визволяють з кайданів своїх товаришів.

Переклад фрагменту (70a) було здійснено еквівалентний переклад: *бій* → *battle*; *повстанці* → *rebels*; *озброїлися* → *armed*. При перекладі було вилучено слово *поєдинку*, щоб уникнути повторюваності значення.

Крім боротьби повстанців, у творі описано боротьбу козаків, а саме повстання під приводом Б. Хмельницького:

(71) *Дізнавшись про напад Чаплинського, тяжке побиття сина Юрія, пограбування майна, Хмельницький звернувся зі скаргою до короля, але не домогся справедливості. Остання крапля переповнила чашу терпіння. Із словами «Ще не вмерла козацька мати, і є у мене в руках шабля» Хмельницький твердо вирішив підняти повстання [80, с. 282].*

(71a) *Learning about the attack by Chaplynskyi, the severe beating of his son Yurii, and the robbery of the property, Khmelnytsky filed a complaint with the king but did not get justice. It was the last straw that broke camel's back. Khmelnytsky made a*

firm decision to rise in rebellion, saying: «The Cossack mother is still alive, and I still have a sabre in my hands» (наш переклад – А. Г.).

У прикладі (71) підкреслено реакцію на несправедливість, що викликає бажання боротися за справедливість. Структурними компонентами субфрейму «боротьба» в цьому прикладі є причина (дії Чаплінського порушують права та гідності інших), загострення ситуації (репрезентується проханням розв’язати проблему: *звернувся зі скаргою до короля*) та рішення (організувати повстання з метою захисту прав: *не домогся справедливості, підняти повстання*). Кульмінацією фрагменту є вислів *остання крапля переповнила чашу терпіння*. Це речення є проміжним етапом між правовим врегулюванням та боротьбою. Вислів Б. Хмельницького *«Ще не вмерла козацька мати...»* посилює семантичну роль боротьби, оскільки позначає рішучість боротися, козацьку честь та бойовий дух. Символічним є використання лексеми «шабля», адже вона є уособленням хоробрості та захисту свободи. ВОЛЯ репрезентується у цьому фрагменті як вибір.

У цільовій мові компонент концепту ВОЛЯ, репрезентований у фрагменті (71a) було інтерпретовано за допомогою антонімічного перекладу: *ще не вмерла козацька мати* → *the Cossack mother is still alive*. У прикладі замість заперечення в цільовій мові використано ствердження. Варто зауважити, що в прикладі є алюзія на гімн України (*«Ще не вмерла...»*).

(72) *Все активніше діють запорожці на рідній землі, прагнучи скинути іноземний гніт й збудувати незалежну Українську державу. Досить назвати найпотужніші **повстання** на чолі з Марком Жмайлом (1625), Тарасом Федоровичем-Трясилом (1630-1631), Іваном Сулимою (1635), Павлом Павлюком (1637-1638) та ін. [80, с. 222].*

(72a) *The Zaporozhian Cossacks acted increasingly active on their native land, striving to overthrow foreign oppression and build an independent Ukrainian state. Among the most powerful **uprisings** were those led by Marko Zhmailo (1625), Taras Fedorovych-Triasylo (1630-1631), Ivan Sulyma (1635), Pavlo Pavliuk (1637-1638) etc. (наш переклад – А. Г.).*

Фрагмент (72) показує боротьбу за допомогою активних дій історичних персоналій — *повстання*. Структура субфрейму охоплює учасників (історичні діячі, зокрема Марк Жмайло, Тарас Федорович-Трясило, Іван Сулима, Павло Павлюк), причину (*іноземний гніт*), дії (*скинути, збудувати*) та місце розвитку подій (*на рідній землі*). Ключовою лексемою у фрагменті є одиниця *повстання*. Однак, варто наголосити на морфологічних особливостях, а саме використанні інфінітива *збудувати*. Незважаючи на те, що інфінітив є дієсловом доконаного виду, наголошується на перспективному позитивному результаті. Субфрейм «боротьба» у цьому прикладі репрезентується за допомогою поєднання лексичних та морфологічних характеристик.

Переклад репрезентанта субфрейму «боротьба» у фрагменті (72a) здійснено еквівалентно: *повстання* → *uprisings*.

(73) *Джерела свідчать також про повстання на турецьких галерах, в яких брали участь запорожці у 1654, 1665, 1697 та інших роках. Вони яскраво засвідчили незламність духу і волелюбність козаків [80, с. 154].*

(73a) *Historical sources also indicate uprisings on Ottoman galleys, in which Zaporozhian Cossacks participated in 1654, 1665, 1697, and later. These events vividly proved the **refusal to be defeated** and love of freedom of the Cossacks (наш переклад – А. Г.).*

Боротьба у фрагменті (73) трактує повстання не лише як акт спротиву, але й вияв стійкості духу, наприклад, *незламність духу* та *волелюбність*. Боротьба формує світогляд та поведінку козаків. Субфрейм «боротьба» репрезентує концепту ВОЛЯ за допомогою стійкості та непокори в контексті конкретних історичних подій.

Під час відтворення вербалізатора ВОЛІ у фрагменті (73a) було застосовано описовий переклад, тому що суть поняття розкривається через детальну характеристику конкретної дії (відмови від поразки): *незламність духу* → *refusal to be defeated*.

(74) *Україна стала щитом європейської цивілізації і культури на її найуразливішому південно-східному відтинку кордону, а козаки, виступаючи в ролі **оборонців своєї неньки** — України, захищали одночасно і Європу [80, с. 26].*

(74a) *Ukraine became the shield of European civilization and culture on its most unprotected south-eastern frontier, and the Cossacks, acting as **defenders of their beloved Motherland** — Ukraine, protected both it and Europe (наш переклад – А. Г.).*

У наведеному прикладі ідея ВОЛІ у субфреймі «боротьба» концептуалізується через козаків, які є носіями свободи: *оборонці*. У прикладі зазначено суб'єктів (*оборонці*), об'єкт (територія як вільний простір), дію (*захищали*).

В оригіналі (74) є зменшувально-пестлива форма слова *ненька*. Прямого відповідника, який би передавав значення цієї лексичної одиниці в англійській мові немає. Лексема *ненька* використовується на позначення *матері*, однак може вживатися в метафоричному значенні як уособлення *Батьківщини*. Тому переклад фрагменту (74a) було здійснено за допомогою лексичної трансформації модуляція, оскільки змінюється точка зору («матір» — «Motherland»). Проте, було застосовано ще одну перекладацьку трансформацію додавання: *оборонці своєї неньки* → *defenders of their beloved Motherland*. Зменшувально-пестливе слово в цільовій мові компенсується за допомогою додавання епітета *beloved*, що передає турботу, яку матір дарує своїм дітям.

(75) *Кобзарі піднімали дух козаків, закликали їх до перемоги у боротьбі з ворогами. Зрячі брали безпосередню участь у битвах. Чимало з них загинуло під час придушення селянсько-козацьких повстань, зокрема оспіваної Шевченком **Коліївщини** [80, с. 305].*

(75a) *The kobzars raised the Cossack spirit and call them to gain victory in the fight against enemies. The sighted were directly involved in the battles. Many of them were killed during the suppression of peasant and Cossack uprisings, in particular the **Koliivshchyna rebellion** glorified by Taras Shevchenko (наш переклад – А. Г.).*

(76) *На Західній Україні, що була під владою Австро-Угорщини, «Січ» відіграла роль ядра майбутньої армії незалежної Української держави [80, с. 361].*

(76a) *In Western Ukraine that was under the rule of Austro-Hungarian Empire, the youth organization «Sich» became the foundation for armed forces of the sovereign Ukrainian state (наш переклад – А. Г.).*

Фреймовий рівень концепту ВОЛЯ у фрагментах (75; 76) репрезентується через важливі історичні події, зокрема Коліївщина. У фрагменті (75) боротьба описується через лексичні одиниці: *битвах, селянсько-козацьких повстань, Коліївщини*. Однак, ключовою лексемою є *Коліївщина*, оскільки ця історична подія містить усі згадані слова.

Субфрейм «боротьба» у прикладі (76) репрезентовано словом *Січ*, що є власною назвою (назвою організації). Ця організація діяла незалежно від зовнішньої влади. ВОЛЯ постає як відповідальність — реалізації ВОЛІ через ухвалення рішень, захисту прав та території. Таким чином «Січ» концептуалізує ВОЛЮ через автономію та колективну відповідальність.

У наведених фрагментах (75; 76) твору фреймові вербалізатори концепту ВОЛЯ інтерпретовано англійською мовою із застосуванням 2 перекладацьких трансформацій, а саме: транскодування та додавання. Оскільки фрагменти містять власні назви, які певним чином пов'язані з історичними подіями, найкращим способом для передачі з вихідної на цільову мову зі збереженням культурної ідентичності є транскодування: *Коліївщина* → *Koliivshchyna rebellion*; *Січ* → *youth organization «Sich»*. Крім того, ми додали ще такі одиниці як *rebellion* та *youth organization*, щоби читач чітко розумів те, про що йдеться.

Фрейм «воля» репрезентований не лише боротьбою, але й правом. Право забезпечує захист від неправомірних дій. Підтвердженням цього є приклад, який описує роль Конституції в козацтві:

(77) *Характерно, що обрання Орлика супроводжувалося його присягою на вірність конституції, написаній за участі запорожців 16 квітня 1710 р. Вона вирізняється республіканським і демократичним духом, є прогресивним*

документом для того часу, випередивши знамениту конституцію США на шість десятиків років. Тут стверджувалися **права і вольності козацтва**, союз Війська Запорозького з Кримським ханством, низку статей було присвячено питанням **соціального захисту** простого люду [80, с. 234].

(77a) *It should be noted that Orlyk's election as hetman was accompanied by his oath of allegiance to the **Constitution**, written with the participation of the Zaporozhian Cossacks on April 16, 1710. It is characterized by a republican and democratic spirit. It is a **progressive document** for its time, preceding the well-known U.S. Constitution by six decades. It included the rights and freedoms of the Cossacks, the alliance of the Zaporozhian Host with the Crimean Khanate. Several articles were devoted to the issues of **social protection** of ordinary people (наш переклад – А. Г.).*

ВОЛЯ активізується через спільні політичні рішення та, найголовніше, правові та конституційні норми. Ключовим елементом субфрейму «право» є лексема *конституція*. Крім того, фрагмент базується на лексичних одиницях, які підтверджують демократичність: *демократичним духом, права і вольності козацтва*. У цьому фрагменті «право» як інструмент ВОЛІ репрезентовано на трьох рівнях: політична ВОЛЯ (проявляється в формі правління, а саме *республіканським і демократичним духом*), особиста ВОЛЯ (кожен козак має конкретні *права і вольності*) та соціальна ВОЛЯ (відображається в громадянських правах, зокрема *соціальний захист*). ВОЛЯ є впорядкованою у правовому аспекті, що підтверджується словосполученням *прогресивним документом*.

Під час перекладу репрезентанта концепту ВОЛЯ на фреймовому рівні, представленого у прикладі (77a) було підібрано еквівалент (*конституція* → *Constitution*; *соціальний захист* → *social protection*) та використано калькування (*прогресивний документ* → *progressive document*).

Проілюструємо субфрейм «право» на ще одному прикладі, але в іншому контексті.

(78) ... *надав **реєстровцям** привілеї: крім зазначених вище пільг, козаки мали право на землеволодіння, власну **військову адміністративну та судову***

влади; передав у володіння створеного війська Трахтемирів (нині — село на Київщині) з монастирем і шпиталем для лікування поранених і хворих козаків, дав артилерію, прапор та литаври, затвердив герб Війська Запорозького, на якому зображено козака з мушкетом і шаблею, доручив нести службу в південних районах Наддніпряниці... [80, с. 55-56].

(78a) ... granted privileges to the **Registered Cossacks**. In addition to the benefits mentioned above, they were entitled to the right to own land, their own **military, administrative, and judicial authorities**. He transferred Trakhtemyriv town (now a village in the Kyiv region) into the possession of the established Host, along with its monastery and hospital for treating wounded and sick Cossacks. He also provided them with artillery, flag and hemispherical drums, and the coat of arms of the Zaporozhian Host, depicting a Cossack with a musket and a sabre. Moreover, he assigned them to serve in the southern regions of the Naddniproshchyna... (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (78) описано юридично закріплені та офіційно визнані привілеї козаків, які надають їм свободу дій та автономію. Компонентами субфрейму «право» у цьому прикладі є право на майно (у тексті зазначено, що козаки мали *право на землеволодіння*), встановлений порядок (самоврядування у внутрішніх справах через *власну адміністративну владу* та здійснення правосуддя через *власну судову владу*) та атрибути козацтва (прапор, литаври, герб, шабля). Основними ознаками ВОЛІ у субфреймі «право» є легітимність (*надавав привілеї*), автономія та відповідальність (*нести службу*).

При перекладі фрагменту (78a), одиниця, яка репрезентує субфрейм «право» в англійській мові передається за допомогою трансформації додавання: *реєстровцям* → *Registered Cossacks* (додаємо лексему *Cossacks*, що вказує на конкретних суб'єктів). У фрагменті є репрезентант, який перекладено еквівалентно: *військову адміністративну та судову владу* → *military, administrative, and judicial authorities*.

(79) *Рада* керувала всіма важливими питаннями життя Січі, її внутрішньою та зовнішньою політикою, вирішувала проблеми миру та війни, **приймала й відправляла посольства, займалася судочинством** [80, с. 49].

(79a) *The Cossack council resolved all important matters of the Sich, managed its home and foreign policy, decided on issues of peace and war, **received and sent diplomatic missions, and administered justice*** (наш переклад – А. Г.).

Субфрейм «право» репрезентовано такими лексичними одиницями: *рада, приймала й відправляла посольства, займалася судочинством*. Фрейм представлено суб'єктом (*рада*) та повноваженнями суб'єктів (*приймала й відправляла посольства, займалася судочинством, вирішувала проблеми миру та війни*).

Для здійснення адекватної передачі непрямих вербалізаторів концепту ВОЛЯ з української на англійську мову в прикладі (79a) було застосовано такі перекладацькі трансформації: генералізація (*приймала й відправляла посольства* → *received and sent diplomatic missions; diplomatic missions* охоплює не лише функції посольства, а загалом увесь дипломатичний напрям), модуляція (*займалася судочинством* → *administered justice*) та додавання (*рада* → *Cossack council*; додали лексичну одиницю *Cossack*, щоби підкреслити, про яку раду йдеться у фрагменті).

У розповіді варто виокремити субфрейм «підтримка». Обов'язковим компонентом ВОЛІ як колективного явища є допомога один одному. Наприклад:

(80) *Величезну роль відіграв Конашевич, **підтримуючи матеріально й морально**, а якщо було потрібно, й **збройною рукою** православні братства, що були надійною **опорою** українського народу у боротьбі проти іноземних колонізаторів. Тоді **Військо Запорозьке** стало колективним членом Київського братства* [80, с. 214-215].

(80a) *Konashevych played a significant role, **providing material and moral support**, and, when necessary, **armed assistance** to the Orthodox brotherhoods, which were a reliable **support** for the Ukrainian people in their struggle against foreign*

colonizers. At that time, the Zaporozhian Host became a collective member of the Kyiv Brotherhood (наш переклад – А. Г.).

У наведеному вище фрагменті субфрейм «підтримка» складається з таких елементів: суб'єкти (Конашевич, який надає допомогу та православні братства, які є опорою громадян), різні форми підтримки (фінансова допомога, моральна та військова підтримка) та об'єкт (допомога українському народу в боротьбі проти іноземних колонізаторів). Важливу роль відіграє лексичний аспект. До лексичних вербалізаторів концепту ВОЛЯ належать такі одиниці: *підтримуючи матеріально й морально, збройною рукою, опорою, Військо Запорозьке*. Особливостями цього субфрейму є закріплення свободи як цінності, колективна солідарність та посилення автономії.

Переклад вербалізатора концепту ВОЛЯ фрагменту (80а) на фреймовому рівні здійснено еквівалентно та з використанням перекладацьких трансформацій: *підтримуючи матеріально й морально* → *providing material and moral support* (додали лексему *support*); *опорою* → *support* (еквівалент); *Військо Запорозьке* → *Zaporozhian Host* (еквівалент); *збройною рукою* → *armed assistance* (модуляція, оскільки продемонстровано логічний зв'язок: *рукою, яка надає допомогою, що є більш зрозумілим для читача*).

Ще одним прикладом концептуалізації ВОЛІ через субфрейм «підтримка» є такий фрагмент:

(81) *Але козацькі жінки працювали і над зміцненням міських укріплень, вишивали золотом прапори для повстанців (як робили черниці для брацлавського полковника Данила Нечая), виконували розвідницькі функції, а деколи вони змушені були з дітьми укриватися в повстанському таборі, як, наприклад, у Наливайка під Солоницею, у Хмельницького під Берестечком, де займалися обслуговуванням поранених [80, с. 339].*

(81a) *However, Cossack women also worked to strengthen the city fortifications. They embroidered banners for the rebels with gold thread (as the nuns did for Danylo Nechai, the Colonel of Bratslav). Cossack women gathered strategic information, and sometimes women with their children were forced to take shelter in the insurgent camp,*

for instance, during Nalyvaiko's Uprising at Solonytsia and the Battle of Berestechko led by Khmelnytsky, where they provided medical care for the wounded (наш переклад – А. Г.).

У фрагменті (81) твору свобода українців зображується через образ жінок та їхні дії: *козацькі жінки* (суб'єкт ВОЛІ), *виконували розвідницькі функції, займалися обслуговуванням поранених* (функції підтримки).

Що стосується перекладацьких трансформацій у фрагменті (81а), то передачу лексичних одиниць з української на англійську мову було здійснено еквівалентно та із застосуванням конкретизації. У прикладі наявна лексична одиниця, яка використовується для того, щоби наголосити на козацькому походженні, зокрема передачі традицій козаків (*козацькі жінки*). Словосполучення *козацькі жінки* → *Cossack women* було перекладено дослівно. Крім того, дві фрази в прикладі передано з української мови на англійську із застосуванням трансформації конкретизація: *виконували розвідницькі функції* → *gathered strategic information* («розвідницькі функції» охоплюють збір інформації, аналіз, спостереження, передачу тощо, а в перекладі ми наголосили лише на одному аспекті — на зборі важливої інформації); *займалися обслуговуванням поранених* → *provided medical care for the wounded* (до «обслуговування» можуть належати різні види допомоги, а саме: медична, психологічна, побутова тощо, а також евакуація поранених; однак, під час відтворення вербалізатора концепту ВОЛІА, ми використали вужче значення для адекватної інтерпретації лексем).

Культурний розвиток народу висвітлено за допомогою субфрейму «культурна автономія». Основна функція полягає в збереженні власних традицій незалежно від зовнішнього впливу. Це демонструє право народу на власні цінності та самовираження. Розглянемо більш детально декілька прикладів.

(82) *Можна згадати, наприклад, славетні петриківські розписи, українські народні думи та пісні, запорозькі танці з характерними назвами «козачок», «гопак», що мають у собі й елементи бойових мистецтв...* [80, с. 245].

(82a) *It should be mentioned, for instance, the famous Petrykivka paintings, Ukrainian folk dumas and songs, Zaporozhian dances such as «Kozachok», «Hopak», which also contain elements of **martial arts** ... (наш переклад – А. Г.).*

У фрагменті (82) автономія втілюється у формі українського мистецтва, що підтверджується лексемами, а саме: *петриківські розписи, народні думи та пісні, запорозькі танці, гопак, козачок, бойових мистецтв*. Лексичні одиниці, наведені у фрагменті, є маркерами ідентичності та творчої свободи, тому належать до периферії концепту ВОЛЯ. Субфрейм «культурна автономія» поєднує збереження культурних особливостей, етнокультурну стійкість та символічне втілення ідеї волелюбності. Це вказує на те, що кожен народ має свою «культурну» мову.

Лексеми-репрезентанти у фрагменті (82a) перекладено за допомогою транскодування: *козачок* → *kozachok*; *гопак* → *hopak*. Зазначені лексеми є реаліями, тобто, належать до безеквівалентної лексики. Використання транскодування у перекладі цих лексичних одиниць дає змогу проілюструвати збереження культурної специфіки. Крім того, у прикладі є ще лексичний репрезентант концепту *бойові мистецтва* → *martial arts*, який має відповідник в цільовій мові.

(83) *Думи та історичні пісні — це соціальна пам'ять народу, його бачення життя та історії, — неоціненне багатство, яке, незважаючи на всі перешкоди, дійшло до нас. Творцями та зберігачами народного епосу були **кобзарі** [80, с. 303].*

(83a) *Dumas and historical songs are the cultural memory of the people, their vision of life and history, an invaluable treasure, which, despite all the obstacles, has survived. The **kobzars** were the creators and keepers of the folk epic (наш переклад - А. Г.).*

Фрагмент (83) є ще одним прикладом відображення субфрейму «культурна автономія». Важливу роль у передачі культурних цінностей, зокрема народної ВОЛІ, відіграють кобзарі (ключова лексема фрагменту). Завдяки їхнім пісням у

громадян формувався вольовий світогляд. Кобзарі уособлюють незламність сили духу та прагнення до свободи.

Для збереження українських реалій під час перекладу фрагменту (83а) англійською мовою було застосовано трансформацію транскодування: *кобзарі* → *kobzars*.

(84) *Це Єлизавета Гулевичівна, дружина київського воєводи, **поборниця** українського освітництва. Вона подарувала у 1615 р. свою садибу з землями для створення цього культурно-освітнього комплексу [80, с. 292-293].*

(84a) *This was Elizaveta Hulevychivna, wife of the Kyiv voivode, and an **advocate** for Ukrainian educational mission. In 1615, she donated the estate with land for the creation of this cultural and educational complex (наш переклад – А. Г.).*

Захисниками культурних пам'яток українського народу були не лише чоловіки, але й жінки. Чоловіки боролися за свободу на полі битви, а жінки — у сфері освіти. Цей фрагмент висвітлює роль жінки в збереженні української культури через лексему *поборниця*. Субфрейм складається з таких елементів: суб'єкт (*поборниця*), об'єкт (*садиба*) та мета (*створення культурно-освітнього комплексу*).

В англійській мові репрезентант концепту ВОЛЯ у фрагменті (84а) відтворено за допомогою модуляції: *поборниця* → *advocate*. Лексема *поборниця* походить від «боротися», тобто, наголошується на процесі («бореться за ідею»). Лексична одиниця *advocate* використовується на позначення захисту («представляє та захищає ідею»).

(85) *Це про неї геніальний Микола Гоголь у своїй повісті «Тарас Бульба» писав: «Так ось вона, Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті **горді й дужі, як леви!** Ось звідки розливається воля й козацтво на всю Україну!» [80, с. 6].*

(85a) *The brilliant writer Mykola Gogol wrote about it [the Zaporozhian Host] in his novel «Taras Bulba»: «So here it is, the Sich! This is the nest from which all those **proud and fierce ones like eagles, take flight!** This is where freedom and the Cossack spirit spread across all of Ukraine!» (наш переклад – А. Г.).*

Наведений вище приклад належать до субфрейму «сміливість», яка тісно пов'язана з ВОЛЕЮ. У фрагменті описано відому Запорозьку Січ. Саме з неї формувалася свобода та розвивалося козацтво (сукупність вільних особистостей). Лексичну основу становить порівняння *горді й дужі, як леви*, що передає семантику безстрашності. Сміливість, наполегливість та волелюбство козаків відрізняло їх від інших. Фреймову структуру в прикладі (85) становлять місце (*Січ*), ознаки суб'єктів (*горді й дужі, як леви*) та результат (*розливається воля й козацтво*).

У фрагменті (85а) під час перекладу було змінено образ: *горді й дужі, як леви* → *proud and fierce ones like eagles*. Лексему «леви» замінено на «eagles», оскільки в уривку йдеться про Січ, яку порівнюють із пташиним гніздом. Тому доречним буде використання модуляції, яка передає не лише зміну образу, але й ідею величі.

Часто ВОЛЯ асоціюється з простором. У такому разі ВОЛЯ охарактеризовується як елемент територіальної єдності та образ України, вільної та незалежної держави. Уособленням свободи для козаків був степ, для невільників — рідна земля. Для українців рідний край є простором самовираження та джерелом сили. Проілюструємо приклади з твору, які містять опис субфрейму «простір».

(86) *Через Україну з північного сходу на південний захід тягнулася своєрідна лінія кордону, яка постійно пульсувала й змінювалася, постійно палала вогнем то великих війн, то принаймні локальних конфліктів і сутичок* [80, с. 26].

(86a) *A kind of **border line** stretched across Ukraine from the northeast to southwest, constantly expanding and shifting, constantly ablaze with the fires of great wars, sparked by local conflicts and clashes* (наш переклад – А. Г.).

У цьому прикладі субфрейм «простір» репрезентується через словосполучення *лінія кордону*. У цьому фрагменті лексема «кордон» є своєрідною межею між свободою та поневоленням. Тобто, кордон є гарантом ВОЛІ. Крім того, лексичну одиницю «кордон» можна використовувати на

позначення боротьби, наприклад, свобода (вільний простір), боротьба (лінія кордону) та неволя (окупована територія). З контексту зрозуміло, що висвітлюється боротьба: *постійно палала вогнем то великих війн*. У цьому прикладі виявлено зв'язок між боротьбою та простором.

Під час передачі значення концепту ВОЛЯ з української мови на англійську у прикладі (86а) не було застосовано жодних перекладацьких трансформацій, відповідно було здійснено еквівалентний переклад: *лінія кордону* → *border line*.

(87) ... невільники масово тікали на **батьківщину**, повертались із найвіддаленіших кутків Європи, Азії та Африки [80, с. 146].

(87а) ... a significant number of slaves escaped to their **homeland**, returning from the most remote corners of Europe, Asia, and Africa (наш переклад – А. Г.).

Провідну роль в описі концепту ВОЛЯ через субфрейм «простір» відіграє рідний край. Це не просто географічне розташування. Батьківщина є уособленням ідентифікації, тобто, «я звідси родом», «тут моє місце». У прикладі висвітлено бажання жити на своїй землі. Субфрейм репрезентовано через дієслівні форми *тікали (на)*, *повертались (із)*. Лексема *батьківщина* позначає єдине місце призначення, куди рухались невільники. Тобто, складовими фреймової структури є учасники (*невільники*), дія (*тікали, повертались*), місце (*батьківщина*). Варто наголосити, що земля для українців є джерелом життя, а свобода передбачає право жити на своїй вільній землі.

Переклад лексеми у прикладі (87а), яка описує ВОЛЮ як простір було здійснено еквівалентно: *батьківщина* → *homeland*.

Отже, репрезентація концепту ВОЛЯ на фреймову рівні здійснюється за допомогою взаємопов'язаних елементів, оскільки фрейм слугує структурованою моделлю організації концептуального знання. Концепти утворюють фреймові мережі, у яких відображаються сценарії, типові ситуації.

Висновки до Розділу 2

У визначенні концептів як культурних компонентів важливу роль відіграє їхнє мовне вираження. Засоби вербалізації концепту ВОЛЯ охарактеризовуються залежно від рівня репрезентації (див. Додаток А). Було проаналізовано 113 одиниць на таких рівнях: лексичний (18 лексем — 16%), морфологічний (38 грамем — 34%), синтаксичний (24 синтаксичні одиниці — 21%) та фреймовий (33 одиниці — 29%). Було виявлено, що ВОЛЯ найефективніше концептуалізується на морфологічному рівні.

На лексичному рівні концепт ВОЛЯ репрезентується за допомогою прямих номінацій (*воля, вільний, вольності*) та лексем периферії (*боротьба, повстання, повстанці*). Проаналізувавши фрагменти з твору, було визначено (див. Додаток Б), що найчастіше використовується лексеми *боротьба* та *борці* (15%), а також пов'язана з ними лексична одиниця *повстанці* (14%). Важливими є лексеми на позначення демократії як реалізації ВОЛІ: *право* (12%) та *незалежність* (12%).

Морфологічними засобами репрезентації ВОЛІ (див. Додаток В) є іменники (18%), прикметники (45%) та дієслова (37%). Іменниками, які відображають реалізацію концепту ВОЛЯ в мові є: *воля, опір, боротьба, незламність, героїзм*. Оскільки прикметники описують характерні ознаки ВОЛІ та, найголовніше, оцінний компонент концепту, слово цієї частини мови можна найчастіше побачити у творі. ВОЛЯ концептуалізується за допомогою таких прикметників: *вільний, волелюбний, безмежний, визволений, безстрашний*. Дієсловами-репрезентантами ВОЛІ є *подарувати волю, працювати без кайданів, втекти з неволі*.

Синтаксичний рівень вербалізації концепту ВОЛЯ (див. Додаток Г) складається із синтаксичних конструкцій, які охарактеризовують концепт не на основі окремих слів, а відображається за допомогою словосполучень та речень. Мовне вираження концепту ВОЛЯ на рівні синтаксису висвітлюється за допомогою іменникових словосполучень (29%), дієслівних словосполучень (21%), інверсії (13%), паралелізму (8%), еліптичних конструкцій (8%), окличних

(4%) та складнопідрядних речень (17%), зокрема означальних. Отримані результати свідчать про те, що найефективніше охарактеризувати концепт ВОЛЯ за допомогою іменникових словосполучень (*воля українського народу, змагання за волю, борці за волю*).

Проаналізувавши змістове наповнення твору, ми виокремили такі субфрейми ВОЛІ (див. Додаток Д): боротьба (39%), право (17%), культурна автономія (17%), простір (11%), сміливість (5%) та підтримка (11%). Ключовим субфреймом є «боротьба». Крім боротьби, важливими є право та культурна автономія, яка зберігає колективне прагнення до ВОЛІ.

При перекладі застосовувалися різні перекладацькі трансформації (див. Додаток Е), серед яких найбільш поширеними є модуляція (22%), конкретизація та генералізація (11%), калькування (8%) та синонімічна заміна (8%). Для передачі значення концепту ВОЛЯ з української мови на англійську менш уживаними є граматичні перекладацькі трансформації (заміна частин мови — 2%, перестановка — 3%), які застосовуються під час перекладу граматичних репрезентантів концепту.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1) У сучасній лінгвістиці поняття «концепт» розглядається як складна когнітивна одиниця. Наукові підходи до визначення концепту вказують на міждисциплінарний характер поняття. Концепт тлумачиться у трьох основних парадигмах: когнітивній, психологічній та культурологічній. Таким чином, концепт поєднує знання, досвід та культурні смисли.

2) Лінгвістична парадигма оперує розгалуженою класифікацією концептів. Систематизація концептів детермінується певними параметрами: спосіб вираження, пізнання, унікальність, суб'єкт концептуалізації. У межах параметрів класифікації концепт ВОЛЯ ідентифікується як абстрактний лінгвокультурний концепт, що зумовлює комплексний підхід до інтерпретації українського концепту ВОЛЯ.

ВОЛЯ концептуалізується за польовою структурою. Ядро концепту ВОЛЯ становлять лексеми з прямим номінативним значенням: *бажання, незалежність, влада, свобода, сила волі*. Ключовими семантичними ознаками ядра концепту ВОЛЯ є відсутність рабства та здатність до самодетермінації. Приядерну зону концепту формують лексичні одиниці, які конкретизують ядро: *автономія, суверенітет, визволення, право, дозвіл*. До периферії концепту ВОЛЯ належать контекстуально зумовлені елементи: *козацтво, Гетьманщина, Січ, повстання*.

3) Становлення концепту ВОЛЯ зумовлене історичним досвідом українського народу, а саме визвольними змаганнями, протидією гнобленню, прагненням до самовизначення та демократії. В етнолінгвістичному контексті ВОЛЯ поєднує індивідуалізм (*внутрішня свобода, право вибору*) та колективність (*національна ВОЛЯ, незалежність, самоврядування, автономія*). У колективній свідомості ВОЛЯ об'єктивується через метафоричні образи (*пускати на волю, давати волю рукам, віддаватися на волю*). Отже, ВОЛЯ

позиціонується не лише як абстрактна категорія, але й історичний символ національної ідентичності українського народу.

4) Асоціативне поле концепту ВОЛЯ характеризується широким спектром семантичних зв'язків. В українській культурі ВОЛЯ трактується як найвища цінність, орієнтир козака та козацької долі, джерело сили, відповідальність, людська доля. Репрезентанти концепту ВОЛЯ виявлено в пареміях та народних піснях. Репрезентантами ВОЛІ є лексеми *поле, вітер, птах, козак, сила, степ*. ВОЛЯ пов'язана з іншими концептами, зокрема КОЗАК, ПІСНЯ, ДОЛЯ, ЖИТТЯ, ЗЕМЛЯ.

5) Концепт ВОЛЯ вербалізується на лексичному, морфологічному, синтаксичному та фреймовому рівнях (див. Додаток А). Лексичний рівень репрезентації (див. Додаток Б) представлений лексемами ядра (*воля, свобода, вільний, незалежний*) та периферії (*боротьба, повстанці, борці*). Морфологічний рівень (див. Додаток В) репрезентується іменниками (*боротьба, опір, незламність, сила духу*), прикметниками (*вільний, волелюбний, необмежений, безмежний*), дієсловами (*воліти, визволяти, вистояти, здолати, впоратися*). Концепт ВОЛЯ на синтаксичному рівні (див. Додаток Г) вербалізується за допомогою окличних та складнопідрядних речень, словосполучень (*змагання за волю, борці за волю*), паралелізму та інверсії (*ворогів наших*). Фреймовий рівень (див. Додаток Д) репрезентації концепту ВОЛЯ складається із субфреймів. Субфреймами, які концептуалізують ВОЛЮ є «боротьба» (*бій, поєдинок, озброїлися*), «право» (*приймати й відправляти посольства, займатися судочинством*), «підтримка» (*матеріально, морально, опора*), «сміливість». Отже, найбільш ефективно концепт ВОЛЯ репрезентується семантикою боротьби (15%), прикметниками (45%), іменниковими словосполученнями (29%) та субфреймом «боротьба» (39%).

6) Перекладацькі рецепції українського культурного концепту ВОЛЯ в англійській мові характеризується застосуванням перекладацьких трансформацій (див. Додаток Е). Перекладацька рецепція вимагає чіткого розмежування поняття «воля» в англійській мові (*will/freedom*). Вибір

відповідника детермінується контекстуальним значенням (*will* — *внутрішні прояви волі*, *freedom* — *зовнішні*). Найбільш доцільним способом перекладу концепту ВОЛЯ в англійській мові є модуляція (22%). Крім модуляції, значення концепту ВОЛЯ може звужуватися або розширюватися, тоді перекладач використовує трансформацію конкретизації або генералізації. Отже, перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ демонструють застосування різних перекладацьких трансформацій для збереження мовних та культурних особливостей.

Перспективу подальшого детального вивчення концепту ВОЛЯ вбачаємо в дослідженні особливостей зазначеного концепту в українських публіцистичних текстах та глибокому порівняльному аналізі поняття ВОЛЯ в українській, англійській та німецькій мовах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобро М. П. Концепти «жити», «життя» як об'єкт сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2013. № 1048. Вип. 67. С. 54–59.
2. Бойко Ю. П., Горбатюк А. О. Лінгвокультурний концепт ВОЛЯ як символ незалежності в мовній картині українців. *Міжкультурна комунікація і переклад: напрями, пріоритети та перспективи : тези доп. II Всеукраїнської студент. наук.-практ. конф. (10-11 квіт. 2025 р., м. Хмельницький)*. Хмельницький : ХНУ, 2025. С. 116-121.
3. Бойко Ю. Формування композиційної схеми речення з позиції операції профілювання інформації. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 42. С. 121-133..
4. Бойко Ю. П. Фреймові сітки у гіпотаксичних конструкціях. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць*. Хмельницький : ХНУ, 2019. Вип. 18. С. 5-9.
5. Борисенко Н. Д., Славова Л. Л. Типологія освітніх реалій в англomовній художній прозі (на матеріалі роману Еріка Сігала «Love Story»). *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : тези доп. Всеукраїн. наук. конф. пам'яті д-ра філолог. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935-2003), (21 трав. 2021 р.)*. Житомир, 2021. С. 121-123.
6. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*. 2011. № 2. С. 53-64.
7. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : Харк. іст.-філол. т-во, 2010. 527 с.
8. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Лінгвістика : зб. наук. праць*. Луганськ, 2003. Вип. 1. С. 16-21.
9. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 283 с.

10. Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Основи перекладознавства : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2020. 352 с.
11. Денисевич О. В. Асоціативне поле слова-стимулу «газета» в мовній картині світу українців. *Вісник книжкової палати* (8). С. 29-31.
12. Довга Л. М. Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля). Київ-Львів : Свічадо, 2012. 342 с.
13. Ємець О. Принципи й етапи концептуального перекладу художніх текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. Херсон, 2018. Вип. 31. С. 197-203.
14. Єсипенко Н. Г. Структура й еволюція лінгвокультурного концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2015. Вип. 4. С. 177-181.
15. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 23-35.
16. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., переробл. І доп. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
17. Задорожна О. М. Естетичне осмислення філософської категорії часу в метафоричних конструкціях. *Лінгвістика: зб. наук. праць Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ: Альма-матер, 2007. № 2 (12). С. 175-182.
18. Зайченко О. В. Поняття «концепт», його загальна характеристика. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Київ. 2012. Вип. 24. С. 78-81.
19. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): монографія. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
20. Іващенко В. Л. Семантика ментальності концепту. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 37-43.

21. Каліщук Д., Лазука О. Особливості вербалізації концепту FREEDOM в американському політичному дискурсі в період глобалізації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі України. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 4. С. 38-43.
22. Каліщук Д. М. Концептуальні стилі англomовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обама) : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 245 с.
23. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
24. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ-Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
25. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : монографія. Київ-Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
26. Кравець Л. В. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : збірник наук. праць*. Київ, 2007. С. 192-198.
27. Лисиченко Л. А. Рівні мовної картини світу і їх взаємодія. *Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2005. Вип. 36. С. 80-87.
28. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : монографія. Харків, 2010. 488 с.
29. Маленко О. О. Тарас Шевченко: пророк у пошуках правди (концепт ПРАВДА). *Культура слова*. 2014. № 80. С. 158-166.
30. Малярчук О. В. Емоційний концепт ЩАСТЯ: етимологічні та структурні характеристики. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. № 2 (74). С. 132-138.

31. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009 (б). № 837. С. 14–18.
32. Матузкова О. П. Лінгвокультура та переклад : монографія. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 226 с.
33. Медвідь Н., Одінцова О. Концепт та лексичні одиниці у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях. *Current Issues of Linguistics and Translation Studies*. 2024. № 31. С. 30-34.
34. Мільніченко А. Д. Концепт «воля» в поезії Т. Г. Шевченка та його відтворення в перекладах німецькою мовою : кваліфікаційна робота. Миколаїв, 2024. 104 с.
35. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. Вип. 4. С. 214–224.
36. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
37. Приходько А. М. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства. *Мова. Людина. Світ : До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. Наук. ст. / за ред. О. О. Тараненко. К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 212-220.*
38. Пятковська Т. А. Концептуальний аналіз у мовознавстві початку ХХІ століття. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2021. Вип. 2. С. 109-120.
39. Саєвич І. Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. *Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика: матеріали Міжнародної наукової конференції, 10-12 жовт. 2013 р. К., 2013. С. 249-255.*
40. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації. К. : ІнЮре, 2009. 276 с.
41. Слюніна О. В. Вербалізація природних стихій в українській поезії 80-х – 90-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Х., 2012. 20 с.

42. Старко В. Ф. Про один метод концептуального аналізу. *Наукові записки. Сер.: Філологічні науки*. 2008. Вип. 75 (4). С. 105-109.
43. Таценко Н. В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. Харків, 2018. 460 с.
44. Тищенко О. В. Теоретико-концептуальні засади слов'янської етнолінгвістики. *Слов'янський вісник : зб. наук. пр. Серія : Філол. науки*. Рівне, 2003. Вип. 3. С. 5-12.
45. Хоменська І. Формування основних сегментів терміносистеми когнітивної лінгвістики (діахронічний та синхронічний аспекти). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 169-174.
46. Шевченко О. М. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. Вип. 48 (4). С. 128-131.
47. Шевченко О. М. Шевченко Н. С. Когнітивна лінгвістика як напрям мовознавчого дослідження. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1. (83.1). С. 142-146.
48. Boyko Yu., Sierhieieva O., Matsiuk O., Dmytroshkin D., Levytska N. Cross-Cultural Research in Cognitive Psycholinguistics: Analysis of Linguistic Diversity and Cognitive Processes. *Forum for Linguistic Studies*. 2024. Vol. 6. Issue 6. P. 28-42.
49. Evans V. *How Words Mean*. New York : Oxford University Press, 2009.
50. Jackendoff R. *Foundations of Language*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 477 p.
51. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University Chicago Press, 1980. 242 p.
52. Reddy M. J. *The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language. Metaphor and thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. P. 284-310.

53. Sapir E. The Status of Linguistics as a Science. *Language*. 1929. Vol. 5. NO. 4. P. 207-214.

ПЕРЕЛІК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

54. Енциклопедія перекладознавства : у 4 т. Т. 2 : пер. з англ. / за ред.: Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; заг. ред: О. А. Кальниченка, Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. 276 с.

55. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

56. Концептуальна метафора. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <https://bit.ly/4juUvoJ> (дата звернення: 16.05.2025).

57. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / за ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Довіра, 2004. 275, 284 с.

58. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / за ред. Д. Г. Гринчишин, М. І. Чікало. Львів, 2013. Вип. 4.

59. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. 1970. 799 с.

60. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 916 с.

ПЕРЕЛІК ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

61. В Горах Грім гуде. *Українські пісні* : веб-сайт. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/538003.html> (дата звернення: 06.04.2025).

62. Зажурилась Україна, бо нічим прожити. *Бібліотека української літератури* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=11&bookid=3> (дата звернення: 11.04.2025).

63. Козацькі приказки та прислів'я. *Музеї України* : журнал. URL: <https://www.museum-ukraine.info/?p=11379> (дата звернення: 09.04.2025).

64. На панщину ходжу, ходжу – Українська народна пісня. *Перлини української народної творчості* : веб-сайт. URL: <https://folklore.com.ua/pisni/sotsialno-pobutovi-pisni/kripatski-pisni/na-panshchynu-khodzhu-khodzhu/> (дата звернення: 27.03.2025).
65. Ой Морозе, Морозенку. *Бібліотека української літератури* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=3&bookid=10> (11.04.2025).
66. Ой там зажурились. *Українські пісні* : веб-сайт. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/425032.html> (дата звернення: 27.03.2025).
67. Ой у лузі червона калина. ПроСвіт : веб-сайт. URL: <http://prosvit.in.ua/literature/songs/oh-meadow-in-red-viburnum.html> (дата звернення: 09.04.2025).
68. Плав'юк В. С. Приповідки або українсько-народня філософія. Едмонтон : Друк І. Солянича, 1946. 352 с.
69. Прислів'я про козаків. *Dovidka.biz.ua* : веб-сайт. URL: <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-pro-kozakiv/> (дата звернення: 28.03.2025).
70. Приказки та прислів'я про волю. *Vislovi.in.ua* : веб-сайт. URL: <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-volyu/> (дата звернення: 06.04.2025).
71. Приказки та прислів'я про неволю. *Vislovi.in.ua* : веб-сайт. URL: <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-nevolyu/> (дата звернення: 21.03.2025).
72. Прислів'я та приказки про Батьківщину, рідний край. *Dovidka.biz.ua* : веб-сайт. URL: <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-ta-prikazki-pro-batkivshhinu-ridniy-kray/> (дата звернення: 04.04.2025).
73. Прислів'я та приказки про Волю, щастя, любов. *Зернятко* : веб-сайт. URL: <https://zernyatko.te.ua/prysliv-39-ja-ta-prykazky-pro-volju-shchastja-ljubov/> (дата звернення: 30.03.2025).
74. Прислів'я та приказки: Воля. *ПОРОХІВНИЦЯ* : веб-сайт. URL: https://porokhivnytsya.com.ua/2016/11/09/prykazky_volya/ (дата звернення: 22.03.2025).

75. Про славу, волю і долю. *Клуб Поезій* : веб-сайт. URL: <https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=901928> (дата звернення: 24.03.2025).

76. Соціально-побутові пісні. / за ред. І. П. Березовський, упоряд., вступ. ст. та прим. О. М. Хмільовської, грав. В. Перевальського та А. Павленка. Київ : Дніпро, 1985. 329 с.

77. Українські козацькі прислів'я, афоризми та приказки. *ВСВІТИ* : веб-сайт. URL: <https://vsviti.com.ua/society/125934> (дата звернення: 25.03.2025).

78. Українські народні прислів'я та приказки: козаки, козацтво. *Вікіцитати* : веб-сайт. URL: <http://bit.ly/3HY6MoT> (дата звернення: 07.04.2025).

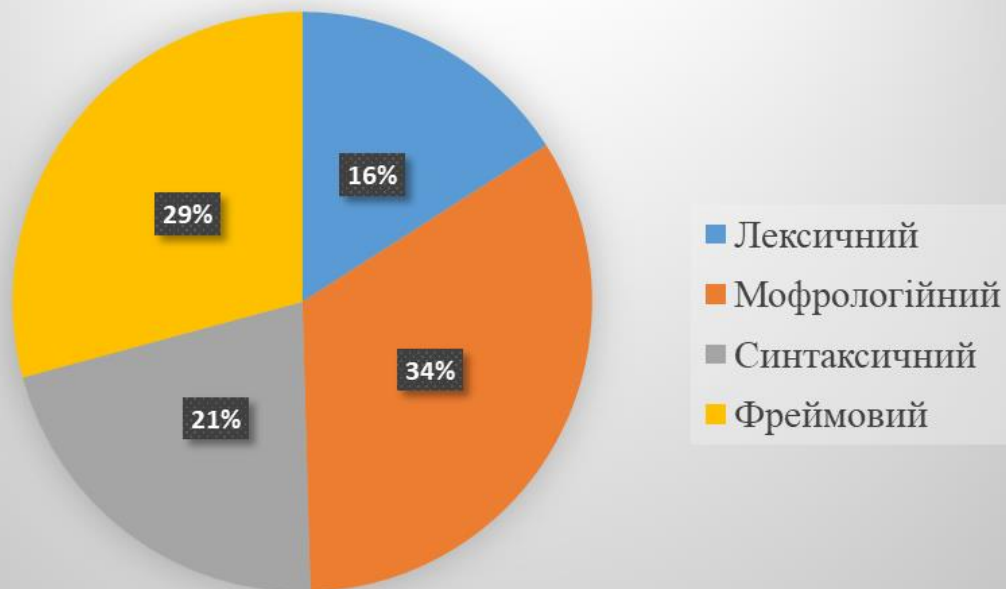
79. Українські Прислів'я, приказки. *Афоризми* : веб-сайт. URL: http://aphorism.org.ua/subrazd.php?page=111&pages_block=8&rid=2&sid=16 (дата звернення: 26.03.2025).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

80. Мицик Ю. А., Плохій С. М. Як козаки Україну боронили. Видання друге. Київ : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2022. 368 с.

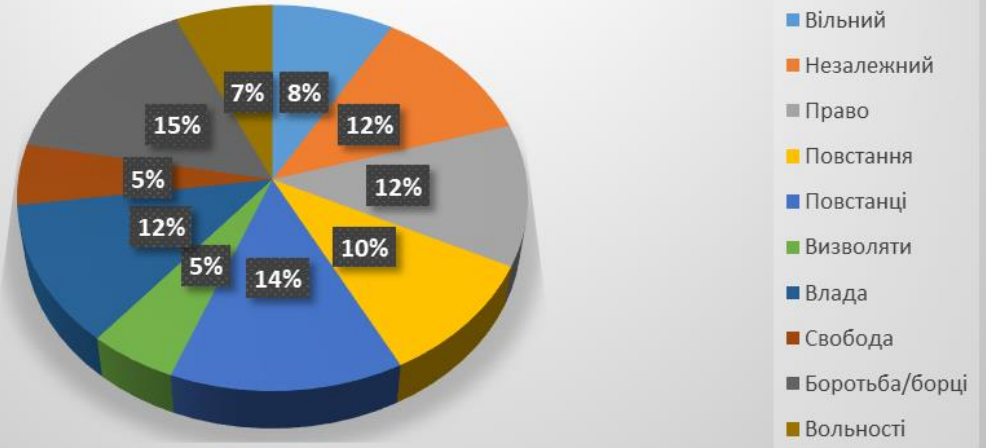
ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

Репрезентація концепту ВОЛЯ

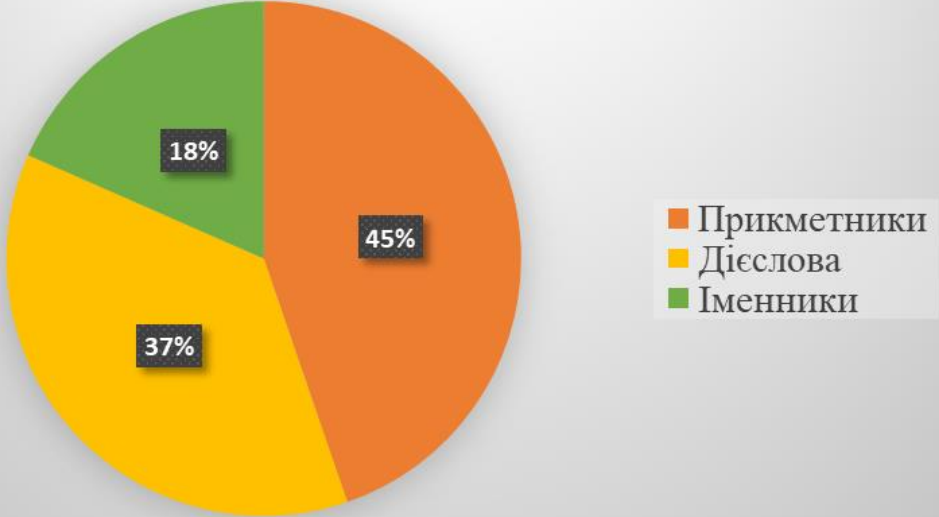
ДОДАТОК Б

Лексичні вербалізатори концепту ВОЛЯ

ДОДАТОК В

Вербалізація концепту на морфологічному рівні

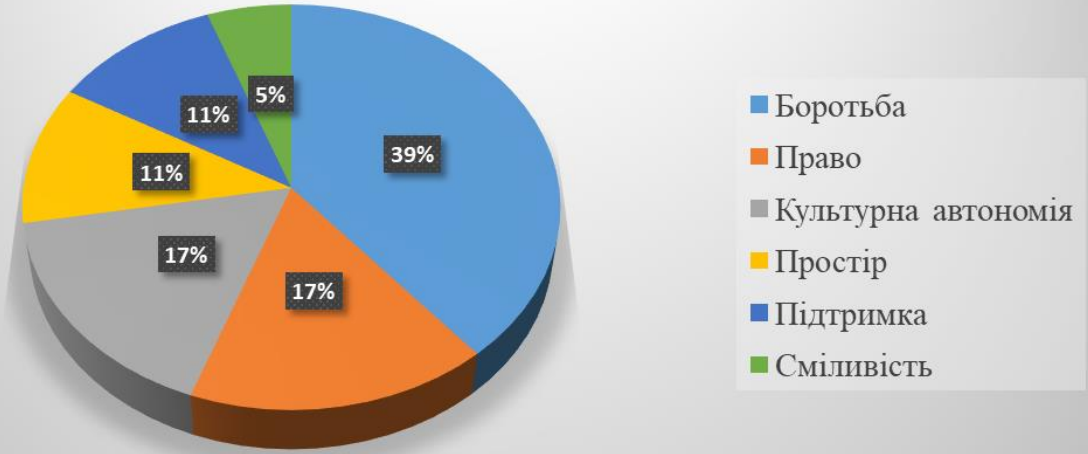

ДОДАТОК Г

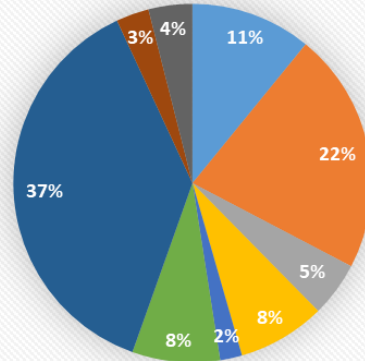
Синтаксичне відтворення концепту
ВОЛЯ

ДОДАТОК Д

Вербалізація концепту ВОЛЯ на фреймовому рівні

ДОДАТОК Е

Інтерпретація українського концепту ВОЛЯ
англійською мовою

■ Конкретизація/генералізація	■ Модуляція
■ Додавання	■ Калькування
■ Заміна частин мови	■ Синонімічна заміна
■ Еквіваленти	■ Перестановка
■ Антонімічний переклад	

Анотація

Горбатюк А. О. Перекладацькі рецепції концепту «ВОЛЯ»: лінгвокультурний вимір.

У роботі розглянуто рецепції концепту як ключової одиниці когнітивної лінгвістики. Схарактеризовано способи репрезентації концепту ВОЛЯ. Проаналізовано лексичні, граматичні та фреймові репрезентанти концепту ВОЛЯ. На лексичному рівні розглядаються номінативні одиниці, що репрезентують концепт ВОЛЯ: лексема «воля» та її синоніми, похідні слова. На граматичному рівні аналізуються синтаксичні конструкції, які репрезентують концепт ВОЛЯ: словосполучення, складнопідрядні речення. На фреймовому рівні розглядається концептуальна структура ВОЛІ як багатокomпонентного ментального утворення, до складу якої належать такі слоти: боротьба, право, підтримка. Виявлено основні перекладацькі стратегії (еквівалентний переклад, модуляція, конкретизація, генералізація), що використовуються для збереження значення концептуального ядра та периферії ВОЛІ. Результати дослідження свідчать про те, що перекладацькі рецепції концепту ВОЛЯ є культурно зумовленим процесом.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт ВОЛЯ, ядро, периферія, вербалізація, лексичний, морфологійний, фреймовий, синтаксичний, перекладацькі рецепції.

Концепт у когнітивній лінгвістиці постає як комплексна ментальна структура, що репрезентує знання про дійсність і забезпечує взаємозв'язок між когнітивними процесами, мовою та культурним досвідом. Концепт репрезентує не просто семантику та інформацію, але і глибокий сенс, який відтворює національну ідентичність. Передача лінгвокультурних концептів з однієї мови на іншу є складним процесом, оскільки кожне слово характеризується численними асоціаціями та значеннями, властивими певній мові та культурі.

Об'єктом дослідження є концепт ВОЛЯ як український культурний феномен.

Предметом дослідження є мовні засоби вербалізації концепту ВОЛЯ в національній свідомості українців та перекладацькі рецепції при його відтворенні в англomовному перекладі.

Матеріалом дослідження слугує науково-популярна розповідь «Як козаки Україну боронили» (Ю. Мицик та С. Плохій) у перекладі автора дослідження, а також паремії, які відображають репрезентанти концепту ВОЛЯ.

Методологічною базою дослідження послуговували наукові праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона, М. Редді, Р. Джекендоффа, А. Загнітка, О. Воробйової, М. Полюжина, О. Матузкової, А. Мартинюк, Н. Єсипенко, Ю. Бойко, Н. Борисенко, О. Ємця, А. Приходька, І. Голубовської, В. Кононенка, В. Жайворонка, Н. Таценко, О. Тищенко, Н. Медвідь та О. Одінцової.

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні смислового наповнення концепту ВОЛЯ в українській та англійській мовах, його вербальній репрезентації у творі «Як козаки Україну боронили» та віднайденні адекватних шляхів відтворення при передачі на іноземну мову.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні знань про культурний концепт ВОЛЯ та його асоціативний ряд, а також внеску у розвиток когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання результатів в курсі дисциплін «Міжкультурна та міжпрофесійна комунікація», «Інтерпретація та переклад тексту», «Методологічні основи лінгводискурсивних досліджень», «Лінгвістичний та літературознавчий аналіз художнього тексту».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, переліку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 123 сторінки.

У **Розділі 1** розглянуто інтерпретації терміна «концепт» у когнітивній лінгвістиці; проаналізовано критерії класифікації концептів; представлено

словникові дефініції поняття «воля»; окреслено асоціативні зв'язки ВОЛІ з іншими поняттями.

У **Розділі 2** проаналізовано засоби вербалізації лінгвокультурного концепту ВОЛЯ на морфологічному, лексичному, синтаксичному та фреймовому рівнях; визначено способи реалізації українського концепту ВОЛЯ в англійській мові.

Концепт інтерпретують як когнітивну модель, яка характеризується знаннями про об'єкт, виражений мовними знаками. Це поняття інтегрує три аспекти: психічний, лінгвістичний та культурологічний. Структуру концепту поділяють на два типи: трикомпонентна та польова. Критеріями класифікації концептів є суб'єкт, об'єкт концептуалізації, роль, зміст та походження.

Поняття воля багатогранне. ВОЛЯ — функція людської психіки; бажання; право розпоряджатися на свій розсуд; відсутність обмежень; свобода; незалежність; звільнення від кріпацтва. Концепт ВОЛЯ має мовне вираження. Вербалізація концепту здійснюється за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних засобів. Передача смислу концепту ВОЛЯ на англійську мову здійснювалася за допомогою таких трансформацій: модуляція, конкретизація, генералізація, синонімічна заміна.

За **результатами** нашого дослідження найбільш доцільно використовувати такі трансформації: модуляція (22%), конкретизація та генералізація (11%), калькування (8%) та синонімічна заміна (8%).

Summary

Horbatiuk A. O. The translation perceptions of the concept WILL (VOLYA): linguocultural dimension.

The thesis paper examines the perceptions of the concept as a key unit of cognitive linguistics. The ways of representing the concept of WILL have been characterized. Lexical, grammatical, and frame-based representants of the concept of

WILL have been analyzed. At the lexical level, nominative units representing the concept of WILL have been examined: the lexeme «will» («volya») and its synonyms, derivative words. At the grammatical level, syntactic constructions representing the concept of WILL have been analyzed: word combinations and complex subordinate sentences. At the frame level, the conceptual structure of WILL has been investigated as a multi-component mental formation, which consists of the following slots: struggle, right, support. The key translation strategies (equivalent translation, modulation, specification, generalization) used to preserve the meaning of the conceptual core and periphery have been identified. The research outcomes indicate that translation perceptions of the concept of WILL are a culturally determined process and require consideration of historical and ethnolinguistic contexts.

Keywords: cognitive linguistics, concept of WILL, core, periphery, verbalization, lexical, morphological, frame-based, syntactic, translation perceptions.

Within the framework of cognitive linguistics, a concept constitutes a complex mental structure that represents knowledge of reality and ensures the relationship between cognitive processes, language, and cultural experience. A concept represents not only semantics and information, but also deep cultural meanings that manifest national identity. Rendering linguocultural concepts from one language to another is a complex process, as each word carries numerous associations and meanings specific to a particular language and culture.

The object of the research is the WILL (VOLYA) concept as a Ukrainian cultural phenomenon.

The subject of the research is the linguistic means of verbalizing of the WILL (VOLYA) concept in the national consciousness of Ukrainians and the translation perceptions for its rendering in English.

The research is based on the Ukrainian popular and scientific narrative *How the Cossacks defended Ukraine* (by Yu. Mytsyk and S. Plochy) translated by the author of the research, as well as Ukrainian proverbs and folk songs that reflect the core and periphery of the concept of WILL (VOLYA).

The methodological basis of the research is the work of the following scholars: G. Lakoff and M. Johnson, M. Reddy, R. Jackendoff, A. Zagnitko, O. Vorobyova, M. Polyuzhyn, O. Matuskova, A. Martyniuk, N. Yesypenko, Yu. Boyko, N. Borysenko, O. Yemets, A. Prykhodko, I. Holubovska, V. Kononenko, V. Zhayvoronok, N. Tatsenko, O. Tyshchenko, N. Medvid, and O. Odintsova.

The scientific novelty of the research lies in identifying the semantic content of the concept of WILL (VOLYA) in Ukrainian and English, its verbal representation, and in determining adequate ways of its reproduction in translation into a foreign language.

The theoretical significance of the research lies in acquiring in-depth knowledge about the cultural concept of WILL (VOLYA) and its associative field, as well as its contribution to the development of cognitive linguistics, linguoculturology, and translation studies.

The practical value of the research is determined by the possibility of applying the results of the study in courses such as *Cross-cultural and cross-professional communication*, *Text interpretation and translation*, *Methodological foundations of linguodiscursive research*, and *Linguistic and literary analysis of literary texts*.

Structure of the research. The research consists of an Introduction, two Chapters, Conclusions, a List of References, and Appendices. The total volume of the paper is 123 pages.

Chapter 1 examines interpretations of the term «concept» in cognitive linguistics, analyzes the criteria for the classification of concepts; presents definitions of the notion of will (volya), and outlines the associative links of VOLIA with other concepts.

Chapter 2 analyzes the means of verbalization of the linguocultural concept of WILL (VOLYA) at the morphological, lexical, syntactic, and frame levels, and identifies the ways of rendering the Ukrainian concept of WILL (VOLYA) in the English.

The concept is interpreted as a cognitive model characterized by knowledge about an object expressed through linguistic signs. The notion integrates three aspects:

psychological, linguistic, and cultural. The structure of the concept is divided into two types: the three-component model and the field model. The criteria for conceptual classification include the subject, the object of conceptualization, the role, the content, and the origin.

The notion of will (volya) is multifaceted. The notion serves as a function of human psyche; a desire; the right to act at one's discretion; the absence of constraints; freedom; independence; and liberation from serfdom. The WILL (VOLYA) concept demonstrates linguistic expression. Lexical, morphological, and syntactic means verbalize the concept. The semantic features of the WILL (VOLYA) concept have been rendered using various translation transformations such as modulation, specification, generalization, synonymous substitution.

According to **the results of** the study, the most appropriate transformations are modulation (22%), specification and generalization (11%), calque (8%), and synonymous substitution (8%).